

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS MOKYKLOS
PRIVATINĖS TEISĖS INSTITUTAS

DŽESTINA PALUDNEVIČIENĖ
(MEDIACIJOS PROGRAMA)

MEDIACIJOS BAUDŽIAMOJOJE JUSTICIJOJE TEISINIO REGULIAVIMO POKYČIAI

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Prof. dr. Rokas Uscila

Vilnius, 2024 m.

TURINYS

IVADAS.....	3
1. MEDIACIJOS BAUDŽIAMOJOJE JUSTICIJOJE KONCEPCIJA.....	8
1.1. Mediacijos baudžiamojame justicijoje samprata ir bruožai.....	8
1.2. Mediacija kaip atkuriamojo teisingumo realizavimo galimybė.....	13
1.3. Kaltininko ir aukos santykis mediacijoje baudžiamosios justicijos kontekste.....	18
2. MEDIACIJOS ĮGYVENDINIMO BAUDŽIAMAJAME PROCESU TEISINIO REGULIAVIMO UŽUOMAZGOS.....	24
2.1. Mediacija Lietuvos penitencinėje veikloje.....	24
2.2. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės susitaikius.....	27
2.3. Nepilnamečio atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės.....	32
2.4. Teismo baudžiamasis įsakymas.....	37
3. MEDIACIJOS BAUDŽIAMOJOJE JUSTICIJOJE TEISINIS REGULIAVIMAS UŽSIENIO VALSTYBĖSE.....	42
3.1. Lenkija.....	42
3.2. Latvija.....	45
3.3. Vokietija.....	49
3.4. Norvegija.....	52
4. MEDIACIJOS TEISINIO REGULIAVIMO BAUDŽIAMOJOJE JUSTICIJOJE KRYPTIES NUSTATYMO TYRIMAS.....	56
4.1. Tyrimo metodika ir organizavimas.....	56
4.2. Tyrimo rezultatai.....	57
4.2.1. Mediacijos baudžiamajame procese teisinis reglamentavimas.....	57
4.2.2. Mediacijos baudžiamojame justicijoje taikymo sąlygos.....	60
4.2.3. Mediacijos teisiniai padariniai.....	66
4.2.4. Reikalavimai mediatoriams.....	70
4.2.5. Iššūkiai ir galimybės.....	73
IŠVADOS.....	77
PASIŪLYMAI.....	79
LITERATŪRA.....	80
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS.....	90
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA.....	91
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA.....	92
PRIEDAI.....	93
PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ.....	96

IVADAS

Darbo aktualumas ir tiriama problema

Su įvairiais konfliktais susiduriame kasdien, kurie turi įtakos mūsų nuotaikai, planams ir tolimesniam gyvenimui, tačiau kai kurie konfliktai turi ir baudžiamuoju įstatymu uždraustų veikų objektyviųjų ir subjektyviųjų požymių. Konfliktai turintys nusikalstamos veikos požymių paveikia tiek auką, tiek pažeidėją, tiek visuomenę. Paminėtina, jog Lietuvos Respublikoje 2021 metais užregistruotos 42525 nusikalstamos veikos, 2022 metais buvo užregistruotos 45710 nusikalstamos veikos, o 2023 metais – 45181 nusikalstamos veikos¹. Atsižvelgus į statistinius duomenis, kiekvienais metais stebimas aukštas nusikalstamumo rodiklis. Lietuvos kalėjimų tarnyba skelbia, jog 2022 m. gruodžio 31 d. Lietuvos Respublikos įkalinimo įstaigose laisvės atėmimo bausmę atlikinėjo 4170 nuteistieji, teismų nuosprendžių paskirtų bausmių vidurkis siekia 7 metus ir 10 dienų². Didėjantis nusikalstamumo lygis ir nuteistųjų skaičius verčia jaustis nesaugiai, tačiau matyti, kad vien griežtų teismo sprendimų skiriamų bausmių nepakanka užkardyti augantį nusikalstamumą ir mažinti nuteistųjų skaičių. Tai suponuoja, kad griežtai baudžiamajai politikai reikalinga alternatyva, kuri padėtų sumažinti pakartotinį nusikalstamumą, o nuteistiesiems suteiktų galimybę resocializuotis.

Šiame kontekste svarbus *ultima ratio* (lot. paskutinis argumentas, paskutinė priemonė³) principas, reiškiantis, jog baudžiamasis procesas yra paskutinė priemonė siekiant apginti savo pažeistas teises ir teisėtus interesus, kuomet prieš tai jau yra išnaudotos visos kitos teisinės gynybos priemonės. Todėl svarstytina, ar kaip viena iš kitų teisinės gynybos priemonių, galėtų būti ir alternatyvusis ginčų sprendimų būdas – mediacija, vienas iš atkuriamojo teisingumo modelių. Lietuvos Respublikai įstojus į Europos Sąjungą, šiai tapo privalomi vykdyti ir teisės aktai. 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoje 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR⁴ numatyta, jog nusikaltimų aukoms turi būti sukuriamas terpė, kurioje esant aukos ir kaltininko norui, šie galėtų spręsti tarp jų kilusį konfliktą dalyvaujant

¹ Informatikos ir ryšių departamentas, „Nusikalstamumo duomenų rinkiniai“, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://ird.lt/lt/paslaugos/tvarkomu-valdomu-registru-ir-informaciniu-sistemu-paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-atviri-duomenys-paslaugos/nusikalstamumo-duomeniu-rinkiniai/family.NU?DT%5B%5D=2023-12&DT%5B%5D=2022-12&DT%5B%5D=2021-12&SAV%5B%5D=LR&cols=DT>

² Lietuvos Kalėjimų tarnyba, „Administracinė informacija“, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., [Metų - Lietuvos kalėjimų tarnyba \(lr.lt\)](https://tzz.lt/lt/metu-lietuvos-kalejimu-tarnyba)

³ Tarptautinių žodžių žodynas, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://tzz.lt/lt/ultima-ratio/>

⁴ „2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR“, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2012/29/oj>.

trečiajam, neutraliam tarpininkui. Nors ši direktyva turėjo būti įgyvendinta iki 2015 m. lapkričio 16 d., tačiau Lietuvos Respublikoje atkuriamojo teisingumo pagrindai atsirado tik penitencinėje veikloje, kuri šiuo metu dėl teisinio reguliavimo stokos nėra naudojama efektyviai.

Mediacija Lietuvoje didžiausią proveržį patyrė 2017 m. priėmus naująją Mediacijos įstatymo (toliau – Mediacijos įstatymas) redakciją⁵ (įsigaliojo 2019 m. sausio 1 d., išskyrus nuostatas dėl privalomosios mediacijos, kurios įsigaliojo nuo 2020 m. sausio 1 d.). Kartu pažymėtina, kad Mediacijos įstatymu reguliuojamos nuostatos apima tik civilinių ir administracinių ginčų mediacijos sąlygas ir jos vykdymo tvarką. Vis dėlto, Lietuvos Respublikai, kaip Europos Sąjungos narei, didelę reikšmę turi 2018 m. spalio 3 d. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. CM/REC (2018) 8 „Dėl atkuriamojo teisingumo baudžiamojoje teisėje“⁶ (toliau – Europos Tarybos rekomendacija), joje valstybės narės raginamos taikyti atkuriamąjį teisingumą baudžiamojoje justicijoje pritaikant atkuriamojo teisingumo taikymo principus nacionalinėje baudžiamojoje teisėje. Šiame kontekste paminėtina, kad Lietuvos Respublika viena iš nedaugelio Europos Sąjungos valstybių narių, kurioje mediacija baudžiamojoje justicijoje nėra plačiai reguliuojama. Šiuo metu mediacija realiai taikoma tik nuosprendžio vykdymo stadijoje, t. y. Lietuvos Probacijos tarnyboje, sukūrus teisinio reguliavimo prielaidas Lietuvos Respublikos probacijos įstatyme⁷, kuriame nurodoma, kad probacijos vykdymą Lietuvoje užtikrina ir atkuriamojo teisingumo įgyvendinimo principas.

Tačiau ateityje numatomi realūs pokyčiai, kadangi aštuonioliktoje Lietuvos Respublikos Vyriausybės programoje⁸ buvo numatyta plėsti mediacijos instituto taikymą ir prieinamumą nagrinėjant tam tikros kategorijos baudžiamąsias bylas, sukuriant bendrą mediacijos paslaugų sistemą ir skiriant išskirtinį dėmesį nukentėjusiųjų ir pažeidžiamų asmenų teisių apsaugai. O Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo plane⁹ 2023 metų ketvirtame ketvirtyje numatyta priimti Vyriausybės sprendimą dėl privalomosios mediacijos plėtros baudžiamajame procese ir vartojimo ginčiuose, atsižvelgus į privalomosios mediacijos teisinio reguliavimo poveikio ex ante vertinimą. Nors šis planas nebuvo įgyvendintas, tačiau akivaizdu, kad ateityje mediacija pasieks ir baudžiamąją justiciją. Atsižvelgus į artėjančias permainas, kyla klausimai kaip tai bus

⁵ „Lietuvos Respublikos Mediacijos įstatymas“, Valstybės žinios, 2008-07-31, Nr. 87-3462, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://eseimas.lrs.lt/portal/legalActEditions/lt/TAD/TAIS.325294>.

⁶ „2018 m. spalio 3 d. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. CM/REC (2018) 8 „Dėl atkuriamojo teisingumo baudžiamojoje teisėje““, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016808e35f3.

⁷ „Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas“, Valstybės žinios, 2012-01-06, Nr. 4-108, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.415894>.

⁸ „Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas dėl aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“, TAR, 2020-12-11, Nr. 27121, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/973c87403bc311eb8c97e01ffe050e1c>.

⁹ „Aštuonioliktosios Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo planas“, TAR, 2021-03-17, Nr. 5318, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://lsadps.lt/images/20210302VPNPprojektas-skelbimui.pdf>.

įgyvendinta? Kokiose baudžiamojo proceso stadijose bus taikoma mediacija? Ar pakaks tik priimto naujojo mediacijos reguliavimo skatinant jos taikymą? Ar mediacijos taikymas bus ribojamas atskiroms nusikalstamoms veikoms? Ar mediacija baudžiamojoje justicijoje galėtų būti privaloma? Ar mediaciją baudžiamojoje justicijoje vykdančiam mediatoriui reikalingas specialus pasiruošimas bendraujant su auka ir pažeidėju? O galbūt mediaciją galės vykdyti bet kuris pasirinktas mediatorius iš mediatorių sąrašo? Kokie pokyčiai laukia dabartinio mediacijos baudžiamojoje justicijoje reguliavimo? Kokią įtaką nepavykusi mediacija turėtų ikiteisminiam tyrimui, tyrimo veiksams, teismo sprendimams ir bausmių skyrimui? Ar kaltės pripažinimas nepavykusios mediacijos metu galėtų likti neatskleistas tyrimo metu? O gal geriau mediaciją baudžiamojoje justicijoje įgyvendinti etapais stebint visuomenės reakciją į ją?

Ištyrus esamą mediacijos baudžiamojoje justicijoje teisinį reguliavimą, palyginus jį su užsienio valstybių praktika kyla **problemnis klausimas**: koks mediacijos Lietuvos baudžiamojoje justicijoje reguliavimas paskatintų jos taikymą, kuriam pritartų ir teisėsaugos institucijos, kurių ribose mediacija būtų taikoma?

Praktinė darbo reikšmė.

Šiame darbe atlikta teisės aktų, mokslinių šaltinių, užsienio valstybių praktika atskleidžia esamą mediacijos reguliavimą baudžiamojoje justicijoje išskiriant jo nepakankamumą. Įvertinus surinktus duomenis atliktas tyrimas – interviu su Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros ir Vilniaus apygardos prokuratūros prokurais, Lietuvos Aukščiausiojo ir Vilniaus apygardos teismo teisėjais, Vilniaus apskrities vyriausiojo policijos komisariato pareigūnu, nustatant pagrindines gaires mediacijos baudžiamojoje justicijoje tobulinimo link. Susisteminus tyrimo metu surinktų duomenų visumą pateikiamos išvados, išskiriamos opiausios problemos ir pasiūlomi jų sprendimų būdai. Šiomis išvadomis mokslininkai galėtų būti skatinami giliau nagrinėti mediacijos baudžiamojoje justicijoje galimybę Lietuvoje, o atsižvelgus į darbe keliamas problemas, teisės aktų leidėjai galėtų efektyviau pradėti mediacijos baudžiamojoje justicijoje teisinį reguliavimą. Išanalizavus naująjį teisinį reguliavimą, visuomenė būtų plačiau supažindinama su mediacijos baudžiamojoje justicijoje konceptu, darbas prisidėtų prie jos taikymo galimybių atskleidimo. Mediacijos teisinio reguliavimo tobulinimas galėtų prisidėti prie teisėsaugos institucijų darbo krūvio, nusikalstamumo ir griežtų bausmių skyrimo mažinimo.

Darbo naujumas ir problemos ištyrimo lygis.

Mediacija Lietuvoje pradėta taikyti neseniai palyginus su užsienio valstybėmis. Mediacija Lietuvoje dar nėra pakankamai populiari, todėl nuolat kuriamos įvairios priemonės skirtos jos populiarinimui. Šiame kontekste paminėtina, kad baudžiamojoje justicijoje mediacija taikoma

ypatingai retai ir tik penitencinėje veikloje. Pasigendama mokslinio mediacijos teisinio reguliavimo aptarimo teorine prasme, o moksliniai tyrimai praktine prasme šia tema Lietuvoje neatliekami. Šio darbo naujumas pasireiškia tuo, kad bus atskleistas esamas teisinis reguliavimas, atlikus tyrimą bus išanalizuotas galimas naujasis, o tai padės nustatyti mediacijos taikymo baudžiamojoje justicijoje stipriąsias puses, spragas ir tobulinimo galimybes. Išanalizuotas teisinis reguliavimas bus palyginamas su užsienio valstybių tendencijomis teisinio reglamentavimo, taikymo sąlygų, teisinių padarinių, mediatorių srityse, kurios panaudojamos atliekant kokybinį tyrimą.

Apie mediaciją baudžiamojoje justicijoje bendrąja prasme rašė I. Michailovič, S. Bikelis, A. Čepas, M. Dobrynina, R. Simaitis, D. Šneideris, L. Ūselė, J. Venkevičienė monografijoje „Atkuriamojo teisingumo perspektyvos Lietuvoje“¹⁰, Rokas Uscila¹¹. Apie mediacijos taikymą teisminėje baudžiamosios bylos nagrinėjimo stadijoje rašė Ilona Michailovič ir Mantas Liesis¹². Mediacijos galimybes probacijos sistemoje nagrinėjo Ilona Michailovč¹³, Renata Giedrytė-Mačiulienė ir Judita Venkevičienė¹⁴. Užsienio literatūroje mediacijos baudžiamojoje justicijoje koncepciją pristatė Marilyn Armour¹⁵, Mark S. Umbreit ir Marilyn Peterson Armour¹⁶, Mark S. Umbreit, Betty Vos, Robert B. Coates, ir Elizabeth Lightfoot¹⁷. Apie mediacijos taikomos baudžiamajame procese pagrindinius principus rašė Ron Classen¹⁸. Mokslinėje literatūroje yra pavieniui aptariami mediacijos baudžiamojoje justicijoje modeliai ir probleminiai aspektai, Lietuvos autoriai veikaluose pabrėžia teisinio reguliavimo stygių nagrinėjant konkretų atvejį, tačiau literatūroje trūksta bendro mediacijos baudžiamojoje justicijoje aptarimo bei tyrimų, kurie padėtų identifikuoti teisinio reguliavimo kryptį.

¹⁰ Ilona Michailovič ir kt., *Atkuriamojo Teisingumo Perspektyvos Lietuvoje*. (Vilnius: Lietuvos Teisės Institutas; 2014).

¹¹ Rokas Uscila, „Mediacijos taikymas baudžiamojoje justicijoje“, iš *Kriminalistika ir ekspertologija: mokslas, studijos, praktika. I dalis* (Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, Lietuvos teisės institutas, 2017).

¹² Ilona Michailovič ir Mantas Liesis, „Mediacija Lietuvoje baudžiamojoje ir administracinių nusižengimų justicijoje teisminėje bylos nagrinėjimo stadijoje“, *Kriminologijos studijos* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017), <https://www.zurnalai.vu.lt/kriminologijos-studijos/article/view/11931/10537>.

¹³ Ilona Michailovč, „Mediacijos galimybės baudžiamojoje justicijoje priėmus nuosprendį“, iš *Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje*, Gintautas Sakalauskas (Vilnius: Žara, 2017), <https://teise.org/wp-content/uploads/2017/11/Bausmiu-tendencijos-ir-perspektyvos-2017.pdf>.

¹⁴ Renata Giedrytė-Mačiulienė ir Judita Venkevičienė, „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose Lietuvoje“, Teisės problemos Nr. 2 (92), (2016) <https://teise.org/wp-content/uploads/2017/02/Giedryt%C4%97-Ma%C4%8Diulien%C4%97-Venkevi%C4%8Dien%C4%97-2016-2.pdf>.

¹⁵ Marilyn Peterson Armour, „Restorative Justice: Some Facts and History“, *Tikkun* 27, No. 1 (2012), <https://www.tikkun.org/restorative-justice-some-facts-and-history/>.

¹⁶ Mark S. Umbreit ir Marilyn Peterson Armour, „Restorative Justice and Dialogue: Impact, Opportunities, and Challenges in the Global Community“, *Washington University Journal of Law & Policy* Nr.36 (2011), <https://journals.library.wustl.edu/lawpolicy/article/id/1941/>.

¹⁷ Mark S. Umbreit ir kt., „Restorative Justice in the Twenty-First Century: A Social Movement Full of Opportunities and Pitfalls“, 89 MARQ. L. REV. 251 (2005), <https://scholarship.law.marquette.edu/mulr/vol89/iss2/3>.

¹⁸ Ron Classen, „Restorative Justice – Fundamental Principles“, http://restorativejusticediscipline.com/library/RJ_Prin_w_Copyright.pdf.

Tyrimo tikslas.

Atskleisti mediacijos baudžiamojoje justicijoje teisinį reguliavimą, palyginus jį su užsienio valstybių praktika, nustatyti mediacijos įdiegimo į Lietuvos baudžiamąjį procesą galimybes.

Šio tikslo įgyvendinimui keliama **uždaviniai**:

1. Išnagrinėti mediacijos baudžiamojoje justicijoje prasmę, principus, subjektus ir jų vaidmenį.
2. Išanalizuoti mediacijos baudžiamojoje justicijoje realizavimo pradmenis.
3. Atskleisti užsienio valstybių taikančių mediaciją baudžiamojoje justicijoje teisinį reguliavimą, išskiriant jų panašumus ir skirtumus.
4. Apibrėžti mediacijos Lietuvos baudžiamajame procese integravimo kryptį.

Ginamieji teiginiai

Dabartinis mediacijos instituto apraiškų turintis modelis Lietuvos baudžiamojoje justicijoje stokoja efektyvaus ir išsamaus teisinio reguliavimo.

Siekiant populiarinti mediacijos taikymą baudžiamojoje justicijoje reikalingas sisteminis šio instituto tobulinimas.

Tyrimo metodika.

Rengiant baigiamąjį darbą buvo naudojami teisės aktų ir mokslinės literatūros analizės, loginis, sisteminimo metodai. Atskleidžiant užsienio valstybių praktiką taikant mediaciją baudžiamojoje justicijoje naudojamas lyginamasis metodas nustatant jų panašumus ir skirtumus. Empirinis metodas buvo pritaikomas atliekant pusiau struktūrizuotą interviu su teisės ekspertais, jų metu gauti duomenys analizuoti pasitelkiant loginį metodą.

Tyrimo struktūra.

Magistro baigiamasis darbas susideda iš keturių dalių. Pirmoje dalyje aprašoma mediacijos baudžiamojoje justicijoje samprata, principai, taikymo galimybės, naudingumas, atskleidžiamas kaltininko ir aukos modelis, analizuojama Europos Tarybos rekomendacija dėl atkuriamojo teisingumo baudžiamosiose bylose. Antroje dalyje pristatoma mediacijos penitencinėje veikloje vieta, pasiekti rezultatai, analizuojamos mediacijos galimybės ir panašumai su šiuo metu galiojančiomis teisės normomis. Trečioje dalyje analizuojamas užsienio valstybių mediacijos baudžiamajame procese teisinis reguliavimas, jos taikymas ir pasiekti rezultatai. Ketvirtoje dalyje pristatomi atlikto tyrimo rezultatai. Darbo pabaigoje pateikiami pasiūlymai bei išvados.

MEDIACIJOS BAUDŽIAMOJOJE JUSTICIJOJE KONCEPCIJA

1.1. Mediacijos baudžiamojame justicijoje samprata ir bruožai

Pradedant mediacijos baudžiamojame justicijoje teisinio reguliavimo analizę reikalinga apibrėžti pagrindines sąvokas bei įvertinti jų reikšmę šio darbo kontekste.

Mediacija yra vienas iš alternatyvių ginčų sprendimo būdų, kuri apibrėžiama kaip „alternatyvi teismui, savanoriška konfidencialaus pobūdžio ginčų sprendimo procedūra, kurioje vienas ar keli tretieji nepriklausomi, nešališki asmenys – mediatorius arba mediatoriai - padeda besiginčijantiems pasiekti priimtina ginčo sprendimą“¹⁹. Iš šio apibrėžimo seka, kad mediacijos procesui vadovauja pačios ginčo šalys, tuo tarpu mediatorius brėžia gaires, kurios padeda konflikto šalims priimti jų interesus ir lūkesčius tenkinantį sprendimą. Mediacijos šalys baudžiamosios justicijos kontekste yra asmuo padaręs nusikalstamą veiką ir nukentėjęs asmuo nuo pastarojo veiksmų ar padarytos nusikalstamos veikos sukeltų padarinių. Mediacija baudžiamojame teisėje yra vienas iš atkuriamojo teisingumo modelių. Pagrindinis atkuriamojo teisingumo tikslas „nusikaltimu padarytos žalos ir skriaudos pataisymas arba atlyginimas, ankstesnės padėties, situacijos iki nusikaltimo padarymo atkūrimas“²⁰.

Lyginant tradicinę baudžiamąją justiciją ir atkuriamąjį teisingumą pastebėtina, kad tradiciniame baudžiamajame procese, nukentėjusiojo rolė yra mažareikšmė, pagrindinis dėmesys yra skiriamas kaltinamojo bausmės ar priverčiamųjų medicinos priemonių paskyrimui. Kaltinamasis iš esmės tampa baudžiamąjo proceso stebėtoju, kadangi prokurorui tenka pareiga įrodyti kaltinamojo kaltę ikiteisminio tyrimo metu surinktų duomenų visumos pagrindu, teismas įvertindamas minėtus duomenis esančius byloje priima apkaltinamąjį ar išteisinamąjį nuosprendį, gynėjas įvertinęs duomenų visetą stengiasi įrodyti kaltinamojo nekaltumą, arba siekia, kad ginamajam būtų paskirta kuo švelnesnė bausmė. Kaltinamasis dažnai tokį procesą stebi iš šalies, kartais įsiterpdamas atsakant į jam užduodamus klausimus, kurie iš esmės susiję su bylos aplinkybių patikslinimu, jo asmenybės charakterizavimu, individualizuojant jam skiriamą bausmę. Baudžiamąjo proceso metu mažai dėmesio skiriama nusikalstamos veikos padarymo motyvų nustatymui, nukentėjusiajam neatsakoma į jam rūpimus klausimus, pavyzdžiui, kodėl kaltinamasis pasirinko mane, kokie mano veiksmai padarė įtakos, kad tapčiau nusikalstamos veikos padarymo auka ir pan. Tuo tarpu atkuriamasis teisingumas didelį dėmesį skiria ginčo šalies rūpimiams klausimams išspręsti, o tai reiškia, kad nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos padarymo asmuo ir asmuo, padaręs nusikalstamą veiką, tampa aktyvesni procese. Nukentėjusysis gauna atsakymus į

¹⁹ Natalija Kaminskienė ir kt., *Mediacija: vadovėlis* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013), 7.

²⁰ Michailovič ir kt., *supra note*, 9:5.

jam rūpinus klausimus, kas lemia individo pasitenkinimą procesu ir priimtu sprendimu, o kaltinamasis turi prisiimti atsakomybę už savo padarytus veiksmus, paaiškinti jų motyvus, parodyti, kad supranta savo veiksmais sukeltų padarinių esmę ir prasmę kitam asmeniui, o ne vien formaliai pripažinti savo kaltę, siekiant, kad jo atžvilgiu būtų pritaikytos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso²¹ (toliau – LR BK) 64-1 str. nuostatos ir jam paskirta bausmė būtų sumažinta trečdaliu. Mediacijos baudžiamajame procese metu šalys yra įgalintos priimti joms priimtina ir tinkamiausią sprendimą, kuris pasiekiamas tik dialogo ir derybų būdu²².

Pasaulyje alternatyvūs ginčų sprendimų būdai buvo pradami taikyti ir baudžiamojoje justicijoje tam, kad konkretūs atvejai būtų išsprendžiami greičiau, nei tai užtrunka nagrinėjant bylas teismo nagrinėjimo metu, taip pat asmenims, kurie buvo kaltinami pavienių, nesunkių nusikaltimų padarymu²³. Baudžiamojoje teisėje alternatyvūs ginčų sprendimų būdai yra susiję su atkuriamuoju teisingumu. Tai reiškia, kad teisingumas gali būti įgyvendinamas suteikiant didesnę dėmesį aukai, padarytos žalos atlyginimui, kas reikalauja asmens, padariusio nusikalstamą veiką, įsitraukimo ir jo aktyvių veiksmų, pavyzdžiui, piniginių kompensacijų atlyginimo. Pažymėtina, kad tik šalys nusprendžia, kuris iš būdų yra teisingas nusikalstamais veiksmais padarytos žalos atlyginimas, todėl tikėtina, kad asmuo, padaręs priešingą baudžiamajam įstatymui veiką, yra labiau linkęs tokius įsipareigojimus vykdyti, nei įsipareigojimus, kuriuos jam paskirtų teismas nuosprendžiu.

Vis dėlto, mediacija dažnai siejama su nuolaidžiavimu, manoma, jog konflikto šalys mediacijoje turi surasti kompromisą, „atiduoti, kad gautų“, priimant abi šalis tenkinantį sutarimą²⁴. Tačiau toks mąstymas yra ydingas, kadangi tikroji mediacijos esmė yra atskleisti, surasti, individualizuoti tikruosius šalių interesus, mediatoriaus pagalba juos atpažinus, pabandyti surasti abi šalis tenkinantį sprendimą. Mokslininkų teigimu, mediacijos sėkmė nepriklauso nuo patvirtintos taikos sutarties, sėkminga mediacija gali būti laikomas dialogas, tikrųjų šalių poreikių atskleidimas²⁵. Mediacija geba atkurti ginčo pusiausvyrą ir harmoniją²⁶, kas iš esmės reiškia, kad dialogo ir bendradarbiavimo pagalba, šalys gali giliau pažinti vienas kito poziciją, išsiaiškinti jiems

²¹ „Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas“, Valstybės žinios, 2000-10-25, Nr. 89-274.

²² Florin Fainisi ir Victor Alexandru Fainisi, „Mediation in the Field of Criminal Disputes at European Level“, *Contemporary Readings in Law and Social Justice* 9, No. 2, (2017): 294, <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/conreadlsj9&i=448>.

²³ Priya Chauhan, „Alternative Dispute Resolution - Solution in Civil and Criminal Matters“, *Indian Journal of Law and Legal Research* 4, (2022): 3, <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/injlolw6&i=306>.

²⁴ Anil Xavier, „Why Mediation Matters?“, *International Journal on Consumer Law and Practice* 5, (2017): 22, <https://repository.nls.ac.in/ijclp/vol5/iss1/3/>.

²⁵ Liesis, Michailovič, *supra note*, 12:97.

²⁶ Sherif Elnegahy, „Can Mediation Deliver Justice“, *Cardozo Journal of Conflict Resolution* 18, no. 3 (2017): 760, https://heinonline.org/skaitykla.mruni.eu/HOL/Page?public=true&handle=hein.journals/cardcore18&div=34&start_page=759&collection=usjournals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults.

svarbiausius aspektus, opiausias problemas, kurias išsprendus, šalys jaučia pasiekus teisingumą.

Kaip jau ir minėta, teismas, priimdamas nuosprendį, įvertina tik tai, kas yra pateikta bylos medžiagoje, t. y. duomenis, kurie susiję su nusikalstamos veikos padarymo aplinkybėmis, įrodymais, kuriais grindžiama kaltinamojo kaltė ir remiantis šių duomenų visuma priima įstatymus ir teismo vertinimą atitinkantį sprendimą. Tačiau pažymėtina, kad teismo priimtas sprendimas nebūtinai reiškia, jog nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos padarymo asmuo, jaučia, kad bylos išnagrinėjimo pagrindu buvo įvykdytas teisingumas. Dažnai susidaro ydinga nuomonė, jog vien tai, kad teismas patenkino nukentėjusiojo civilinį ieškinį reiškia, kad nukentėjusiojo lūkesčiai liko patenkinti. Pavyzdžiui, nors kaltinamasis ir pripažįsta kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo ir teigia, jog dėl jos padarymo nuoširdžiai gailisi, tačiau gali būti taip, kad nei ikiteisminio tyrimo metu, nei teismo nagrinėjimo metu nukentėjusysis nesulaukia atsiprašymo. Tiesa, vertinant kaltinamojo elgesį, yra suprantamas jo noras gauti kuo švelnesnę bausmę ir šis baudžiamojo įstatymo nėra įpareigotas atsiprašyti nukentėjusiojo LR BK 64-1 str. kontekste, tačiau gali būti atvejų, kuomet tai buvo vienintelis nukentėjusiojo lūkestis iš baudžiamojo proceso. Pažymėtina, kad įstatymas neįpareigoja nei prokuroro, nei ikiteisminio tyrimo subjekto, atliekančio ikiteisminį tyrimą net ir esant daugeliui LR BK 38 str. 1 d. numatytų sąlygų, siūlyti asmeniui, padariusiam įstatymu uždraustą veiką ir nukentėjusiam nuo šios veikos, susitaikyti. Baudžiamajame įstatyme sąvoka „susitaikymas“ nėra plačiai išaiškinta, todėl iš esmės gali būti interpretuojama visaip, pavyzdžiui, susitaikymas gali būti raštelis, kuriuo kaltininkas įsipareigoja atlyginti padarytą žalą nukentėjusiojo nurodytomis sąlygomis, tačiau atsiprašymas šiame kontekste nėra būtina sąlyga. Ši aptarta situacija parodo tikrųjų poreikių, lūkesčių atskleidimo svarbą, kadangi teisingumo jausmas savo prasme gali būti suprantamas kitaip, nei tai numatyta įstatyme. Kaip jau ir minėta, mediacijos proceso ir mediatoriaus profesionalumo pagalba, tokie lūkesčiai gali būti atskleisti, o vėliau ir patenkinti.

Mediatoriaus vaidmuo procese pasižymi tuo, kad jis padeda šalims pereiti nuo situacijos individualizavimo, t. y. orientavimosi tik ties savo tikslais iki dalyvavimo mediacijoje siekiant bendrų tikslų, t. y. taikaus ginčo išsprendimo, abi šalis tenkinančio sprendimo suradimo, atsižvelgiant į vienas kito poreikius ir interesus. Neutralus mediatorius išsiskiria tuo, kad jis geba išskirti siūlomų sprendimų stipriąsias ir silpnąsias puses taip, kad nukreiptų šalių mąstymą nuo intuityvaus proceso, kuris dažniausiai grįstas stipriomis emocijomis, link loginio mąstymo, pagrįsto adekvačių, realių ir įmanomų sprendimų ieškojimu. Natūralu, jog kiekvienam labiau tinkamas sprendimas atrodo tas, kuris yra grįstas jo paties situacijos analize, nei kažkieno kito. Pastebėtina, kad veiksmingas mediatorius bus toks, kuris bus aktyvus nagrinėjant šalių ginčą, neužimantis vien tik „pasiuntinio“ vaidmens, kuris perduoda šaliai išsakytą idėją, tačiau pabrėžtina, kad mediatorius neturėtų leisti ginčo šalims žeminti ir atmesti siūlomas viena kitos

sprendimo idėjas, kadangi tai gali iššaukti stiprias neigiamas emocijas, kurios ginčo šalis paskatins kovoti arba pasitraukti iš mediacijos proceso, o ne bendradarbiauti²⁷. Kaip matyti, mediatorius kiekvienu atveju turi būti lankstus ginčo šalių atžvilgiu, skirti dėmesio identifikuojant ginčo šalių ypatumus, jų poreikius.

Aptarta, jog mediatoriaus vaidmuo mediacijoje yra ypatingai svarbus, tačiau pažymėtina, kad mediacijos kokybė priklauso ir nuo mediatoriaus pasirinkto stiliaus. Praktikoje yra taikomi lengvinantysis, vertinamasis ir transformuojamasis stiliai²⁸. Akcentuotina, kad mediacija vykdoma baudžiamajame procese išsiskiria joje dalyvaujančiomis šalimis. Dažnu atveju, mediacijoje susitinka šalys, kurios iki nusikalstamos veikos padarymo nėra viena kita mačiusios, jas sieja santykis, kurio abi šalys norėtų išvengti – nusikalstamos veikos padarymas ir jos sukeltos pasekmės. Skirtingai nei civiliniame, baudžiamajame procese šalys dažnu atveju nėra lygios, todėl mediatoriui kiekvienu atveju tenka pareiga būti lanksčiam ir atidžiai pasirinkti mediacijos stilių individualiam atvejui, t. y. profesionalus mediatorius turi gebėti identifikuoti ginčą ir taikyti tokį mediacijos stilių, kuris tam atvejui yra tinkamiausias. Į mediaciją nukreiptas atvejis dėl finansinių nusikaltimų padarymo, kuomet šalys yra juridiniai asmenys atstovaujami įgaliotojų atstovų, kurios pagrindinis tikslas yra žalos atlyginimo klausimo išsprendimas, skirsis nuo mediacijos smurtinių, seksualinių nusikaltimų padarymo atvejais, kuomet aukos yra labiau pažeidžiamos ir joje sprendžiami emocinio, moralinio pobūdžio klausimai. Mediatorius taikantis lengvinantįjį mediacijos stilių „siekia palengvinti šalių tarpusavio komunikaciją ir sprendimo paiešką tam, kad konflikto šalims bendradarbiaujant būtų rastas visas konflikto šalis tenkinantis susitarimas“²⁹. Naudodamas šį stilių mediatorius susilaiko nuo patarimų ir sutelkia dėmesį į procesą ir jo valdymą. Lengvinantysis mediacijos stilius yra žinomas kaip interesais pagrįstas problemų sprendimo modelis, kurio tikslas yra vengti kategoriškų pozicijų ir derėtis dėl sprendimų, jų sąlygų, skiriant mažesnę dėmesį teisiniams argumentams³⁰. Tai reiškia, kad tokiam mediacijos procese šalys privalo būti aktyvios, noriai dalyvauti mediacijos procese, ir nors toks procesas gali užtrukti kiek ilgiau nei kiti, tačiau jo metu gali būti atskleisti ir patenkinti tikrieji šalių lūkesčiai. Mediatoriaus taikančio vertinamąjį mediacijos stilių pagrindinis tikslas yra pasiekti šalių susitarimą³¹. Tokiam procese, priešingai nei taikant lengvinantįjį stilių, mediatorius nebėra nesuinteresuota trečioji šalis,

²⁷ Harry L. Munsinger ir Donald R. Jr. Philbin, „Why Can't They Settle: The Psychology of Relational Disputes“, *Cardozo Journal of Conflict Resolution* 18, no. 2 (2017):10, https://heinonline-org.skaitykla.mruni.eu/HOL/Page?public=true&handle=hein.journals/cardcore18&div=18&start_page=311&collection=usjournals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults.

²⁸ Jolanta Sondaitė, „Mediacijos stiliai“ iš *Mediatoriaus vadovas. Metodinis leidinys*, Natalija Kaminskienė, Jolanta Sondaitė, Agnė Tvaronavičienė, Daiva Račelytė, Egidijus Langys, Odeta Intė (Vilnius: Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, 2019), 102.

²⁹ *Ibid.*, 102-103.

³⁰ Christopher To, „Facilitative versus Evaluative Mediation“, *Asian Dispute Review* 20, no. 2 (2018): 83.

³¹ Sondaitė, *op. cit.*, 104.

kadangi mediatorius didžiausią dėmesį skiria teigiamiems rezultatams pasiekti, kurie mediatoriui asocijuojasi su sudaryta taikos sutartimi³². Tai reiškia, kad mediatorius, pasinaudodamas savo teisine patirtimi, išmanydamas kiekvienos iš proceso šalių procesinę teisinę padėtį, iš esmės gali numanyti šalių galimybes laimėti teisme, todėl tai aptaria su šalimis, aktyviai siūlydamas susitarti taikiai mediacijos procese. Naudojant transformacinį mediacijos stilių, pagrindinis mediatoriaus tikslas yra „ne sprendimo radimas, bet konflikto dalyvių požiūrio į konfliktinę situaciją ir vienas į kitą pakeitimas, transformacija, šio stiliaus mediatorius siekia atverti komunikacijos kanalus, atskleisti giliai glūdinčius jausmus ir suvokimą“³³. Transformacinis mediacijos stilius suponuoja kitokį požiūrį į konfliktą. Įprastai konfliktas suprantamas kaip problema, kurią būtina išspręsti, tačiau mediatorius, taikantis transformacinį mediacijos stilių, konfliktą supranta kaip potencialią moralinio augimo galimybę. Transformacinio mediacijos stiliaus esmė yra tai, kad konfliktas yra iššūkis šalims, suteikiantis galimybę kiekvienam asmeniškai išsiaiškinti savo poreikius ir vertybes, bei suteikiantis galimybę vystyti empatiją, pagarbą ir dėmesingumą vienas kitam³⁴. Mediacija baudžiamajame procese yra kompleksiška, apimanti įvairaus pobūdžio konfliktus, o mediacijos stiliaus pasirinkimas gali lemti ir jos rezultatus.

Apibendrinus, mediacija baudžiamajame procese yra alternatyvus ginčų sprendimo būdas, kurios pagrindiniais bruožais išskirtini – neutralus mediatorius, kuris vadovauja procesui parinkdamas tinkamiausius metodus ir mediacijos stilių individualiam atvejui; ginčo šalių aktyvumas, t. y., nusikalstamą veiką padaręs ir nuo jos nukentėjęs asmuo nusprendžia procese gvildenamus klausimus; konstruktyvus dialogas, kuris grįstas šalių lygiateisiškumu; atkuriamojo teisingumo tikslas, t. y. siekiama ne baudžiamojo proceso užbaigimo skiriant sankcijas, o šalių padėties iki nusikalstamos veikos padarymo atstatymo; taikus susitarimas, kuriuo įgyvendinamas šalims tinkamiausias teisingumas ir atkuriamas ginčo pusiausvyra. Baudžiamojoje justicijoje mediacija yra vienas iš atkuriamojo teisingumo modelių, kurio svarbiausias tikslas yra ne parinkti teisingą ir įstatymo raidę atitinkančią bausmę kaltinamajam, o skirti didesnę dėmesį proceso šalims, suteikiant galimybę šalims būti aktyviomis procese, gauti atsakymus į jiems rūpimus klausimus, suprasti realius savo veiksmų padarinius, prisiimti atsakomybę už juos ir dialogo bei bendradarbiavimo pagalba surasti abiejų šalių lūkesčius atitinkantį sprendimą.

³² To, *op. cit.*, 84.

³³ Sandaitė, *op. cit.*, 105.

³⁴ Greta Baksa, „Different Mediation Styles and Their Use in Family Mediation“, *Jogi Tanulmanyok* (2012): 255, https://heinonline-org.skaitykla.mruni.eu/HOL/Page?public=true&handle=hein.journals/jogi2012&div=57&start_page=249&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults.

1.2. Mediacija kaip atkuriamojo teisingumo realizavimo galimybė

Atkuriamasis teisingumas yra praktika, kuria siekiama ne tinkamos bausmės parinkimo kaltininkui, bet pažeistų santykių, visuomenės pasitikėjimo ir teisinės pusiausvyros atkūrimo. Atkuriamuoju teisingumu nesiekama išstumti tradicinę baudžiamąją justiciją, anaiptol, šios teisinės formos turėtų veikti iš vien. Atkuriamasis teisingumas gali padėti sumažinti teisėsaugos institucijų ir teismų darbo krūvį, taikant atkuriamojo teisingumo modelius galima išgryninti tikruosius subjektų poreikius, sumažinti ikiteisminio tyrimo, teismo nagrinėjimo ir bausmės vykdymo, resocializacijos trukmę. Kaltininko ir aukos mediacija, konferencijos, apskritojo stalo diskusijos laikytini pagrindiniais atkuriamojo teisingumo modeliais³⁵. Taikant šiuos atkuriamojo teisingumo modelius auka ir kaltininkas dalyvauja dialoge, dažniausiai akis į akį, kurio metu aptaria įvykį. Šiems procesams vadovauja mediatorius, fasilitatorius ar kitas trečiasis asmuo, kuris iš pradžių su subjektais susitinka individualiai, paaiškina proceso esmę, eigą, atsako į dalyviams rūpimus klausimus, bei išgrynina jų interesus, poreikius, baimes. Pagrindinis dėmesys susitikimų metu skiriamas įvykio aplinkybių aptarimui, sukeltų padarinių identifikavimui, įvykio poveikio analizei ir skatinimui suprasti vienas kito poziciją, kas dažnai veda į bendro susitarimo ieškojimą ir jo priėmimą. Visi šie procesai gali vykti bet kuriuo baudžiamosios justicijos metu, t. y. ikiteisminio tyrimo, teismo nagrinėjimo ir bausmės vykdymo metu³⁶. Aukos ir kaltininko mediacijos metu, pagrindiniai subjektai yra auka ir kaltininkas, dėmesys skiriamas išgyvenimų pasakojimui ir bendro sprendimo ieškojimui. Konferencijose dažnai dalyvauja aukai ar kaltininkui artimi asmenys, kurie gali daryti didžiausią įtaką kaltininkui pasitelkiant empatiją, emocinę pagalbą, pagarbą. Apskritojo stalo diskusijose dalyvauja kaltininkas, auka, jų artimieji, taip pat bendruomenės nariai ir teisėsaugos institucijų atstovai, bendruomenės interesams yra skiriama daug dėmesio³⁷. Taigi, kiekviena atkuriamojo teisingumo realizavimo priemonė turi nors ir pagrindinius bendrus tikslus, tačiau skirtingas subjektų skaičius bei jų individualumas lemia skirtingą tų tikslų pasiekimo kelią.

2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyvoje Nr. 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR 4 straipsnio j) dalyje numatyta, kad nuo nusikaltimo nukentėjusiosioms aukoms turi būti prieinamos atkuriamojo teisingumo paslaugos. Paminėtina ir tai, kad 2020 m. Europos Komisija nustatė Europos Sąjungos 2020 – 2025 metų strategiją dėl nusikaltimo aukų teisių, kurioje numatyta, atkuriamasis teisingumas ir jų modeliai,

³⁵ Michailovič ir kt., *supra note*, 9:48.

³⁶ Umbreit, *supra note*, 16:77.

³⁷ *Ibid.*, 78.

tarp jų ir mediacija, gali pasitarnauti kaip priemonė nuo nusikaltimų padarymo nukentėjusiems asmenims būti aktyviomis baudžiamajame procese ginant savo interesus, siekiant kompensacijos dėl nusikalstamais veiksmais padarytos žalos ir spartesnio atsigavimo³⁸. Atsižvelgiant į tai, minėtoje strategijoje įtrauktas punktas skelbiantis, kad Europos Komisija numato lėšas nacionalinėms organizacijoms, kurios skatina atkuriamojo teisingumo paslaugas³⁹. Šios aplinkybės rodo, kad mediacija įdiegta nacionalinėje teisėje baudžiamajame procese gali būti būti net naudingesniu įrankiu aukoms ginant savo interesus ja pasiekiant atkuriamojo teisingumo tikslų.

Procesų kryptį, nuoseklumą ir efektyvumą lemia pagrindiniai principai. Nors kaip jau ir minėta, mediacijos procesas yra lankstus, priklausantis nuo subjektų, tačiau mediacijos principai užtikrina proceso saugumą subjektams ir sukuria pamatinius rėmus, kuriuose mediacija gali būti veiksminga priemonė. Atkuriamojo teisingumo realizavimui aukos ir kaltininko mediacija privalo būti savanoriška, konfidenciali, sąžininga, priimami sprendimai turi būti realiai įgyvendinami, mediatorius privalo būti nešališkas ir neutralus, mediacijos metu taip pat turi būti išspręstas restitucijos įgyvendinimas.

Europos Tarybos Ministrų komiteto 1999 m. rugsėjo 15 d. rekomendacijoje Nr. R (99) 19 „Dėl mediacijos baudžiamosiose bylose“⁴⁰ pažymima, kad mediacija baudžiamosiose bylose galima tik esant šalių laisvai valiai, savanoriškumui ir tai turi galioti viso proceso metu. Jau minėtoje 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoje Nr. 2012/29/ES numatyta, jog atkuriamojo teisingumo paslaugos gali būti teikiamos grindžiant jas aukos laisvu sutikimu, kurį galima atsiimti bet kuriuo metu (12 straipsnio a) dalis). Europos Tarybos Ministrų komiteto 2018 m. spalio 3 d. rekomendacijų Nr. CM/Rec(2018)8 „Dėl atkuriamojo teisingumo baudžiamosiose bylose“⁴¹ 3 dalies 16 punkte paaiškinama, kad atkuriamasis teisingumas yra savanoriškas ir vykdomas tik tuo atveju, jai šalys su tokiu procesu laisva valia sutinka ir yra iš anksto išsamiai informuotos apie proceso pobūdį ir galimus jo rezultatus bei pasekmes, įskaitant ir tai, kokią įtaką atkuriamasis teisingumas turės baudžiamajam procesui. Taigi, subjektas dalyvaudamas mediacijoje baudžiamajame procese turi būti neveikiamas kitų veiksmų, t. y. procese turi dalyvauti neverčiamas institucijų, nemanipuliuojant galimais rezultatais. Nukentėjęs

³⁸ „Europos Komisijos 2020 – 2025 m. Europos Sąjungos strategija dėl nusikaltimų aukų teisių“, 7, žiūrėta 2024 m. balandžio 26 d., [https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/criminal-justice/protecting-victims-rights/eu-strategy-victims-rights-2020-2025_en#:~:text=2020%2D2025\).-.The%20European%20Commission%20adopted%20on%2024%20June%202020%20its%20first,fully%20rely%20on%20their%20rights.](https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/criminal-justice/protecting-victims-rights/eu-strategy-victims-rights-2020-2025_en#:~:text=2020%2D2025).-.The%20European%20Commission%20adopted%20on%2024%20June%202020%20its%20first,fully%20rely%20on%20their%20rights.)

³⁹ *Ibid.*, 8.

⁴⁰ „Europos Tarybos Ministrų komiteto 1999 m. rugsėjo 15 d. rekomendacija Nr. R (99) 19 „Dėl mediacijos baudžiamosiose bylose“, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=090000168062e02b.

⁴¹ „Europos Tarybos Ministrų komiteto 2018 m. spalio 3 d. rekomendacija CM/Rec(2018)8 „Dėl atkuriamojo teisingumo baudžiamosiose bylose“, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016808e35f3.

nuo nusikalstamos veikos asmuo turi suprasti, kad mediacijos procesas negarantuoja sprendimo priėmimo, taip pat asmuo, padaręs įstatymu uždraustą veiką, turi suprasti, kad mediacijos procesas nėra privalomas, šis nėra spaudžiamas atsiprašyti, pripažinti savo kaltę ir tartis dėl žalos atlyginimo. Mediacijos subjektams turi būti išaiškinama, jog nedalyvavimas mediacijos procese neturės neigiamų pasekmių tolesniam baudžiamajam persekiojimui. Atsižvelgiant į Europos Tarybos Ministrų komiteto platesnį išaiškinimą seka, kad prieš dalyvaujant mediacijos procese, subjektai privalo būti supažindinti su jo reikšme, eiga, galimomis teisinėmis pasekmėmis. Tai reiškia, kad prieš mediaciją, mediatorius privalo su kiekviena iš šalių susitikti individualiai. Taip pat privalo paaiškinti mediacijos proceso reikšmę baudžiamajam procesui, t. y. kad dalyvavimas mediacijos procese ir sprendimo priėmimas gali lemti baudžiamojo proceso nutraukimą, švelnesnės bausmės paskyrimą. Tokiu atveju asmuo, nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos padarymo, taip pat prisiima riziką, kad susitarimo vykdymo vengimo atveju, pastarasis dėl žalos atlyginimo turės kreiptis civiline tvarka, baudžiamasis procesas dėl to paties įvykio negalės būti atnaujintas ir vykdomas. Be to, Direktyvoje Nr. 2012/29/ES numatyta, kad atkuriamojo teisingumo metu pasiektas susitarimas turi būti savanoriškas, kas reiškia, kad šalys turi pačios, laisva valia nuspręsti dėl susitarime numatytų sąlygų (12 straipsnio d) dalis). Taip pat svarbu pažymėti, kad savanoriškumas apima visas mediacijos stadijas, t. y. subjektai savarankiškai turi priimti sprendimą dalyvauti ar nedalyvauti mediacijos procese, o taip pat subjektams turi būti suteikiama galimybė palikti mediacijos procesą dėl bet kokių priežasčių, bet kuriuo metu.

Konfidencialumas mediacijoje Europos Tarybos Ministrų komitetų rekomendacijose paaiškinamas kaip principas, kurio esmė yra informacijos, gautos diskusijų metu neperdavimas kitai šaliai be jos sutikimo, taip pat tretiesiems asmenims. Vis dėlto pažymėtina, kad šalims priėmus sprendimą mediacijos metu, mediatorius privalo apie tai informuoti teisėsaugos institucijas, tačiau negali atskleisti mediacijos metu gautos informacijos, sprendimo priėmimo kelio ir pan. Mediatorius tretiesiems asmenims gali atskleisti tik mediacijos proceso rezultatą, t. y. sprendimas priimtas, arba mediacija nutraukta. Direktyvoje Nr. 2012/29/ES pažymėta, kad pokalbių vykstančių mediacijos metu turinys yra konfidencialus ir neviešinimas, nebent šalys sutaria kitaip, arba to reikalauja nacionalinė teisė (12 straipsnio e) dalis). Konfidencialumo principui mediacijos procese teikiama prioritetinė reikšmė, kadangi, pavyzdžiui, Europos Tarybos 2007 m. gruodžio 7 d. rekomendacijose Nr. CEPEJ(2007)13 „Dėl mediacijos baudžiamosios bylose įgyvendinimo“⁴² 1.6 skyriuje numatyta, jog konfidencialumo principo nesilaikymas yra laikomas rimtu drausminiu pažeidimu, už kurį mediatorius, pažeidęs šį principą, turi būti

⁴² „Europos Tarybos 2007 m. gruodžio 7 d. rekomendacija Nr. CEPEJ(2007)13 „Dėl mediacijos baudžiamosios bylose įgyvendinimo““, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://rm.coe.int/1680747759>.

nubaustas. Taigi, konfidencialumo principas yra vienas iš pamatinių principų, kurių pagrindu mediacija yra įmanoma. Konfidencialumo principas šalims suteikia saugumo jausmą, tačiau svarbu, kad medicijos subjektai pasitikėtų procesu, o pasitikėjimą gali sukurti mediatorius. Pažymėtina, kad konfidencialumo principas padeda šalims pasidalinti informacija, kurios nenorėtų atskleisti, pavyzdžiui, teisminiame bylos nagrinėjime, todėl šalys gali jaustis mažiau pažeidžiamos. Šioje vietoje mediatoriui skiriama pareiga medicijos metu gautą informaciją saugoti ir šios neatskleisti tretiesiems asmenims bei kitai šaliai be sutikimo. Taigi, remiantis šiais išaiškinimais darytina išvada, kad konfidencialumo principas gali būti vidinis procesas, t. y. pasitikėjimas ir informacijos dalijimasis tarp aukos ir kaltininko, kuomet mediatoriui tenka pareiga neatskleisti informacijos kitai šaliai be sutikimo, taip pat išorinis, t. y. informacijos neatskleidimas tretiesiems asmenims⁴³. Pažymėtina, kad konfidencialumo principas turi išlygas. Europos Tarybos Ministrų komiteto 1999 m. rugsėjo 15 d. rekomendacijoje Nr. R (99) 19 „Dėl medicijos baudžiamosiose bylose“ 5.3 skyriuje nurodoma, kad mediatorius turi perduoti informaciją gautą medicijos metu apie galimą sunkų nusikaltimą, jo aplinkybes tretiesiems asmenims.

Medicijos procesas taip pat turi būti sąžiningas, norint realizuoti atkuriamąjį teisingumą. Sąžiningumas medicijoje pasireiškia tuo, kad subjektai, dalyvaujantys medicijoje turi būti atviri vienas kito atžvilgiu, nenuslepiantys esminių faktų, kurie gali pakeisti priimamą sprendimą. Be to, dalyvavimas medicijoje taip pat turi būti sąžiningas. Subjektai dalyvaujantys medicijoje turi suprasti medicijos baudžiamajame procese tikslą. Pastarųjų tikslas negali būti vilkinti procesą, suteikti nepagrįstų vilčių, siekti sudaryti įspūdį. Pavyzdžiui, kaltininkas, dalyvaudamas medicijos procese neturėtų svarstyti apie įvaizdžio sukūrimą teismui, jeigu planuoja nesutikti su aukos siūlomu sprendimu bet koku atveju. Todėl šiuo atveju pabrėžtina, kad mediacija negali būti laikoma, pavyzdžiui, atsakomybę lengvinančia aplinkybe. Tokiu atveju būtų formuojama ydinga praktika, kuomet bet koks dalyvavimas medicijos procese, net turint išankstinį tikslą nesusitarti, būtų laikoma kaltinamąjį teigiamai charakterizuojančia aplinkybe. Pastebėtina ir tai, kad kaltininkas, dalyvaudamas medicijoje negali turėti siekio išvengti baudžiamosios atsakomybės arba bausmės. Dalyvaudamas medicijos procese subjektas turi suprasti savo veiksmais padarytų padarinių reikšmę nukentėjusiam ir eiti į sprendimo paiešką, o ne asmeninės naudos siekimą. Vis dėlto, sąžiningumas negali būti užtikrinamas įstatymu, todėl šiuo atveju ypatingai svarbus vaidmuo tenka mediatoriui, kuris vedamas medicijos procesą turi būti nuovokus ir atidus, pastebėti šalies nesąžiningumą ir apie tai kalbėtis su taip besielgiančia, tačiau jeigu šalis išreikštos pastabos nepriima, mediatorius tokią mediciją turėtų nutraukti. Šaliai elgiantis nesąžiningai, mediacija baudžiamajame procese netenka reikšmės.

⁴³ Michailovič ir kt., *supra note*, 9:90.

Šiame kontekste svarbu ir tai, kad mediatorius turi būti neutralus ir nešališkas. Mediatoriaus nešališkumas pasižymi tuo, kad pastarasis turi užtikrinti lygiavertės galimybes ginčo šalims, neturėti išankstinio nusistatymo, neteikti prioriteto vienos iš šalių poreikiams. Jau aptarta, kad mediatorius nepriima ir nesiūlo ginčo šalims sprendimų, tačiau pastebėtina, kad mediatorius neturėtų ir kreipti mediacijos ta linkme, kuri jo manymu, tenkintų tik, pavyzdžiui, aukos interesus. Įprastai mediatoriaus nešališkumas vertinamas trejais aspektais: 1) mediatoriaus priklausomumas nuo kitų šalių, jo asmeniniai ryšiai su mediacijos subjektais; 2) mediatoriaus suinteresuotumas mediacijos rezultatu; 3) mediatoriaus prielankumas vienai iš šalių⁴⁴. Vis dėlto, nors mediatorius ir neturėtų siūlyti sprendimo būdų, tačiau turėdamas teisinių ir praktinių žinių gali pastebėti šalių priimamo sprendimo problemas. Mediatorius turėtų būti suinteresuotas priimamo sprendimo įgyvendinimo realumu, todėl pastebėjęs, jog šalių sutartas sprendimas ateityje gali turėti neigiamų pasekmių arba gali iš esmės tapti neįgyvendinamu, turėtų apie tai informuoti subjektus⁴⁵. Mediatoriaus nešališkumas ir neutralumas svarbus tuo, kad jis lemia ir dalyvių pasitikėjimą procesu. Mediatoriaus asmeninės nuostatos, priešiškus ar suinteresuotumas gali lemti neigiamą mediacijos rezultatą. Pastebėtina, kad ir tradicinėje baudžiamojoje teisėje teisminės valdžios nešališkumas yra vienas iš esminių kriterijų lemiančių baudžiamojo proceso sėkmę ir teisingumo tinkamą vykdymą.

Jau trumpai aptarta, kad mediacijoje priimami sprendimai turi būti realiai įgyvendinami. Sprendimo realus įgyvendinimas reiškia, kad proceso dalyviai priimdami abiejų interesus tenkinanti sprendimą turi atsižvelgti į jo įgyvendinimo galimybes ateityje. Todėl mediacijoje svarbu identifikuoti ir kliūtis įgyvendinant sutartą sprendimą. Priimamas sprendimas turi turėti mechanizmą, kuriuo remiantis jis bus įgyvendinamas. Pavyzdžiui, kaltininkui ir aukai susitarus dėl žalos atlyginimo, turėtų būti nustatytas terminas per kurį žala bus atlyginta. Mediacijoje taip pat neturėtų būti vengiamas finansinių galimybių klausimas. Pavyzdžiui, kaltininkui nedirbant, ką tik išėjus iš įkalinimo įstaigos, nėra realu greitai metu atlyginti didelę žalą. Šiuo atveju asmuo, padaręs nusikalstamą veiką, turėtų apie savo galimybes informuoti nukentėjusįjį, kuris įvertinęs jas, suteiktų realią galimybę bei terminą nustatytą žalą atlyginti. Pastebėtina, kad tradicinėje baudžiamojoje justicijoje, teismui skiriant baudos bausmę įprastai yra skiriamas 12, kartais ir 6 mėnesių įvykdymo terminas. Laiku nesumokėjus baudos, nuosprendžio vykdymas perduodamas antstoliams. Taip pat įprastai nuosprendžio rezoliucinėje dalyje nurodoma, kad civilinio ieškovo civilinis ieškinys yra tenkinamas, tačiau dažniausiai nenurodomas laikotarpis, per kurį

⁴⁴ Michailovič ir kt., *supra note*, 9:85.

⁴⁵ W. Reed Leverton, „The Case for Best Practice Standards in Restorative Justice Processes“, *American Journal of Trial Advocacy* 31, No. 3 (2008): 510, https://heinonline-org.skaitykla.mruni.eu/HOL/Page?public=true&handle=hein.journals/amjtrad31&div=32&start_page=501&collection=usjournals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults.

kaltinamasis šią žalą turi atlyginti. Todėl mediacijos metu, šalys turi unikalią galimybę, atsižvelgdamos į kiekvienos iš šalių padėtį, sutarti dėl joms priimtino sprendimo įgyvendinimo sąlygų ir būdų.

Mediacijoje, kaip atkuriamojo teisingumo realizavimo priemonėje, privalo būti sprendžiamas restitucijos klausimas. Restitucija (lot. *restitutio* – atstatymas, grąžinimas⁴⁶) mediacijos baudžiamojoje justicijoje kontekste reiškia turtinės, moralinės padėties iki nusikalstamos veikos padarymo, atkūrimą. Praktikoje išskiriamos kelios restitucijos galimybės, t. y. padėties atstatymo aukai ir bendruomenei. Restitucija gali būti įgyvendinama tiek materialine prasme, t. y. pinigine išraiška, tiek praktine prasme, pavyzdžiui, atliekant viešuosius darbus, savanoriaujant ir pan. Kaltininkas atlygindamas žalą pinigine išraiška ar kitais visuomenės gerovei pasitarnaujančiais darbais parodo tinkamą ir pozityvų požiūrį į savo veiksmais padarytų padarinių atstatymą bei numalšina bendruomenės ar aukos nerimą dėl galimo persekiojimo⁴⁷. Restitucijos forma sprendžiama abiejų šalių sutarimu. Akcentuotina tai, kad ir kokia forma restitucija būtų įgyvendinta, t. y. pinigine išraiška, atsiprašymu ar darbais, ji neturi būti traktuojama kaip bausmės forma. Našta, kurią sukuria restitucija, laikytina atsitiktiniu padariniu siekiant grąžinti auką į padėtį prieš nusikalstamos veikos padarymą⁴⁸.

Apibendrinant pažymėtina, kad atkuriamasis teisingumas nors savo prasme siekia skirtingų nei tradicinė baudžiamoji justicija tikslų, tačiau turėtų veikti kartu. Pagrindiniais atkuriamojo teisingumo modeliais laikytini kaltininko ir aukos mediacija, konferencijos bei apskritojo stalo diskusijos. Šie modeliai skiriasi savo dalyviais, kurie atstovauja skirtingus interesus, tačiau siekia vieningo tikslo – padėties atstatymo iki nusikalstamos veikos padarymo. Atkuriamojo teisingumo realizavimas mediacija yra skatinamas tarptautiniais teisės aktais išskiriant, jog tai gali būti palankus įrankis nuo nusikaltimo padarymo nukentėjusioms aukoms taip suteikiant daugiau galios ginant savo interesus. Pagrindiniais mediacijos principais, kuriais įgyvendinamas atkuriamasis teisingumas yra savanoriškumas, konfidencialumas, sąžiningumas, sprendimų realus įgyvendinimas, mediatoriaus nešališkumas ir neutralumas bei restitucija.

1.3. Kaltininko ir aukos santykis mediacijoje baudžiamosios justicijos kontekste

Apžvelgiant kaltininko ir aukos santykį mediacijos procese tikslinga apžvelgti jų teisinę padėtį tradicinėje baudžiamojoje teisėje. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso

⁴⁶ Tarptautinių žodžių žodynas, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.lietuviuzodynas.lt/terminai/Restitucija>.

⁴⁷ Rokas Uscila, „Atkuriamasis Teisingumas Penitencinėje Sistemoje“, *Pedagogika: Mokslo Darbai* Nr. 103 (2011): 97.

⁴⁸ Stephen P. Garvey, „Restorative Justice, Punishment, and Atonement“, *Utah Law Review*, Nr. 1 (2003):307, [Core U.S. Journals - HeinOnline.org \(mruni.eu\)](https://www.mruni.eu/online-journals/u.s.-journals)

(toliau – LR BPK) 28 straipsnio 1 dalyje nukentėjusysis apibrėžiamas kaip „fizinis asmuo, kuriam nusikalstama veika padaryta fizinė, turtinė ar neturtinė žala, arba dėl nusikalstamos veikos mirusio arba priverstinai pradanginto fizinio asmens šeimos narys ar artimasis giminaitis, kurie dėl asmens mirties ar priverstinio dingimo patyrė fizinės, turtinės ar neturtinės žalos“⁴⁹. Asmuo pripažįstamas nukentėjusiuoju ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi. To paties straipsnio 2 dalyje nurodoma, kad „nukentėjusysis ir jo atstovas turi teisę gauti informaciją apie su juo susijusio baudžiamojo proceso padėtį, teikti įrodymus, pateikti prašymus, pareikšti nušalinimus, dalyvauti vertinant jo specialius apsaugos poreikius, ikiteisminio tyrimo metu ir teisme susipažinti su byla, dalyvauti bylą nagrinėjant teisme, apskusti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo ir teismo veiksmus, teismo nuosprendį ar nutartį, pasakyti baigiamąją kalbą“⁵⁰. Nukentėjusysis taip pat turi teisę atsisakyti gauti informaciją apie su juo susijusio baudžiamojo proceso padėtį. LR BPK 22 straipsnio 2 dalyje kaltinamasis apibrėžiamas kaip „asmuo dėl kurio LR BPK nustatyta tvarka yra prokuroro priimtas kaltinamasis aktas arba prokuroro pareiškimas nubausti asmenį teismo baudžiamuoju įsakymo tvarka, taip pat asmuo, prieš kurį teisme nagrinėjama byla pagreitinto proceso tvarka“⁵¹. To paties straipsnio 3 dalyje yra nurodoma, kad „kaltinamasis turi teisę gauti informaciją apie su juo susijusio baudžiamojo proceso padėtį, žinoti, kuo jis yra kaltinamas, gauti kaltinamojo akto nuorašą, susipažinti teisme su byla, nustatyta tvarka pasidaryti reikiamų dokumentų išrašus arba nuorašus, turėti gynėją, gauti vertimą žodžiu ir raštu, informuoti konsulines įstaigas ir vieną asmenį, gauti skubią medicinos pagalbą, pateikti prašymus, pareikšti nušalinimus, teikti įrodymus ir dalyvauti juos tiriant, nagrinėjimo teisme metu duoti parodymus ir užduoti klausimus, duoti paaiškinimus apie teismo tiriamas bylos aplinkybes ir pareikšti savo nuomonę dėl kitų nagrinėjimo teisme dalyvių pareikštų prašymų, tylėti ir atsisakyti duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, dalyvauti baigiamosiose kalbose, kai nėra gynėjo, kreiptis į teismą paskutiniu žodžiu, apskusti teismo nuosprendį ir nutartis, būti lydimas atstovo pagal įstatymą teismo posėdžiuose ir atliekant kitus proceso veiksmus, taip pat teisę į privatumo apsaugą, kai kaltinamasis yra nepilnametis“⁵². Kaltinamojo ir nukentėjusiojo teisės yra išaiškinamos teisiamojo posėdžio pradžioje, abiejų proceso dalyvių paklausiama ar pastarieji jas suprato ir tai užprotokuluojama teismo posėdžio protokole. Vis dėlto, pastebėtina, kad baudžiamajame įstatyme įtvirtintos kaltinamojo ir nukentėjusiojo teisės iš esmės taikomos siekiant užtikrinti sklandžią proceso eigą, tačiau jos nesukuria terpės šalims būti aktyviomis bendradarbiaujant ir siekiant abi

⁴⁹ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, Valstybės žinios, 2002-04-09, Nr. 37-1341.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ibid.

⁵² Ibid.

šalis tenkinančio sprendimo. Proceso dalyvių teisės laikomos standartu, kurios nebūtinai yra priemonės palengvinančios dialogą ar sprendimo ieškojimą. Daugeliu atveju proceso dalyvių teisės yra grindžiamos teisingumo principu, kuris savo esme ignoruoja aukos ir nusikaltėlio santykių kompleksiskumą. Taip pat baudžiamasis procesas gali būti grindžiamas ir rungimosi principu, kuris atitolina auką ir kaltininką nuo bendradarbiavimo, skatina šalis būti priešiškomis viena kitos atžvilgiu. Tokiu atveju viena iš šalių visuomet bus laimėtoja, o kita pralaimėtoja, o tai reiškia, kad viena iš šalių gali jausti nusivylimą baudžiamuoju procesu ar net visa teismine valdžia. Pastebėtina, kad teorine prasme, nukentėjusįjį teisme dažnai atstovauja pats prokuroras, kuris pateikdamas teismui įrodymus, bando įtikinti teisną, jog kaltinamojo veiksmais nukentėjusiajam buvo padaryta žala, sukelti padariniai. Dažnai nutinka ir taip, kad nukentėjusysis prokurorą pirmą kartą pamato tik teisiamojo posėdžio metu, todėl pagrįstai galima manyti, jog prokuroras ne visuomet žino tikruosius nukentėjusiojo lūkesčius. Kaip ir minėta, nukentėjusysis gali turėti įgaliojimą atstovą, tačiau to daryti neprivalo. Baudžiamasis įstatymas numato tik kelis atvejus, kuomet įgaliojotojo atstovo dalyvavimas yra būtinas. Šios išskirtos problemos nereiškia, kad proceso dalyvių teisės yra nereikšmingos ir neveiksnios, jos yra būtinos sąlygos siekiant užtikrinti sąžiningą, teisingą teisinę sistemą. Tačiau šios problemos gali būti terpė mediacijai baudžiamajame justicijoje, kuri padėtų šalims integruotis į baudžiamąjį procesą, būti aktyviomis, individualizuoti poreikius, o tai padėtų šalims procese dalyvauti konstruktyviau.

Kaltininko ir aukos santykis mediacijos metu apibūdinamas kaip unikalūs ir sudėtingas, kuris išsiskiria nuo tradicinio baudžiamąjo proceso. Kaltininko ir aukos dalyvavimas mediacijoje gali sukelti daug iššūkių, o kartu ir galimybių plačiau pažvelgti į įvykį ir išspręsti kilusį ginčą. Taikant kaltininko ir aukos mediaciją galima susidurti su emocinės įtampos iššūkiu, kadangi tikėtina, kad tarp nukentėjusiojo ir aukos gali tvyroti neigiamos emocijos – baimė, pasipiktinimas, stresas, kurios gali trukdyti objektyviai vertinti situaciją ir konstruktyviai bendradarbiauti. Taip pat mediacijos metu gali būti jaučiamas pasitikėjimo trūkumas, t. y. nukentėjusysis gali abejoti asmens, padariusio nusikalstamą veiką, ketinimais, nepriimti jo atsiprašymo, kadangi gali manyti, kad kaltinamasis dalyvaudamas mediacijos procese iš esmės siekia tik sau naudingo tikslo, todėl atsiprašymas gali būti suprantamas kaip nenuoširdus. Taip pat reikia pripažinti, kad tarp aukos ir kaltininko gali būti skirtinga jėgos dinamika. Pavyzdžiui, nukentėjusysis dėl padarytos nusikalstamos veikos, ypač jeigu buvo padaryta smurtinė nusikalstama veika, bei dėl anksčiau minėtų neigiamų emocijų, gali jaustis nesaugus. Ir atvirkščiai, asmuo, padaręs nusikalstamą veiką gali jaustis puolamas, verčiamas dalyvauti mediacijos procese, dėl savo socialinės padėties gali jaustis net silpnesnis už auką. Auka ir kaltininkas gali turėti ir skirtingus tikslus dalyvaudamos mediacijos procese, pavyzdžiui, nukentėjusysis gali tikėtis, jog asmuo, padaręs priešingą baudžiamajai teisei veiką, jį supras, bus empatiškas ir jo pagrindinis lūkestis gali būti nunoširdus

atsiprašymas. Tuo tarpu kaltininkas gali manyti, jog pagrindinis susitikimo tikslas yra susitarimas dėl žalos atlyginimo, pastarasis nenorės atvirauti, pasiaiškinti dėl nusikalstamos veikos padarymo, nenorės pripažinti savo veiksmais padarytų padarinių reikšmę nukentėjusiajam. Šie iššūkiai išryškina mediatoriaus vaidmens svarbą kaltininko ir aukos mediacijoje, o būtent tai, kad nors mediacijos procesas ir gali būti sudėtingas, tačiau profesionalaus mediatoriaus pasiruošimo, strategijos ir tinkamai parinktų įrankių pagalba, mediacijos procesas gali duoti teigiamų rezultatų.

Kaip jau ir minėta, vienas iš veiksmų galinčių palengvinti aukos ir kaltininko mediaciją yra mediatoriaus pasiruošimas. Mediatorius, prieš mediacijos procesą, turėtų susitikti su auka ir kaltininku atskirai. Individualių susitikimų metu mediatorius turėtų paaiškinti mediacijos procesą ir jo eigą, sužinoti tiek asmens, tiek padarytos nusikalstamos veikos aplinkybes, pavyzdžiui, ar auka ir kaltininkas nėra pažįstami, susiję giminystės ryšiais ir pan. Individualių susitikimų metu mediatorius turėtų išgryninti dalyvių lūkesčius, interesus bei baimes ir turėtų paaiškinti, kad mediacija gali būti tik savanoriška.

Skirtingai nuo kitų mediacijos procesų, aukos ir kaltininko mediacijos metu, proceso šalys neturėtų vengti kaltės klausimo. Įprastai kitų mediacijų (pvz. šeimos mediacijos) metu, mediatorius ragina dalyvius nekaltinti vienas kito, nesiaiškinti, kuris iš jų yra teisus, o kuris ne, bet skatina žvelgti į ateitį ir pamėginti surasti sprendimą, kuris palengvintų jų santykius ateityje ir išspręstų ginčą. Tuo tarpu kaltininko ir aukos mediacijos metu, nusikalstamą veiką padaręs asmuo yra kaltas dėl įvykio. Pabrėžtina, kad kaltininko ir aukos mediacijos metu kaltininkas turi pripažinti kaltę padaręs nusikalstamą veiką ir turi prisiimti atsakomybę už veikos padarymo metu kilusių padarinių atsiradimą⁵³. Jei kaltininkas nesijaus kaltas dėl padarytos veikos, arba savo veiksmus grįs nukentėjusiojo elgesiu, tokia mediacija neduos jokių teigiamų rezultatų, atvirkščiai, gali paskatinti didesnių problemų, nesutarimų atsiradimą ir kelti pakartotinės viktimizacijos riziką. Todėl mediacijos metu ypatingai svarbus šalių atvirumas ir noras bendradarbiauti.

Mediacijos procesas baudžiamojoje justicijoje bus įmanomas, jeigu ginčo šalys jausis saugios fizine ir psichologine prasme. Mediatorius pareiga yra suteikti dalyviams saugią aplinką, kuri padėtų šalims jaustis saugiomis, tai ypatingai svarbu taikant kaltininko ir aukos mediaciją, kadangi nukentėjusysis gali jaustis nesaugus būdamas vienoje patalpoje kartu su kaltininku. Kaip jau ir minėta, individualių susitikimų metu, mediatorius turėtų išsiaiškinti dalyvių baimes. Tokiais atvejais mediatorius galėtų taikyti šaudyklinę mediaciją, t. y. vesdamas susitikimus atskirai su šalimis ir vėliau perduodamas informaciją kitam dalyviui. Taip pat po pandemijos išpopuliarėjo ir nuotolinė mediacija, kuomet šalys būdamos sau komfortiškoje vietoje, naudojantis įvairiomis

⁵³ Yvon Dandurand ir Curt T. Griffiths, *Handbook on restorative justice programmes* (Criminal justice handbook series 2006), 18, https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/06-56290_Ebook.pdf.

nuotolinių pokalbių platformomis gali dalyvauti mediacijos procese. Svarbu pabrėžti, kad jeigu mediacija būtų taikoma tarp dalyvių, kurie gyvena kartu, nuotolinė mediacija nebūtų efektyvi, kadangi aukai kaltininkas galėtų daryti spaudimą, kurio mediatorius negalėtų pastebėti. Todėl kiekvienu atveju mediatorius privalo įvertinti galimybes, siekiant užtikrinti saugią aplinką.

Psichologine prasme, mediatorius, kaip nešališkas asmuo, gali padėti šalims pradėti dialogą, kadangi kaltininkas proceso metu gali jaustis saugiai, žinodamas, jog jo išsakyta pozicija neturės lemiamos įtakos teismo sprendimui, t. y. kaltininkas gali jaustis saugus žinodamas, jog neprivalo sudaryti gero įspūdžio apie save teisėjui. O taip pat nukentėjusysis ar jo šeima gali jaustis saugiai mediacijos metu, kadangi gali gauti atsakymus į jiems rūpimus klausimus. Saugumo jausmą užtikrina ir ta aplinkybė, kad nepasinaudojimas nukentėjusiajam suteikiamomis procesinėmis teisėmis neužkirs kelio jų teisėtiems ir pagrįstiems lūkesčiams patenkinti. Teismų praktikoje, deja, tačiau pasitaiko atvejų, kuomet teismo vertinimu nepakankamas nukentėjusiojo dalyvavimas baudžiamajame procese turi lemiamos įtakos teismo sprendimui. Pavyzdžiui, Vilniaus apylinkės teismo 2023 m. spalio 31 d. nuosprendyje baudžiamojoje byloje Nr. 1-2506-1034/2023⁵⁴, teismas įvertinęs baudžiamosios bylos duomenis nusprendė, kad tai, jog nukentėjusysis nors po įvykio kvietė policiją, siekė, kad kaltinamasis atsakytų už padarytą nusikalstamą veiką ir tikėjosi atsiprašymo, tačiau jo nesulaukė ir baudžiamojoje byloje nepareiškė civilinio ieškinio, dalyvavo tik viename teisiamaajame posėdyje ir aplaidžiai žiūrėjo į dalyvavimą baudžiamajame procese, rodo, kad nukentėjusysis nereikalavo griežtos baudžiamosios atsakomybės taikymo kaltinamojo atžvilgiu. Atsižvelgęs į šias aplinkybes, teismas konstatavo, kad kaltinamojo padaryta veika pagal objektyviųjų ir subjektyviųjų požymių turinį, jų pasireiškimą nėra pasiekusi tokio pavojingumo laipsnio, kad būtų pagrįstas baudžiamosios teisės priemonių taikymas, todėl teismas išvelgė galimybę kaltinamąjį atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės, pritaikius LR BK 37 straipsnį (atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės dėl nusikaltimo mažareikšmiškumo). Tokie teismo argumentai nėra pagrįsti, kadangi nukentėjusiojo veiksmai, susiję su jo procesinėmis teisėmis ir jų pasinaudojimu, yra nesietini su padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo nustatymu. Pastebėtina, kad tokių sprendimų pagrindu, nukentėjusieji baudžiamajame procese gali jaustis nesaugiai užtikrinant jų teisėtus lūkesčius ir interesus. Nepasinaudojimas savo procesinėmis teisėmis negali būti prilygintas nesuinteresuotumui baudžiamuoju procesu ir negali būti lemiamomis aplinkybėmis, kurių pagrindu baudžiamasis procesas yra nutraukiamas. Auka mediacijos procese gali išsakyti savo lūkesčius, norimą žalos

⁵⁴ Vilniaus miesto apylinkės teismo 2023 m. spalio 31 d. nuosprendis priimtas baudžiamojoje byloje Nr. 1-2506-1034/2023, <https://www.infollex.lt/tp/2227494>.

atlyginimo būdą, gauti atsakymus, į jam rūpimus klausimus, taip mediaciją nukreipdamas linkme, kuri aukai yra svarbiausia ir tai neužkirs kelio pasiekti teisingumą.

Apibendrinant pasisakytina, kad kaltininko ir aukos santykis mediacijos procese yra ypatingas ir turintis iššūkių, kurie gali būti įveikiami mediatoriaus profesionalumo pagalba. Baudžiamajame procese suteikiamos nukentėjusiojo ir kaltinamojo teisės susijusios su sklandžiu proceso užtikrinimu, kuris stokoja terpės, galinčios šalis paskatinti aktyviai dalyvauti sprendžiant jiems rūpimus klausimus, o nepasinaudojimas procesinėmis teisėmis kartais interpretuojamas kaip nesuinteresuotumas bylos baigtimi. Mediacijos procesas gali būti efektyvus, o iššūkiai dėl kaltininko ir aukos saugumo, neigiamų emocijų, skirtingų jėgos dinamikų bus įveikti, jeigu jai bus tinkamai pasiruošta, proceso dalyviai jausis saugiai jų poreikius atitinkančioje erdvėje, taip pat jei kaltininkas pripažins kaltę dėl padarytos nusikalstamos veikos ir ja sukeltų padarinių, šalys bus atviros, empatiškos, gebančios individualizuoti savo poreikius bei reikš norą konstruktyviam pokalbiui.

2. MEDIACIJOS ĮGYVENDINIMO BAUDŽIAMAJAME PROCESSE TEISINIO REGULIAVIMO UŽUOMAZGOS

2.1. Mediacija Lietuvos penitencinėje veikloje

Šiuo metu Lietuvos Respublikoje mediacija praktiškai yra vykdoma tik bausmės vykdymo stadijoje, probacijos tarnyboje. 2014 m. spalio mėnesį pradėtas vienas iš šešių Norvegijos finansuojamų programų „Pataisos įskaitant bausmes be įkalinimo“ projektų „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose (MIPT)“. Šį projektą įgyvendino Vilniaus apygardos probacijos tarnyba kartu su partneriais, tarp kurių buvo Mykolo Romerio universitetas, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių ir Panevėžio apygardų probacijos tarnybos. MIPT buvo pirmasis bandymas įtvirtinti mediaciją Lietuvoje. Projekto tikslas buvo įdiegti mediacijos principus ir praktiką probacijos tarnybose, siekiant pagerinti konfliktų sprendimų procesą. Projektas truko trumpai, nuo 2014 m. spalio 2 d. iki 2016 m. balandžio 29 d. Projekto metu buvo siekiama sukurti efektyvų mediacijos modelį ir įtraukti šią praktiką į baudžiamojo proceso kontekstą, taip užtikrinant, kad ši praktika taptų ilgalaike ir tvaria. Projekto įgyvendinimo laikotarpiu buvo pasiekti išpūdingi rezultatai, mediatoriai visoje šalyje gavo 1957 paklausimus dėl mediacijos paslaugų, atliko 1010 mediacijos atvejų, iš kurių 891 baigėsi abipusiu susitarimu. 597 atvejų buvo tariamasi dėl žalos atlyginimo, 338 mediacijų buvo sprendžiami klausimai susiję su smurto artimoje aplinkoje atvejais, 75 mediacijų buvo sprendžiami klausimai susiję su civiliniais ginčais⁵⁵.

Pastebėtina, kad atkuriamojo teisingumo pamatai Lietuvos probacijos tarnyboje atsirado dar iki minėto projekto įgyvendinimo. 2012 m. liepos 1 d. įsigaliojus Lietuvos Respublikos Probacijos įstatymui 4 straipsnio 2 dalies 5 punkte buvo numatyta, jog probacijos vykdymas grindžiamas atkuriamojo teisingumo įgyvendinimo principu, t. y. probacijos vykdymo metu taikomos atkuriamojo pobūdžio priemonės, kuriomis užtikrinamas nukentėjusiojo asmens ir probuojamojo sutaikymas ir tarpininkavimas siekiant atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą.

Šiuo metu tęsiant MIPT projekto įgyvendinimą, mediatoriai Lietuvos probacijos tarnyboje vadovaujasi Mediacijos vykdymo Lietuvos probacijos tarnyboje tvarkos aprašu patvirtintu 2022 m. liepos 1 d. Lietuvos probacijos tarnybos direktoriaus įsakymu Nr. V-184 (toliau – Aprašas)⁵⁶ ir Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos

⁵⁵ Giedrytė-Mačiulienė, *supra note*, 14: 77.

⁵⁶ „Mediacijos vykdymo Lietuvos probacijos tarnyboje tvarkos aprašas patvirtintas Lietuvos probacijos tarnybos direktoriaus 2022 m. liepos 1 d. įsakymu Nr. V- 184“ (Lietuvos probacijos tarnybos direktoriaus 2023 m. birželio 21 d. įsakymo Nr. V-152 redakcija), TAR, 2023-06-21, Nr. 12312., žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/151c37e2106b11ee9ac6bb8cb9c06455?jfwid=16tca671cm>.

2017 m. gruodžio 8 d. įsakymu Nr. V-532 „Dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) probacijos tarnybose taisyklių patvirtinimo“ (toliau - Taisyklės)⁵⁷. Minėto Aprašo 7 dalyje nurodoma, kad mediacija Lietuvos probacijos tarnyboje galima tik jeigu nusikalstamą veiką padaręs asmuo yra žinomas, jis pripažįsta padaręs nusikalstamą veiką; nukentėjęs asmuo yra žinomas ir preliminariumi vertinimu sutinka dalyvauti mediacijoje; nusikalstamą veiką padaręs asmuo ir nukentėjęs asmuo sutinka dalyvauti mediacijoje; nusikalstamą veiką padaręs asmuo neturi aiškių kriminalinės asmenybės bruožų; nėra akivaizdžios antrinės viktimizacijos rizikos; nusikalstamą veiką padaręs asmuo ar nukentėjęs asmuo neturi akivaizdžių psichikos sveikatos sutrikimų, kurie neleistų savarankiškai dalyvauti mediacijos procese; nusikalstamą veiką padaręs asmuo ir (arba) nukentėjęs asmuo nėra piktnaudžiaujantys psichotropinėmis medžiagomis, alkoholiu, o jei turi priklausomybių – dalyvauja gydymo procese. Atkreiptinas dėmesys, kad norint įgyvendinti mediaciją Lietuvos probacijos tarnyboje yra būtina visų minėtų sąlygų visuma, tai reiškia, kad nesant bent vienai iš jų, pavyzdžiui, jeigu asmuo pasižymi agresyviu elgesiu, įkalinimo įstaigų subkultūros sekimu, mediacija tokiais atvejais būtų negalima. Tuo tarpu Taisyklės nustato mediacijos įgyvendinimo probacijos tarnyboje teisinį reguliavimą. Taisyklių ketvirtajame skyriuje detaliau aprašoma mediacijos probacijos tarnyboje eiga. Visų pirma, mediatorius renka pirminę informaciją apie atvejus mediacijai iš mediaciją inicijavusių šalių ir su jomis bendradarbiauja. Atlikęs pirminę mediacijos atvejų atranką, mediatorius nusprendžia, ar šalis kviesti į individualius susitikimus, jeigu vis dėlto, mediatorius nusprendžia, kad ginčas negali būti sprendžiamas mediacijos būdu, tuomet apie tai raštu informuoja mediaciją inicijavusią šalį. Individualių susitikimų metu mediatorius supažindina šalis su mediacijos procesu ir gavęs žodinį arba rašytinį šalių sutikimą dalyvauti mediacijos procese atlieka antrinę atranką. Antrinės atrankos metu mediatorius gali mediaciją inicijavusiai šaliai pateikti išvadą apie konkretaus atvejo tinkamumą ir netinkamumą būti sprendžiamam mediacijos būdu. Šalims sutikus dalyvauti mediacijos procese, mediatorius su šalimis suderina bendro ar atskirų (tiesioginio ar netiesioginio) susitikimų laiką ir vietą.

2023 m. spalio mėnesį Lietuvos Mediatorių rūmų organizuojamame renginyje „Mediacijos savaitė“, dieną, skirtą mediacijai baudžiamajam procese⁵⁸, Lietuvos probacijos tarnybos Vilniaus regiono skyriaus mediatorė Donata Gudeikė pristatė mediatorių veiklą probacijos tarnyboje. Mediatorė nurodė, jog šiuo metu mediacija Lietuvos probacijos tarnyboje

⁵⁷ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2017 m. gruodžio 8 d. įsakymas Nr. V-532 „Dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) probacijos tarnybose taisyklių patvirtinimo“, TAR, 2017-12-08, Nr. 2017-19809, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://infoplex.lt/teise/Default.aspx?id=7&item=doc&AktoId=440526>.

⁵⁸ Donata Gudeikė, „Mediacijos baudžiamajame procese diena“, Mediacijos savaitė 2023, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.youtube.com/watch?v=fwIQkxROTrs>.

taikoma žalos atlyginimo, smurto artimoje aplinkoje ir teismo įpareigojimo atsiprašyti nukentėjusiojo srityse. Siekdami padėti šalims susitarti dėl žalos atlyginimo, mediatoriai atlieka organizacinio pobūdžio darbus, suranda nukentėjusio asmens banko sąskaitą, perduoda ją nuteistajam. Tačiau pažymėtina, kad mediatoriai, siekdami įgyvendinti atkuriamojo teisingumo tikslus, ypatingai nuteistajam esant nepilnamečiui, kviečia kaltininką ir nukentėjusį asmenį į mediacijos susitikimus, kurių metu sprendžiami ne tik finansiniai aspektai, tačiau ir moraliniai. Kaltininkui suteikiama terpė keisti savo požiūrį į nusikaltimą, priimti atsakomybę už savo veiksmus, atsiprašyti. Daug diskusinių klausimų susilaukusi mediacija esant smurtui artimoje aplinkoje, bausmės vykdymo stadijoje gali pasitarnauti kaip terpė diskusijai, prevencinio pobūdžio priemonė. Esant smurtui artimoje aplinkoje, neretais atvejais, kaltininkas ir auka lieka gyventi kartu ir smurtas gali kartotis, todėl mediacijos probacijos tarnyboje metu, mediatoriai gali pakeisti tokį elgesio modelį, padėti šalims keisti savo požiūrį ir adresuoti akivaizdžias problemas, kurios laikui bėgant gali sukelti smurtinių padarinių. Adresuojant šias problemas mediacijos metu, įmanoma išvengti nusikaltimo pakartotinumų. Mediaciją atliekant teismo įpareigojimo atsiprašyti nukentėjusiojo srityje, kaltininkas mediatoriaus negali būti verčiamas atsiprašyti, tačiau, kaip pažymėjo mediatorė, tokiais atvejais yra sudaroma galimybė kalbėtis apie pačios nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes, todėl įprastai, kaltininko atsiprašymas pasakomas natūraliai.

Aprašo 23 ir Taisyklių 19 straipsniuose nurodoma, kad mediatoriai bendradarbiauja su valstybės ir savivaldybės institucijomis ir įstaigomis rinkdami pirminę informaciją, teikdami metodines rekomendacijas dėl tinkamų mediacijai atvejų atrankos, perimdami mediacijos būdu galimus spręsti atvejus ir organizuodami mediaciją, teikdami informaciją apie mediacijos proceso rezultatus, teikdami rekomendacijas apie mediacijos proceso metu pasiekto taikaus susitarimo vykdymą, skatindami savanorystę. Čia atkreiptinas dėmesys į bendradarbiavimą su ikiteisminio tyrimo, bei teismo nagrinėjimo subjektais, o būtent, atvejų perėmimą, kurie gali būti sprendžiami mediacijos priemone. Praktikoje toks bendradarbiavimas tarp valstybinių institucijų neveikia, kadangi tam nėra teisinio reglamentavimo. Kaip matyti, probacijos tarnybos veiklą reguliuoja instituciniai aiškinamieji raštai, kurie neturi teisinės reikšmės kitoms institucijoms. Mediacijos instituto teisinio reguliavimo trūkumas baudžiamojo ir baudžiamojo proceso kodeksuose stabdo bendradarbiavimą tarp institucijų. Atsižvelgus į tai, darytina išvada, kad mediacijai probacijos tarnyboje paliekama didelė dalis interpretacijai ir atvejai tinkami mediacijai kitų institucijų nėra nukreipiami mediatoriams. Tai kenkia mediacijos probacijos tarnyboje sistemiškumui ir vientisumui.

Pastebėtina, kad Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2020 metų veiklos ataskaitoje⁵⁹ nurodoma, kad ataskaitiniais metais mediacijai buvo pateikti 771 atvejai, iš kurių įgyvendinti 412 atvejai. 2021 metais užregistruoti 605 mediacijos atvejai, iš jų įgyvendinti 413⁶⁰. Šie skaičiai rodo, kad mediacijos taikymas probacijos tarnyboje mažėja, tam įtakos turi šalių motyvacijos, mediacijos teisinio reglamentavimo BK ir BPK, mediatorių veiklą kuruojančio asmens, mediacijos metu priimamų sprendimų teisinės reikšmės bei specializuotų mokymų mediatoriams trūkumai. Šie trūkumai „Mediacijos savaitė“ renginyje buvo pristatyti kaip kasdieniai iššūkiai, su kuriais susiduria vieninteliai mediatoriai, atliekantys atkuriamojo teisingumo funkcijas Lietuvos baudžiamajoje justicijoje. Dar 2016 m. mokslininkams tyrinėjant mediacijos instituto pritaikomumą Lietuvos probacijos tarnyboje pastarieji išskyrė, jog šiuo metu reikalingi teisės aktų, o būtent BK ir BPK pakeitimai, kurie nustatytų pareigą ikiteisminio tyrimo tyrėjams, prokurorams, teisėjams pasiūlyti proceso dalyviams mediaciją, siekiant ne tik mediacijos prieinamumo bausmių vykdymo etape, tačiau ir ikiteisminiame, bei teisminiame bylos nagrinėjimo etape⁶¹. Deja, tačiau iki šiol šie teisės aktų pakeitimai neįgyvendinti, o mediacijos Lietuvos probacijos tarnybos veikla liko nereguluota.

2.2. Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės susitaikius

Mediacija Lietuvos baudžiamajame procese gali būti vykdoma tik penitencinėje veikloje, tačiau Lietuvos baudžiamajoje teisėje įžvelgiamos kelios terpės atkuriamojo teisingumo ir mediacijos įgyvendinimui.

Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius (LR BK 38 str.), taip pat ir smurto artimoje aplinkoje atvejais, yra dažnai taikoma atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės rūšis. Susitaikymo instituto taikymas turi neabejotiną privalumą – sutrumpina baudžiamąjį procesą, leidžia išvengti nebūtinių ikiteisminio tyrimo veiksmų ar pilno įrodymų tyrimo atlikimo teismo nagrinėjimo metu, todėl iš esmės sumažina procesines sąnaudas, terminus, o taip pat ir lemia mažesnę ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokurorų, teisėjų darbo krūvį.

Pagal LR BK 38 straipsnį, asmuo, padaręs baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkų tyčinį nusikaltimą, gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės jeigu

⁵⁹ Kalėjimų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, „2020 metų veiklos ataskaita“, 2021 m. vasario 15 d., Vilnius, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.lrs.lt/sip/getfile?guid=688c7b32-9cb6-41d2-bf98-47d714c34aa4>

⁶⁰ Roberta Petkevičiūtė, „Tarpinstitucinio bendradarbiavimo stiprinimas mediacijos plėtrai“, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.youtube.com/watch?v=TijuEizXvXA&t=7892s>.

⁶¹ Giedrytė-Mačiulienė, *supra note*, 14:83.

yra šio straipsnio 1 dalies punktuose išvardintų sąlygų visuma – asmuo prisipažino padaręs nusikalstamą veiką, savo noru atlygino ar pašalino fiziniam ar juridiniam asmeniui padarytą žalą arba susitarė dėl šios žalos atlyginimo ar pašalinimo, susitaikė su nukentėjusiuoju arba juridinio asmens ar valstybės institucijos atstovu, yra pagrindo manyti, kad jis nedarys naujų nusikalstamų veikų. Tik esant visoms LR BK 38 str. 1 d. nurodytoms sąlygoms, asmuo gali būti atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės. Nors nutraukiant baudžiamąjį procesą ikiteisminio tyrimo duomenų rinkimo bei teismo bylos nagrinėjimo apimtis galima sumažinti, tačiau taikant LR BK 38 str. nuostatas privalo būti surinkti duomenys, patvirtinantys visus būtinus nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėties požymius. Pažymėtina, kad LR BK 38 str. 2, 3, 4 d. numatytos ir sąlygos, kurios užkerta kelią taikyti susitaikymo institutą baudžiamajame procese. „Asmuo negali būti atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės taikant susitaikymo institutą jeigu asmuo, padaręs nusikalstamą veiką yra pavojaingas recidyvistas, taip pat asmuo, kuris anksčiau jau buvo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės kaip susitaikęs su nukentėjusiu asmeniu, jeigu nuo susitaikymo dienos iki naujos veikos padarymo praėjo mažiau nei ketveri metai“⁶². „Teismas gali panaikinti sprendimą dėl atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu asmuo per vienerius metus padarė baudžiamąjį nusižengimą ar neatsargų nusikaltimą arba be pateisinamų priežasčių nevykdo teismo patvirtinto susitarimo dėl žalos atlyginimo sąlygų ir tvarkos“⁶³. Teismai taip pat laikosi vieningos nuostatos, kad LR BK 38 str. 1 d. numatytas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutas yra parengtas taip, kad net ir nustačius visas anksčiau minėtas sąlygas, teismui yra suteikiama diskrecija rinktis, ar nusikalstamą veiką padariusį asmenį atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės (kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-347/2010⁶⁴, 2K-206-697/2015⁶⁵).

Taigi, nors LR BK 38 str. 1 d. atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės kaltinamajam ir nukentėjusiajam susitaikius institutas yra panašus į mediacijos procesą, tačiau pabrėžtina, kad teisminėje praktikoje LR BK 38 str. susitaikymo institutas yra interpretuojamas gana skirtingai, būtent išskiriant vieną iš būtinųjų aptariamo instituto sąlygų – susitaikymą. Tradicinėje baudžiamojoje justicijoje yra išskiriama, jog nukentėjusiojo privataus intereso kompensuoti nusikaltimu padarytą žalą patenkinimo negalima laikyti lemiančia aplinkybe taikyti LR BK 38 str. nuostatas, nes nusikaltimu yra padaroma žala ne tik nukentėjusiajam, bet ir valstybei, baudžiamuoju įstatymu saugomam interesui, todėl teismai, svarstydami LR BK 38 str. nuostatų

⁶² „Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas“, supra note, 21.

⁶³ *Ibid.*

⁶⁴ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2010 m. birželio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-347/2010, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.infolex.lt/tp/165877>

⁶⁵ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2015 m. kovo 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-206-697/2015, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.infolex.lt/tp/1024254>

taikymą privalo atsižvelgti į nusikaltimo pobūdį (kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-52-942/2020⁶⁶). Siekiant nustatyti minėto intereso pažeidimo dydį turi būti įvertinamas realus veikos pavojingumas, kaltininko asmenybė, jo atgaila ir tikimybė pasitaisyti (kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-206-697/2015⁶⁷). Kaip jau ir minėta šio darbo ankstesniuose skyriuose, tradicinėje baudžiamojoje justicijoje, nukentėjusiojo interesai nėra lemiantys baudžiamojo proceso baigtį. Todėl net ir nukentėjusiajam išreiškus norą susitaikyti su kaltinamuoju, teismas gali tokį lūkestį „vetuoti“ įžvelgdamas, jog nukentėjusiojo interesai nėra viršesni už baudžiamojo įstatymo saugomus gėrius. Šiame kontekste paminėtina ir tai, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-52-942/2020, teismas, atsižvelgęs į tai, kad kaltinamųjų veiksmai persekiojant nukentėjusiuosius bei renkant informaciją apie juos buvo tęstiniai, trunkantys ilgą laiką, bei į tai, kad šią informaciją vienas iš kaltinamųjų ruošėsi panaudoti prieš nukentėjusiuosius siekiant atkeršyti dėl pradėto ikiteisminio tyrimo, konstatavo, kad apeliacinės instancijos teismas pagrįstai padarė išvadą, jog kaltinamųjų atžvilgiu nėra pagrindo taikyti LR BK 38 str. nuostatas. Taigi, šiuo atveju, nors nukentėjusieji ir išreiškė norą susitaikyti ir baudžiamąjį procesą nutraukti, net ir dėl veikos, kuria kėsinamasi į jų privatumą, teismas neižvelgė galimybės taikyti LR BK 38 str. nuostatas dėl baudžiamuoju įstatymu saugomų vertybių reikšmės.

Pastebėtina, kad naujesnėje teisminėje praktikoje LAT pasisako, kad atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės nukentėjusiajam ir kaltinamajam susitaikius instituto subjektų siejimas su saugomomis vertybėmis, kurios pažeidžiamos nusikalstama veika, yra teorinio pobūdžio, nepagrįstai šį susitaikymo institutą susiaurinant (kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-103-489/2023⁶⁸). Todėl taikant šį susitaikymo institutą yra svarbiau vertinti nuo nusikalstamos veikos padarymo nukentėjusiojo asmens santykį su nusikalstamą veiką padariusiu asmeniu, neteikiant prioritinės reikšmės papildomam susitaikymui su valstybės institucijų atstovais ypač dėl mažiau pavojingos veikos esant nusikalstamų veikų daugumai. Taigi, iš teismų praktikos išvelgiama susitaikymo instituto subjektų interesų problema, kuomet tiesiogiai nuo nusikalstamos veikos padarymo nukentėjusiojo asmens valia susitaikyti su kaltinamuoju ne visuomet lemia išreikštą norą baudžiamąjį procesą nutraukti. Pastebėtina, kad kaltininko ir aukos mediacijos metu taip pat gali dalyvauti ir kiti subjektai, kuriems padaryta nusikalstama veika turėjo įtakos, pavyzdžiui, institucijų atstovai, tačiau, autorės nuomonė, mediacijos metu prioritetas

⁶⁶ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2020 m. sausio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-52-942/2020, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.infollex.lt/tp/1819187>.

⁶⁷ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2015 m. kovo 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-206-697/2015, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.infollex.lt/tp/1024254>.

⁶⁸ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2023 m. kovo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-103-489/2023, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.infollex.lt/tp/2153766>.

teikiamas tiesiogiai nuo nusikalstamos veikos padarymo nukentėjusio ir nusikalstamą veiką padariusio asmens sąveikai.

LR BK 38 str. 1 d. 2 p. numatyta, kad viena iš būtinų atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius instituto taikymo sąlygų yra reikalavimas, kad kaltininkas būtų savo noru atlyginęs ar pašalinęs padarytą nukentėjusiajam žalą arba susitaręs su nukentėjusiuoju dėl jam padarytos žalos atlyginimo ar pašalinimo. Remiantis LR BPK 109 straipsnio nuostatomis, nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiajam asmeniui gali būti atlyginta turtinė bei neturtinė žala. Atsižvelgus į LR BK 38 str. turinį, pastebėtina, kad baudžiamasis įstatymas neišskiria, kokia žala – turtinė ar neturtinė, turi būti atlyginta, pašalinta ar susitarta dėl šios žalos atlyginimo. Todėl darytina išvada, kad norint atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės turi būti atlyginta, pašalinta ar susitarta tiek dėl turtinės, tiek neturtinės žalos atlyginimo.

Susitaikymas smurto artimoje aplinkoje atvejais yra labai jautri problema dėl kaltininko ir nukentėjusiojo santykių specifikos, kadangi šalis sieja stiprūs emociniai ryšiai, smurto atvejais jaučiamas stiprus jėgos disbalansas, baimė, įtampa, nepasitikėjimas. Atsižvelgus į tai gali kilti pagrįstų abejonių, ar auka iš tiesų savanoriškai sutinka nutraukti procesą, ar šį sprendimą priėmė sąmoningai, neįtakojama kitų veiksmų, ar atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės susitaikymo institutas apsaugo nukentėjusįjį nuo pakartotinio smurto artimoje aplinkoje. Europos Tarybos konvencijos dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos bei kovos su juo⁶⁹ 48 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad šalys imasi būtinų įstatymų leidybos ar kitų priemonių, draudžiančių taikyti privalomus alternatyvius ginčų sprendimus, tarp jų mediaciją ir taikius sprendimų procesus dėl visų smurto formų, kurias apima ši konvencija. Lietuvos Respublika šiuo metu dar nėra ratifikavusi Europos Tarybos konvencijos dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos bei kovos su juo, o galiojantis teisinis reguliavimas šiuo metu nedraudžia taikyti LR BK 38 str. smurto artimoje aplinkoje atvejais. Be to pažymėtina, kad minėtoje konvencijoje yra nurodomas draudimas taikyti privalomus alternatyvius konfliktų sprendimo ar teisminio nagrinėjimo procesus, todėl šalims turi būti paliktas savanoriškumas ir laisva valia dalyvauti tokiuose procesuose, tačiau savaime susitaikymo institutas smurto artimoje aplinkoje atvejais nėra draudžiamas.

Pastebėtina, kad taikant kaltininko ir aukos mediaciją smurto artimoje aplinkoje atvejais tarp mokslininkų taip pat kyla diskusijų, dėl mediacijos instituto įgyvendinimo šioje srityje. Mediacijos oponentų vertinimu, mediacija smurto artimoje aplinkoje atvejais nėra galima dėl

⁶⁹ 2011 m. gegužės 11 d. Europos Tarybos konvencija „Dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo“, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/517d7b226ec911e89bb0cb50d0500eab?jfwid=6m4099ke4>

akivaizdaus šalių fizinės ir psichologinės jėgos disbalanso, ypatingai delikačių tarpusavio santykių, kurie smurto artimoje aplinkoje atvejais dažnai pasižymi baimės, įtampos, nepasitikėjimo emocijomis, antrinės ar pakartotinės viktimizacijos galimybėmis⁷⁰. Tačiau kitų mokslininkų vertinimu, mediacija smurto artimoje aplinkoje atvejais yra įmanoma, tačiau tokiu atveju reikalingas specialus mediatoriaus pasiruošimas, patirtis dirbant smurtinių nusikaltimų srityje, pasirinkta strategija bei mediacijos forma⁷¹. Atsižvelgus į tai manytina, kad mediacija smurto artimoje aplinkoje atvejais yra įmanomas institutas, tačiau reikalaujantis didesnio dėmesio, mediatoriaus pasirengimo ir specializacijos, nei kitų nusikalstamų veikų atveju dėl savo specifikos ir procese dalyvaujančių šalių bei jų tarpusavio santykių ypatumų.

LR BK 67 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad pilnamečiui asmeniui, atleistam nuo baudžiamosios atsakomybės šio kodekso VI skyriuje numatytais pagrindais, gali būti skiriamos baudžiamojo poveikio priemonės. Baudžiamojo poveikio priemonės paskyrimu asmeniui siekiama to paties rezultato, kaip ir kriminaline bausme, t. y. sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo, atimti arba apriboti asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas, paveikti asmenį taip, kad jis laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų, užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą. Spręsdamas baudžiamojo poveikio priemonės skyrimo klausimą, teismas kiekvieną kartą individualiai įvertina kaltininko asmenybę, kaltės formą bei rūšį, atsakomybę lengvinančias ir sunkinančias aplinkybes, teisingumo principo įgyvendinimą ir kitus reikšmingus bylos duomenis (kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-396/2011⁷²). Baudžiamojo poveikio priemonės smurto artimoje aplinkoje atvejais yra reikšmingos individualios prevencijos prasme ir įprastai yra skiriamos. Praktikoje dažniausiai yra taikoma įpareigojimo nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui dalyvauti smurtinį elgesį keičiančiose programose baudžiamojo poveikio priemonė (LR BK 72² str.). Nors ši baudžiamojo poveikio priemonė yra prevencinio pobūdžio, tačiau praktikoje yra nemažai atvejų, kuomet dalyvavimas smurtinį elgesį keičiančiose programose teigiamo poveikio ir siekiamo prevencinio tikslo – atgrasyti nuo panašaus pobūdžio nusikalstamų veikų darymo, nepasiekia (pvz. baudžiamosios bylos Nr. 1A-539-135/2014⁷³; 1S-315-581/2016⁷⁴; 1S-185-898/2022⁷⁵). Šios aplinkybės rodo, kad ne retais atvejais baudžiamųjų poveikių priemonių skyrimas neužtikrina asmens resocializacijos ir neužkerta kelio pakartotiniam

⁷⁰ Michailovič ir kt. *supra note*, 9: 161,162.

⁷¹ Uscila, *supra note*, 11: 228,229.

⁷² Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2011 m. rugsėjo 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-396/2011, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.infolex.lt/tp/225929>.

⁷³ Šiaulių apygardos teismo 2014 m. liepos 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-539-135-2014, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.infolex.lt/tp/835986>.

⁷⁴ Panevėžio apylinkės teismo 2016 m. spalio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-315-581/2016, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.infolex.lt/tp/1352369>.

⁷⁵ Vilniaus apygardos teismo 2022 m. birželio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-185-898/2022, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.infolex.lt/tp/2093957>.

nusikalstamumui. Šiame kontekste įžvelgtinas mediacijos instituto poreikis, kuris galėtų paskatinti santykių atkūrimą iki nusikalstamos veikos padarymo tarp aukos ir kaltininko, bei galėtų taip pat pasitarnauti kaip prevencinio poveikio priemonė. Neginčytina, jog įpareigojimas dalyvauti mediacijoje pažeistų vieną iš pamatinių mediacijos principų – šalių savanoriškumą, todėl toks teisinis reguliavimas nebūtų teisingas. Tačiau mediacijos priemonė turėtų būti siūloma ir prieinama šalims. Kaip jau minėta ankstesniame poskyryje, šios priemonės įgyvendinimą šiuo metu užtikrina tik probacijos tarnybos mediatoriai, tačiau šio instituto teisinio reguliavimo stygius lemia jo neefektyvumą ir retą naudojimą.

Apibendrinus pažymėtina, kad kaltininko ir aukos susitaikymo institutas nors ir turi panašumų su mediacijos procesu, tačiau išsiskiria esminiais bruožais. Praktikoje taikant kaltininko ir nukentėjusiojo asmens susitaikymo institutą reikalingos tam tikros sąlygos, kurios iš esmės riboja šio instituto taikymą praktikoje. Akcentuotina, kad vien šalių išreikštas tarpusavio noras susitaikyti ir baudžiamąjį procesą nutraukti nereikia, kad šis institutas bus pritaikytas, kadangi tai paliekama teismo diskrecijos teisei. Todėl, kaip jau aptarta ankstesniuose skyriuose, tradicinėje baudžiamojoje justicijoje nukentėjusiojo teisės, jo valia ir lūkestis baudžiamajam procesui, ne visuomet turi esminės reikšmės šio proceso rezultatui. Nors smurto artimoje aplinkoje atvejais LR BK 38 str. įtvirtintas susitaikymo institutas teisminėje praktikoje yra plačiai taikomas, tačiau dažnu atveju nukentėjusiojo apsisprendimo motyvų išsiaiškinimui nėra skiriama pakankamai dėmesio, todėl lieka neaišku, ar šalis iš tiesų savo noru sutinka ir pageidauja baudžiamąjį procesą nutraukti. Baudžiamojo poveikio priemonės pasitarnauja kaip prevencinio pobūdžio priemonės, tačiau neretai šios priemonės neužkerta kelio pakartotiniam nusikalstamumui. Taigi, nors aptartas susitaikymo institutas turi panašumų su mediacija, tačiau pabrėžtina, kad LR BK 38 str. susitaikymo institutas yra griežtai ribojamas aptartų sąlygų buvimu, galutinis sprendimas dėl baudžiamojo proceso paliekamas teismui, o baudžiamuoju įstatymu suteiktos teisės proceso šalims praktikoje dažnu atveju nėra įgyvendinamos ar realizuojamos. Nors mediacijos procesas baudžiamojoje justicijoje neturi apibrėžtų jo taikymo sąlygų dėl savo lankstumo, tačiau apie jo vietą Lietuvos baudžiamojoje justicijoje būtų tikslinga išgirsti teisės ekspertų nuomonę.

2.3. Nepilnamečio atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės

LR BK 93 straipsnyje numatyta, kad „nepilnametis, pirmą kartą padaręs baudžiamąjį nusižengimą ar neatsargų arba nesunkų arba apysunkį tyčinį nusikaltimą, teismo gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės jeigu jis: 1) nukentėjusio asmens atsiprašė ir visiškai ar iš dalies savo darbu ar pinigais atlygino arba pašalino padarytą turtinę žalą; 2) yra pripažintas ribotai

pakaltinamu; 3) pripažino savo kaltę ir gailisi padaręs nusikalstamą veiką arba yra kitų pagrindų manyti, kad nepilnametis laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų“⁷⁶.

Iš baudžiamajame įstatyme įtvirtino nepilnamečio asmens atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto aprašymo seka, kad teismas gali atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės esant trimis būtinoms sąlygoms, t. y. toks asmuo turi būti padaręs nusikalstamą veiką nesulaukęs pilnametystės; asmuo turi būti padaręs tam tikros kategorijos nusikalstamą veiką (baudžiamąjį nusižengimą ar neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą); asmuo praeityje nėra padaręs baudžiamuoju įstatymu uždraustų veikų, t. y. nusikalstama veika padaroma pirmą kartą. Taip pat teismas gali atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės tik nustatęs bent vieną iš alternatyvių sąlygų, t. y. nepilnametis turi atsiprašyti nukentėjusiojo ir visiškai ar iš dalies savo darbu ar pinigais atlyginti ar pašalinti padarytą žalą; asmuo yra pripažintas ribotai pakaltinamu; nepilnametis pripažino savo kaltę ir gailisi padaręs nusikalstamą veiką arba yra kitų pagrindų manyti, kad nepilnametis laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų. Teismų praktikoje akcentuojama, kad pagal LR BK 93 str. teismas gali atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės, nutraukti baudžiamąjį procesą ir nepilnamečio asmens atžvilgiu taikyti auklėjamojo poveikio priemones, tik esant visoms aptartoms būtinosioms sąlygoms ir vienai alternatyviajai sąlygai (kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-503/2008⁷⁷). Nepilnamečio asmens atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės yra teismo diskrecijos teisė, o tai reiškia, kad net esant visoms minėtoms sąlygoms, teismas motyvuotai pasisakydamas gali tiek atleisti nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės, tiek šio instituto nepilnamečio atžvilgiu netaikyti.

Aptariant vieną iš būtinųjų LR BK 93 str. numatytų sąlygų – nusikalstama veika padaroma pirmą kartą, pasisakytina, kad kasacinis teismas savo praktikoje yra išaiškinęs, kad asmuo yra laikomas pirmą kartą padariusiu nusikalstamą veiką, jeigu pripažįstama, kad jis, nebūdamas anksčiau nusikaltęs yra padaręs tik vieną nusikalstamą veiką arba kelias nusikalstamas veikas, kurios viena kitos atžvilgiu nėra pakartotinės ir sudaro idealiąją sutaptį (kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-85/2008⁷⁸). Tačiau pastebėtina, kad nepilnamečiai asmenys, dėl jauno amžiaus, patirties bei žinių stokos, nesąmoningai gali padaryti kelias veikas, nors nusikalstamas sumanymas buvo orientuotas tik į vieną tikslą. Toks įstatymo leidėjo griežtas reikalavimas nepilnamečiui užkardo kelią į jo poveikį nenaudojant kriminalinės baudsmės. Naivu tikėtis, jog kiekvienu atveju nepilnametis asmuo darydamas nusikalstamą veiką samprotauja apie daromų nusikalstamų veikų skaičių, o dažnu atveju tikėtina, kad neskiria idealiosios ir realiosios

⁷⁶ „Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas“, *supra note*, 21.

⁷⁷ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2008 m. spalio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-503/2008, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.infollex.lt/tp/90566>.

⁷⁸ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2008 m. gegužės 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-85/2008, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.infollex.lt/tp/86737>.

nusikalstamų veikų sutapties. Todėl toks griežtas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės reglamentavimas nepilnametį dėl jam taikomos kriminalinės bausmės gali pastūmėti į tolimesnių veikų darymą, o ne resocializaciją ir ugdymą.

Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje Nr. 1A-358-468/2023⁷⁹ teismas nustatė, kad nepilnametis asmuo, neturėdamas teisėto pagrindo įgijo fizinio asmens dokumentą, kuriuo pasinaudojęs pasirašė sutartį dėl automobilio nuomos, į nuomos sutartį įrašydamas tikrovės neatitinkančius duomenis, t. y. pasirašė sutartį ne savo vardu, taip suklautojo minėtą sutartį ir neturėdamas teisėto pagrindo panaudojo kito asmens vardu išduotą dokumentą. Teismo vertinimu, nepilnamečio veiksmai įgyjant dokumentą negali būti vertinami tik kaip priemonė tikslui pasiekti, t. y. išsinuomoti automobilį, ir nors padarytos veikos nėra atitolusios laiko atžvilgiu, tačiau svetimo dokumento įgijimas šiuo atveju buvo konstatuojama kaip atskira, savarankiška veika, nesudaranti idealiosios sutapties su veiksmais suklautojant nuomos sutartį. Todėl teismas, nenustatęs vienos iš būtinųjų LR BK 93 str. taikymo sąlygų, nepilnamečio asmens neatleido nuo baudžiamosios atsakomybės.

Todėl atsižvelgus į vieną iš būtinųjų sąlygų, jog nepilnametis asmuo yra pirmą kartą padaręs nusikalstamą veiką, darytina išvada, jog nepilnamečiui suteikiama tik viena galimybė pasitaisyti be kriminalinės bausmės taikymo. Teismų praktikoje pripažįstama, kad bet kokia valstybės intervencija nepilnamečiui gali turėti ilgalaikį poveikį, kuris per labai trumpą laiką nusikaltusį jauną žmogų gali pastūmėti toliau už visuomenės ribų, todėl siekiant daryti teigiamą įtaką nepilnamečiui, turi būti taikomos jauno žmogaus brandai tinkamos priemonės, kurios pasižymi jaunimui pritaikytais ypatumais, o netinkamos ir (ar) per griežtos priemonės skatina nusikaltimų recidyvą (kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje 2K-599-976/2015⁸⁰). Tačiau autorės vertinimu, įstatymu suteikiamas nepilnamečiui vienintelis šansas yra dažnu atveju neproporcingas jaunam žmogui būdingam maištaujančiam elgesiui. Aukščiau aptartas pavyzdys parodo, jog praktikoje pasitaiko ir atvejų, kuomet nepilnamečiui atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės galimybė negali būti pritaikoma, kuri nors ir priklausė nuo pačio nepilnamečio veiksmų, tačiau dėl pastarojo socialinės brandos ir teisinių žinių stygiaus užkirto kelią šio instituto taikymui pastarojo atžvilgiu. Neginčytina, jog nepilnamečio sistemingas, priešingas teisei elgesys nepaisant jo atžvilgiu taikomų poveikio priemonių nepilnamečiui ir visuomenei formuotų nebaudžiamumo jausmą, tačiau autorės nuomone, alternatyvių baudžiamajam procesui priemonių buvimas teisinėje sistemoje galėtų pasitarnauti ir kaip prevencinio poveikio priemonė.

⁷⁹ Vilniaus apygardos teismo 2023 m. spalio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-358-468/2023, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.infollex.lt/tp/2196699>.

⁸⁰ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2015 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-599-976/2015, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.infollex.lt/tp/1163763>.

Toliau aptariant nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ypatumus, pastebėtina, kad viena iš alternatyvių LR BK 93 str. sąlygų numato, kad nepilnametis asmuo turi atsiprašyti nukentėjusio ir atlyginti arba susitarti dėl žalos atlyginimo. Atkreiptinas dėmesys, kad dažnu atveju nukentėjęs ir nepilnametis asmuo susitinka tik teismo posėdžiuose, kurių metu nepilnamečiui suteikiama galimybė atsiprašyti nukentėjusiojo. Taip pat šie proceso dalyviai raštu susitaria dėl žalos atlyginimo arba nepilnametis asmuo visiškai ar iš dalies padarytą žalą atlygina. Šiuo atveju pastebėtina, kad dažnu atveju, tarp nepilnamečio ir nukentėjusio dialogas nevyksta, todėl iš esmės nėra aptariamų nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės, priežastys, todėl teigtina, kad tokiais atvejais nepilnamečiui nėra suteikiama terpė suprasti savo veiksmais sukeltų padarinių esmę ir prisiimti atsakomybę už juos. Kiekvienu atveju teismas nepilnamečio asmens atsiprašymą turi vertinti arba kaip nuoširdų gailėjimąsi, gebėjimą savo veiksmus vertinti kritiškai, arba kaip siekį palengvinti savo teisinę padėtį. Todėl pagrįstai manytina, jog teismui tenka nemenka užduotis išgryninti tikruosius nepilnamečio asmens motyvus, kuriuos tikėtina, jog be dialogo tarp nepilnamečio ir nukentėjusio asmens, sunku padaryti. Vis dėlto, dažnu atveju, nepilnamečiui atsiprašius nukentėjusio ir dėjus pastangas padarytą žalą atlyginti, teismas šias aplinkybes laiko kaip vieną iš alternatyvių LR BK 93 str. taikymo sąlygų įgyvendinimą.

Tęsiant alternatyvių LR BK 93 str. taikymo sąlygų aptarimą pastebėtina, jog aplinkybės, kad nepilnametis laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų iš esmės suponuoja pareigą teismui kiekvieną kartą prognozuoti ateitį ir nepilnamečio asmens elgesį. Teismų praktikoje dažnu atveju tam pasitelkiami nepilnametį ir jo socialinę aplinką charakterizuojantys duomenys – santykiai su tėvais, kitais nepilnamečiui artimais žmonėmis, pasiekimai ugdymo įstaigoje, bendravimas su asmenimis linkusiais į nusikalstamų veikų darymą, nepilnamečio asmens elgesys po nusikalstamos veikos padarymo, administraciniai baustumai, kurie gali parodyti nepilnamečio netinkamo elgesio sistemingumą, pakartotinumą ir pan. Vis dėlto, tenka pripažinti, jog nepilnamečio ateities elgesys teismo gali būti tik prognozuojamas, o teismo vertinimas, jog nepilnametis iš baudžiamojo proceso nusikaltus pirmą kartą pasimokys, ne visada pasiteisina. Todėl šiuo atveju pritartina mokslininkų nuomonei, jog būtent mediacijos procesas gali padėti sumažinti nepilnamečio asmens daromų nusikalstamų veikų pakartotinumą, todėl mediacijos galimybės nepilnamečiui turėtų būti plečiamos, nenustatant ypatingai griežtų mediacijos taikymo sąlygų⁸¹.

LR BK 82 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad „nepilnamečiui, padariusiam baudžiamąjį nusižengimą ar nusikaltimą ir atleistam nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės, taip pat

⁸¹ Rokas Uscila, „Atkuriamojo teisingumo koncepcija, jo modeliai nepilnamečių justicijoje“, iš *Nepilnamečių Justicija Lietuvoje: teorija ir praktika*, Ieva Česnaitytė (Vilnius: NPLC, 2007), 73.

nepilnamečiui, kuriam atidėtas bausmės vykdymas arba kuris lygtinai paleistas iš laisvės atėmimo vietų įstaigos, gali būti skiriamos straipsnyje nurodytos auklėjamojo poveikio priemonės“⁸². Taigi, pagal šio straipsnio nuostatas auklėjamosios priemonės nepilnamečiui gali būti skiriamos tik esant tam tikroms išimtims, tarp jų ir jeigu nepilnametis asmuo buvo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės. Kaip jau aptarta, nepilnamečio asmens atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės sąlygos yra griežtos, ypač dėl to, kad šio instituto taikymas galimas tik nepilnamečiui nusikaltus pirmą kartą. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 40 straipsnio 1 dalyje⁸³ numatyta, kad valstybės dalyvės pripažįsta kiekvieno vaiko, įtariamo pažeidus baudžiamuosius įstatymus, kaltinamo ar pripažįstamo kaltu dėl jų pažeidimo, teisę, kad su juo būtų elgiamasi stengiantis ugdyti jo orumą ir reikšmingumą, pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, kad būtų atsižvelgiama į jo amžių ir jaustųsi noras padėti jam reintegruoti ir atlikti naudingą vaidmenį visuomenėje. Taigi, tarptautiniais standartais yra pripažįstama, kad auklėjamosios priemonės turi būti pagrindas, o ne išimtis nepilnamečių baudžiamosios justicijos kontekste. Todėl baudžiamajame įstatyme numatytas auklėjamojo poveikio priemonių taikymo teisinis reguliavimas sumenkina nepilnamečių baudžiamosios justicijos ypatumus, nustatant, kad auklėjamojo poveikio priemonių skyrimas yra galimas esant išimtinoms sąlygoms, tarp jų atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės atvejais.

Nors šis institutas taikymo sąlygomis yra panašus į mediaciją, o būtent sąlyga, jog nepilnametis turi būti atsiprašęs nukentėjusio ir susitaręs ir atlyginęs visą ar dalinai padarytą žalą, tačiau pabrėžtina, kad ši sąlyga yra tik viena iš alternatyviųjų. Kaip jau minėta šio poskyrio pradžioje, LR BK 93 str. taikymui būtina nustatyti bent vieną iš alternatyvių sąlygų. Taigi, teorine prasme, nepilnametis nuo baudžiamosios atsakomybės gali būti atleidžiamas ir neatsiprašęs nukentėjusio, bei neatlyginęs padarytos žalos. Būtent šios sąlygos dažnu atveju yra pagrindiniai kaltininko ir aukos mediacijos tikslai, todėl matyti, kad šie du institutai turi ir esminių skirtumų, neaptariant akivaizdaus, jog nepilnamečio atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės atveju, šiame procese nedalyvauja neutralus tarpininkas. Be to, nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės dėmesio centre yra būtent nepilnamečio asmens interesai, taip nukentėjusio teisėtus lūkesčius bei jo aktyvumą procese paliekant antraeiliais. Taip pat nors teismų praktikoje bei mokslininkų veikaluose pripažįstama, jog būtent auklėjamojo poveikio priemonių skyrimui turėtų būti teikiamas prioritetas nepilnamečiui padariusiam nusikalstamą veiką, tačiau išimtinės šių priemonių taikymo sąlygos užkertą kelią jų taikymui. Todėl šiuo atveju ginčytina, ar įstatymo leidėjo iškeltas tikslas nepilnamečių atžvilgiu taikyti ypatingąją baudžiamąją justiciją,

⁸² „Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas“, *supra note*, 21.

⁸³ „Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija“, Valstybės žinios, 1995-07-21, Nr. 60-1501, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19848>.

lengvinant pastarųjų baudžiamąją atsakomybę, mažinant kriminalinių bausmių skyrimą, įstatyme numatytų sąlygų kontekste, nėra griežtesnis atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutas, nei atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiam susitaikius institutas.

2.4. Teismo baudžiamasis įsakymas

Žvelgiant į mediaciją, kaip į atkuriamojo teisingumo formą plačiaja prasme, pastebėtina, kad Lietuvos Respublikos baudžiamajame įstatyme yra dar viena ikiteisminio tyrimo užbaigimo galimybė turinti atkuriamojo teisingumo elementų savyje. LR BPK 418 str. 1 d. numatyta, kad „dėl nusikalstamų veikų, už kurių padarymą gali būti skiriama vienintelė ar alternatyvinė bet kuri bausmė, išskyrus atvejus, kai už nusikalstamą veiką gali būti skiriamas tik terminuotas laisvės atėmimas ar laisvės atėmimas iki gyvos galvos, nagrinėjimo teisme gali nebūti, o bausmė paskiriama teismo baudžiamuoju įsakymu“⁸⁴. Teismo baudžiamuoju įsakymo priėmimo procesas taikomas tik tais atvejais, kai kaltininkas atlygina ar pašalina padarytą žalą, jeigu žala buvo padaryta, arba įsipareigoja tokią žalą atlyginti ar pašalinti. Teismo baudžiamuoju įsakymo priėmimo procesas yra paprastesnė baudžiamuoju proceso forma, kuri įgyvendinama prokurorui pasiūlius ir įtariamajam neprieštaraujant procesą baigti teismo baudžiamuoju įsakymu, o teisėjas, remdamasis ikiteisminio tyrimo duomenimis ir esant aiškioms bylos aplinkybėms, be nagrinėjimo teismo posėdyje vienasmeniškai priima baudžiamąjį įsakymą⁸⁵.

Teismo baudžiamuoju įsakymo priėmimo procesas turi atkuriamojo teisingumo elementų, kadangi norint šį procesą įgyvendinti remiantis LR BPK 418 str. 1, 3, 4 dalimis kaltininkas turi atlyginti ar pašalinti padarytą žalą, jeigu žala buvo padaryta, arba įsipareigoti tokią žalą atlyginti ar pašalinti, t. y. prieš taikant šį procesą turi būti išspręstas žalos atlyginimo klausimas, taip pat kaltininkas tokiam procesui neprieštarauja bei nukentėjusysis turi būti informuotas apie prokuroro sprendimą užbaigti procesą teismo baudžiamuoju įsakymu, o su tuo nesutikęs, tokį sprendimą per septynias dienas nuo tokio pranešimo gavimo gali apskųsti ikiteisminio tyrimo teisėjui. Pabrėžtina, kad baudžiamajame įstatyme imperatyviai nėra nustatyta, kad kaltininkas turi pripažinti kaltę dėl veikos padarymo, tačiau ikiteisminio tyrimo metu turi būti nustatytos visos nusikalstamos veikos aplinkybės, kurios turi būti aiškos ir nekeliančios abejonių dėl kaltininko veiksmų kvalifikavimo ir veikos padarymo aplinkybių.

Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2023 m. lapkričio 20 d. įsakyme Nr. I-230 „Dėl Rekomendacijų dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu patvirtinimo“ (toliau

⁸⁴ „Lietuvos Respublikos baudžiamuoju proceso kodeksas“, *supra note*, 49.

⁸⁵ Rima Ažubalytė, Ramūnas Jurgaitis ir Jolanta Zajančkauskienė, *Specifinės baudžiamuoju proceso rūšys: vadovėlis* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011), 46.

– rekomendacijos) yra nurodoma, kad „prokuroras gali kreiptis į teismą dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu jeigu 1) straipsnio sankcijoje numatyta nusikalstama veika už kurios padarymą gali būti skiriama kaip vienintelė ar alternatyvinė bet kuri bausmė, išskyrus tuos atvejus, kai sankcijoje numatyta tik terminuota laisvės atėmimo arba laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė; 2) ikiteisminio tyrimo metu nustatytos visos nusikalstamos veikos aplinkybės, kurios turi būti aiškos ir nekeliančios abejonių dėl kaltininko veikos kvalifikavimo ir veikos padarymo aplinkybių; 3) kaltininkas atlygino ar pašalino arba įsipareigojo padarytą žalą; 4) įtariamasis neprieštaruja proceso užbaigimui teismo baudžiamuoju įsakymu; 5) jeigu nusikalstamą veiką padarė bendrininkų grupė, tuomet visi bendrininkai turi neprieštarauti proceso užbaigimui teismo baudžiamuoju įsakymu“⁸⁶. Taigi, kaip matyti, nei baudžiamajame įstatyme, nei generalinio prokuroro rekomendacijose nėra numatyta, kad kaltininkas turi pripažinti savo kaltę dėl padarytos nusikalstamos veikos, tačiau viena iš būtinųjų sąlygų – susitarimas dėl žalos atlyginimo ar jos atlyginimas arba įsipareigojimas ją atlyginti suponuoja, jog kaltininkas esmines bylos faktines aplinkybes turi pripažinti, t. y. turi pripažinti, jog jo veiksmais trečiajam asmeniui buvo padaryta žala ir norėti bei sutikti šią žalą atlyginti, todėl teigtina, jog kiekvienu atveju kuomet kaltininko veiksmais yra padaroma žala nukentėjusiajam ar civiliniam ieškovui, kaltininkas savo kaltę turi pripažinti bent iš dalies. Pastebėtina, kad minėtose Generalinio prokuroro rekomendacijų 5.3. punkte yra numatyti reikalavimai įsipareigojimo dėl žalos atlyginimui formai. Rekomendacijose numatyta, kad įsipareigojimas atlyginti ar pašalinti padarytą žalą turi būti rašytinės formos, o iš jo turinio turi būti suprantama, kad tarp kaltininko ir nukentėjusiojo/ civilinio ieškovo nėra ginčo dėl įsipareigojimo šią žalą atlyginti. Taip pat įsipareigojime privalo būti nurodytas žalos dydis, jos atlyginimo ar pašalinimo būdas ir terminai. Atkreiptinas dėmesys, kad praktikoje dažnu atveju kaltininkas ir nukentėjęs nuo padarytos nusikalstamos veikos asmuo gyvai nesusitinka, o kaltininkas dar būdamas pas ikiteisminio tyrimo pareigūną apklausų metu parašo tokį įsipareigojimą, kuris vėliau nukentėjusiam asmeniui perduodamas susipažinti, tačiau vėl gi pažymėtina, jog supažindinimas su tokiu įpareigojimu, ar sutikimas su juo yra imperatyvi sąlyga norint taikyti šį baudžiamojo proceso nutraukimo institutą. Taigi, šiuo atveju pagrįstai galima manyti, kad kaltininko įsipareigojimas ar sutikimas žalą atlyginti dažnu atveju būna vienasmeniškas, nepriklausantis nuo nukentėjusiojo valios ar sutikimo su įsipareigojime nurodytomis sąlygomis, o be to nereikalaujantis ir susitarimo dėl žalos atlyginimo, t. y. dialogo tarp proceso dalyvių ir savo lūkesčių išsakymo. Žinoma, tikėtina, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnas atliekantis ikiteisminį tyrimą ar vykdamas nukentėjusiojo/civilinio ieškovo apklausą

⁸⁶ „Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2023 m. lapkričio 20 d. įsakymas Nr. I-230 „Dėl Rekomendacijų dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu patvirtinimo“, TAR, 2023-11-20, Nr. 2023-22260, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., https://www.infolex.lt/ta/901925?is_aktualiju=1.

užduoda esminius klausimus dėl padarytos žalos dydžio, jo atlyginimo sąlygų ir pan., ir iš esmės tokiam procese užima tarpininko vaidmenį, tačiau kaip jau ir minėta, tokia sąlyga nėra numatyta baudžiamajame įstatyme.

Generalinio prokuroro rekomendacijose yra nurodoma, kad prokurorui nusprendus procesą baigti surašant pareiškimą dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu pastarasis turi surašyti pranešimą įtariamajam, kuriame turi būti išdėstoma prokuroro pozicija dėl kaltininkui skirtinos bausmės ir jos dydžio, baudžiamojo poveikio priemonių taikymo, proceso išlaidų atlyginimo tvarkos ir dydžio. Tuo tarpu kaltininkui susipažinus su pranešimu ir išreiškus savo nuomonę, prokuroras priima sprendimą kreiptis į teisėją dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu, apie kurį prokuroras informuoja nukentėjusįjį. Remiantis LR BPK 418 str. 4 d. nukentėjusysis per septynias dienas nuo tokio prokuroro sprendimo gavimo gali jį apskųsti ikiteisminio tyrimo teisėjui. Taigi pastebėtina, kad nukentėjusiajam iš esmės yra tik pranešama apie prokuroro sprendimą procesą baigti teismo baudžiamuoju įsakymu, o tai reiškia, kad prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas nėra įpareigoti informuoti nukentėjusįjį apie prokuroro prašomą įtariamajam skirtiną bausmę, baudžiamojo poveikio priemones, civilinio ieškinio tenkinimą ir pan. Patikrinus Integruotos baudžiamojo proceso sistemos duomenis nustatyta, kad pranešime/paskelbime apie ikiteisminio tyrimo pabaigą nukentėjusiajam tik pranešama, kad ikiteisminį tyrimą nuspręsta baigti teismo baudžiamuoju įsakymu, bei išaiškinama tokio sprendimo apskundimo tvarka. Taigi, šie duomenys patvirtina, jog nukentėjusysis raštu nėra informuojamas apie kaltinamajam grėsiančias pasekmes dėl padarytos nusikalstamos veikos.

Vis dėlto praktikoje pasitaiko atvejų, kuomet nukentėjusieji, sutikdami su ikiteisminio tyrimo baigimu teismo baudžiamuoju įsakymu nesupranta šio proceso reikšmės. Pavyzdžiui, 2020-12-14 Vilniaus apygardos teismo nutartyje, priimtoje baudžiamojoje byloje Nr. 1A-507-929/2020⁸⁷, nustatyta, kad nukentėjusioji apskundė pirmos instancijos teismo nuosprendį, kuriuo kaltinamasis, vadovaujantis LR BK 40 str. nuostatomis, buvo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal laidavimą padarius nusikalstamą veiką numatytą LR BK 140 str. 2 d. Ikiteisminio tyrimo metu prokuroras nusprendė procesą baigti teismo baudžiamuoju įsakymu, su šiuo sprendimu tiek įtariamasis, tiek nukentėjusioji sutiko. Tačiau kaip nurodo pati nukentėjusioji, dėl teisinių žinių stygiaus, įgaliotojo atstovo neturėjimo, pastaroji nesuprato šio proceso reikšmės ir pasirašiusi pranešime, laukė kol bus pakviesta į teismo posėdį. Vėliau nukentėjusioji atsitiktinai sužinojo, kad kaltinamasis parašė prašymą surengti bylos nagrinėjimą teisme bei skundžiamu teismo nuosprendžiu kaltinamasis buvo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės pagal laidavimą.

⁸⁷ Vilniaus apygardos teismo 2020 m. gruodžio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-507-929/2020, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.infolex.lt/tp/1953698>.

Nors apeliacinės instancijos teismas pripažino, jog nepranešus apie teismo posėdį nukentėjusiajam buvo suvaržytos pastarosios teisės, tačiau šis procesinis pažeidimas buvo ištaisytas apeliacinės instancijos teisme, kadangi nukentėjusioji apeliacinės instancijos teismo posėdyje dalyvavo. Remiantis šiomis aplinkybėmis, nukentėjusiosios apeliacinis skundas buvo atmestas. Taigi, remiantis šia situacija, galima daryti pagrįstą išvadą, jog visuomenėje vis dėlto trūksta teismo baudžiamojo įsakymo proceso reikšmės paaiškinimo, o nukentėjusiajam skirtame pranešime apie sprendimą dėl proceso baigimo teismo baudžiamuoju įsakymu išdėstytų aplinkybių ne visuomet užtenka. Iš esmės nukentėjusiojo teisės baudžiamajame procese baigiasi galimybe apskusti prokuroro sprendimą dėl proceso baigimo teismo baudžiamuoju įsakymu. Šios aplinkybės taip pat patvirtina ir jau ankstesniuose skyriuose išdėstytą autorės nuomonę, jog tradicinėje baudžiamojoje teisėje nukentėjusiojo teisėms yra skiriama mažiau dėmesio, negu tai galėtų būti įgyvendinta mediacijos proceso pagalba.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad remiantis LR BPK 422 str. nuostatomis, tik kaltinamasis turi teisę pateikti baudžiamąjį įsakymą surašiusiam teismui prašymą surengti bylos nagrinėjimą teisme. Tokia teisė nėra suteikiama nei nukentėjusiajam, nei prokurorui, nei kitiems proceso dalyviams. Tačiau LR BPK 423 str. yra numatyta išimtinė galimybė teismui priimti nutartį dėl bylos perdavimo nagrinėti teisme, esant neaiškioms bylos aplinkybėms arba kilus abejonėms, kurių neįmanoma pašalinti nesurengus teismo posėdžio. Remiantis LR BPK 422 str. 2 d. nuostatomis, kuriose nurodyta, kad įsiteisėjęs teismo baudžiamasis įsakymas neskundžiamas, laikytina, jog teismo baudžiamasis įsakymas nei apeliacine, nei kasacine tvarka nėra skundžiamas. Taigi, teismas priimdamas baudžiamąjį įsakymą, kiekvieną kartą vienasmeniškai įvertina byloje esančius duomenis ir priima procesinį sprendimą. Pastebėtina, kad teismas nėra saistomas su prokuroro pareiškime dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu išdėstyto siūlymu dėl kaltinamajam skirtinos bausmės ar baudžiamojo poveikio priemonių. Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismo 2020-01-08 nutartyje, priimtoje baudžiamojoje byloje Nr. 1A-177-891/2020⁸⁸, teismas nustatė, kad prokurorė kreipėsi į teismą apeliacinio proceso tvarka dėl teismo baudžiamojo įsakymo nesutikdama su kaltinamajam paskirta baudžiamojo poveikio priemone – pusės automobilio vertės išieškojimo iš kaltinamojo. Apeliaciniu skundu prokurorė prašė skirti kaltinamajam griežtesnę baudžiamojo poveikio priemonę, tačiau Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininkas apeliacinį skundą grąžino apeliantei nustatęs, jog teismo baudžiamuoju įsakymu paskirta per švelni baudžiamojo poveikio priemonė negali būti laikoma pagrindu, įrodančiu, kad priimant teismo baudžiamąjį įsakymą nebuvo laikytasi baudžiamojo

⁸⁸ Vilniaus apygardos teismo 2020 m. sausio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-177-891/2020, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.infolex.lt/tp/1915811>.

proceso principų. O taip pat priminė, jog teismo baudžiamasis įsakymas nei apeliacine, nei kasacine tvarka nėra skundžiamas bei, kad šių nuostatų nepaisymas sukurtų ydingą praktiką, kuomet proceso dalyviams būtų suteikiamos teisės ir pareigos, kurios nėra numatytos baudžiamajame įstatyme. Lietuvos apeliacinio teismo 2017-11-11 nutartyje priimtoje byloje Nr. 1S-235-307/2017⁸⁹ teismas pasisakė, kad nepagrįstai platus baudžiamojo proceso įstatymo aiškinamas yra nesuderinamas su viešąją baudžiamojo proceso teisės šakos prigimtimi, iškreipia asmenų lygybės prieš įstatymą principą ir pažeidžia kaltinamojo teisėtus lūkesčius, kad jo atžvilgiu priimtas ir įsiteisėjęs baudžiamasis įsakymas nebus pakeistas įstatymo nenustatyta tvarka.

Taigi, baudžiamasis procesas, besibaigiantis teismo baudžiamojo įsakymo priėmimu turi atkuriamojo teisingumo elementų, kurie pasireiškia įstatyme numatytais sąlygomis. Kaltininkas turi atlyginti ar įsipareigoti atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą, nukentėjusysis neapskųsdamas prokuroro sprendimo kreiptis į teismą dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu ikiteisminio tyrimo teisėjui iš esmės sutinka su baudžiamojo proceso baigimu. Vis dėlto, kaip parodė teisminė praktika, nukentėjusieji dėl teisinių žinių stygiaus ne visuomet supranta ikiteisminio tyrimo pabaigimo prokuroro pareiškimu dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu reikšmės. Nukentėjusiojo teisės šiame institute yra ribotos ir sutikimas su prokuroro sprendimu dėl šio instituto taikymo užkerta kelią tolimesniems nukentėjusiojo veiksmams, jeigu teismo priimtas baudžiamasis įsakymas neatitinka nukentėjusiojo lūkesčių baudžiamajam procesui, kadangi teismo baudžiamasis įsakymas nei apeliacine, nei kasacine tvarka nėra skundžiamas. Tik kaltininkui baudžiamasis įstatymas yra numatęs galimybę pareikšti prašymą dėl bylos nagrinėjimo teisme. Be to pabrėžtina, kad baudžiamasis procesas numato kaltininkui tik pareigą atlyginti padarytą žalą arba įsipareigoti ją atlyginti, kas reiškia, kad kaltininko ir aukos tiesioginis susitikimas nėra būtinas. Remiantis tuo, darytina išvada, kad nors aptariamas baudžiamojo proceso institutas ir turi panašumų su atkuriamojo teisingumo tikslais, tačiau išsiskiria esminiu skirtumu, o būtent, kad yra orientuotas į kaltininko teisių užtikrinimą, o nukentėjusiojo teisėms ir lūkesčiams šiame tradicinės baudžiamosios justicijos procese yra skiriama mažiau dėmesio. Taigi, proceso dalyviai šiame institute dažnu atveju yra nelygiaverčiai, o ikiteisminio tyrimo pareigūnui tenka tarpininko funkcija, kadangi pastarasis turi išsiaiškinti tiek nukentėjusiojo interesus, tiek kaltininko galimybes.

⁸⁹ Lietuvos Apeliacinio teismo 2017 m. rugpjūčio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-235-307/2017, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.infolex.lt/tp/1511635>.

3. MEDIACIJOS BAUDŽIAMOJOJE JUSTICIJOJE TEISINIS REGULIAVIMAS UŽSIENIO VALSTYBĖSE

3.1. Lenkija

Lenkijos Respublikoje mediacija baudžiamajoje teisėje yra įsitvirtinusi jau 27 metus. Mediacijos institutas buvo įtrauktas į Lenkijos Respublikos baudžiamąjį procesą 1997 metais priėmus Lenkijos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksą, o išplėstas 2003 metais priėmus baudžiamojo proceso kodekso pataisas. Lenkijos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso⁹⁰ 23 a. straipsnio 1 dalyje numatyta, kad teismas, arba teismo referentas, o parengiamojo proceso metu – prokuroras ar bet kuris kitas procesą vykdančias organas, kaltinamojo ir nukentėjusiojo iniciatyva ar sutikimu, gali perduoti bylą institucijai ar asmeniui, kuris gali atlikti mediacijos procesą tarp nukentėjusiojo ir kaltinamojo, informuojant juos apie mediacijos proceso tikslus ir principus. Toks teisinis reglamentavimas suponuoja, jog mediacijos procesas gali būti vykdomas visomis baudžiamojo proceso stadijomis. Lenkijos Respublikos Teisingumo ministro 2015 m. gegužės 7 d. įsakymo dėl mediacijos proceso baudžiamosiose bylose⁹¹ 14 punkte numatyta, kad mediatorius, gavęs nukreiptą atvejį mediacijai turi nedelsdamas susisiekti su kaltinamuoju ir nukentėjusiuoju sutardamas laiką ir vietą jų susitikimui. Susitikimai vykdomi arba individualiai su kiekvienu iš proceso dalyvių arba bendrai. Susitikimų metu mediatorius išaiškina proceso dalyviams mediacijos proceso tikslus ir principus bei paaiškina, kad šie turi teisę pasitraukti iš mediacijos proceso bet kuriuo metu. Mediatorius taip pat turi gauti raštišką kaltinamojo ir nukentėjusiojo sutikimą dalyvauti mediacijos procese, jeigu to nepadarė institucija, nukreipusi atvejį į mediaciją. Mediatorius padeda šalims sudaryti susitarimą, kuris tenkina abi šalis bei paaiškina dalyviams, jog sudaromas susitarimas turi būti vykdytinas.

Lenkijos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 23 a. str. 2 d. numatyta, kad mediacijos procesas neturėtų trukti ilgiau nei mėnesį, į šį laikotarpį neįeina parengiamųjų procesų trukmė. Šiuo reguliavimu taip pat siekiama paskatinti teisėsaugos institucijas įgyvendinti mediacijos procesą parengiamojoje stadijoje, mediacijos trukmė skaičiuojama nuo atvejo

⁹⁰ „Lenkijos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, (Kodeks postępowania karnego), žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.global-regulation.com/translation/poland/7050083/the-act-of-6-june-1997.-the-code-of-criminal-procedure.html>.

⁹¹ „Lenkijos Respublikos Teisingumo ministro 2015 m. gegužės 7 d. įsakymas „dėl mediacijos proceso baudžiamosiose bylose““ Nr. 716 (Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 2015 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych) žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20150000716>.

nukreipimo mediatoriui dienos⁹². Lenkijos Respublikos Teisingumo ministro 2015 m. gegužės 7 d. įsakymo dėl mediacijos proceso baudžiamosiose bylose 17 punkte numatyta, kad jeigu mediacijos procesas nebuvo baigtas per 1 mėnesį, o proceso dalyviai išreiškia norą tęsti mediacijos procesą, mediatorius nedelsdamas parengia pranešimą apie mediacijos eigą ir nurodo termino praleidimo priežastis institucijai, perdavusiai atvejį mediacijos procesui, kuri, mediatoriaus prašymu, gali pratęsti įstatyme numatytą terminą mediacijos užbaigimui.

Lenkijos Respublikos BPK nėra numatyti reikalavimai mediatoriui, tačiau Lenkijos Respublikos Teisingumo ministro 2015 m. gegužės 7 d. įsakymo dėl mediacijos proceso baudžiamosiose bylose 4 straipsnyje yra nurodyta, kad asmuo, galintis vesti mediacijos procesus turi būti Lenkijos Respublikos pilietis arba kitos Europos Sąjungos narės pilietis, Europos laisvosios prekybos asociacijos narės pilietis, taip pat asmuo turi būti veiksnus, ne jaunesnis nei 26 metai, mokėti kalbėti bei rašyti lenkų kalba, nebūti teistas už tyčinio nusikaltimo padarymą bei turėti žinių ir įgūdžių apie mediaciją ir mediacijos procesą. Lenkijos Respublikos BPK 23 a str. 3 d. numatyta, kad mediacijos proceso negali vesti teisėjas, prokuroras, prokuroro padėjėjas, teisėjo padėjėjas, prisiekusysis, institucijos, turinčios teisę traukti baudžiamojon atsakomybėn už nusikalstamas veikas pareigūnas. Taigi, pastebėtina, kad Lenkijoje mediatoriui yra keliami formalūs reikalavimai, tačiau jokiais aktais nėra apibrėžiami reikalavimai mediatoriaus išsilavinimui, įgūdžiams, patirčiai ir pan.

Lenkijos Respublikos įstatymų leidėjas taip pat nenumatė kriterijų, kuriais remiantis būtų galima identifikuoti, kuri byla gali būti nukreipta mediacijos procesui, taip pat nenumatė ir nusikaltimų kategorijų, kuomet mediacijos procesas galėtų būti taikomas⁹³. Tačiau mokslinėje literatūroje diskutuojama apie prielaidas, kurios leidžia perduoti bylą mediacijos procesui. Mokslininkai teigia, jog pagrindinė sąlyga taikyti mediaciją yra nukentėjusios šalies atskleidimas, t. y. mediacija gali būti vykdomi tik tuo atveju, jeigu nuo nusikalstamos veikos padarymo yra nukentėjusieji⁹⁴. Mediacija yra sunkiai įgyvendinama jeigu veika padaryta bendrininkų grupėje, taip pat jeigu kaltininkas yra daug kartų baustas, demoralizuotas, kurio elgesys pasireiškia didesne agresija ir žemu empatijos lygiu, o nukentėjusysis neturėtų pasižymėti dideliu reiklumu, netolerantišku požiūriu, priešišku nusiteikimu kaltininko atžvilgiu⁹⁵. Praktikoje Lenkijos teisėjai ir prokurorai nekreipė šalių į mediaciją dėl ypač sunkių nusikaltimų, dėl atvejų, kuomet gresia pakartotinė viktimizacija, esant neaiškioms ir sudėtingoms bylos aplinkybėms, jeigu kaltininkas

⁹² Grzegorz Adam Skrobotowicz ir Ena Kazić-Çakar, „Criminal Mediation in Polish and Bosnian Legislation – Similarities, Differences, and Challenges in the 21st Century“, *Review of European and Comparative Law*, Vol. 53, No. 2 (2023): 105, <https://doi.org/10.31743/recl.14938>.

⁹³ Karol Sułkowski, „Mediacja w polskim prawie karnym“, *Studenckie Zeszyty Naukowe* 20.35 (2017): 91, https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_17951_szn_2017_20_35_83.

⁹⁴ *Ibid.*, 92.

⁹⁵ *Ibid.*

praityje jau buvo teistas, jeigu buvo padaryti nusikaltimai seksualinio apsisprendimo laisvei, finansiniai ir ekonominiai nusikaltimai, nusikaltimai susiję su narkotinėmis medžiagomis⁹⁶.

Tais atvejais, kai nukentėjęs ir kaltininkas susitaiko, kai kaltininkas atlygino nusikaltimu padarytą žalą arba kaltininkas ir nukentėjęs susitarė dėl žalos atlyginimo būdo, teismas gali sąlyginai nutraukti baudžiamąjį procesą, jeigu kaltininkas padaro nusikaltimą už kurį baudžiamasis įstatymas numato ne didesnę nei 5 metų laisvės atėmimo bausmę⁹⁷. Tai ypatingai naudinga kaltininkui, kadangi įprastai, jeigu kaltinamasis padaro nusikaltimą, už kurio padarymą baudžiamajame įstatyme numatyta didesnė nei 3 metų laisvės atėmimo bausmė, sąlyginis baudžiamojo proceso nutraukimo institutas negali būti taikomas⁹⁸. Lenkijos Respublikos baudžiamojo kodekso⁹⁹ 53 straipsnyje numatyta, kad teismas priimdamas sprendimą baudžiamojoje byloje turi atsižvelgti į kaltinamojo elgesį po nusikaltimo padarymo, jo pastangas atlyginti nusikaltimu padarytą žalą bei mediacijos metu pasiektus teigiamus rezultatus.

Nepilnamečių bylose šeimos teismas, esant nepilnamečio ir nukentėjusiojo iniciatyvai ar sutikimui, bet kurioje baudžiamojo proceso stadijoje gali nukreipti bylą mediacijai. Bylos perduodamos mediacijai tais atvejais, kuomet tiek nepilnametis kaltininkas, tiek nukentėjęs pripažįsta ir sutaria dėl esminių bylos aplinkybių. Mediacijos rezultatai mediatoriaus perduodami šeimos teismui, kuris priimdamas sprendimą atsižvelgia į juos. Dėl sėkmingos mediacijos teismas gali besąlygiškai nutraukti baudžiamąjį procesą, tačiau anksčiau aptartas sąlyginis baudžiamojo proceso nutraukimas nepilnamečių bylose nėra galimas. Be to, teigiami mediacijos rezultatai gali turėti įtakos, kuomet teismas sprendžia dėl nepilnamečiui skirtinų auklėjamojo ar pataisomojo pobūdžio priemonių, bausmės švelninimo, lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigos¹⁰⁰.

Iš išdėstyto matyti, kad mediacija Lenkijos Respublikoje turi gana ilgą istoriją. Mediacija bei mediacijos principai yra tiesiogiai reglamentuoti valstybės baudžiamuosiuose įstatymuose. Lenkijos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse yra numatyta, kokie subjektai gali perduoti bylą mediacijai, mediacijos proceso terminas bei teigiamos mediacijos reikšmė baudžiamajam procesui. Lenkijoje taip pat didelis dėmesys yra skiriamas nepilnamečių mediacijai, kadangi skirtingai nei pilnamečio asmens atveju, nepilnametis gali būti besąlygiškai atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu pastarasis dalyvavo mediacijos procese ir ja pasinaudojant

⁹⁶ Barbara Stańdo-Kawecka ir Joanna Deszyńska, „Final national report of Poland“, *The 3E model for a Restorative Justice Strategy in Europe*, (2013):26, http://3e-rj-model.web.auth.gr/files/national_reports/Poland.pdf

⁹⁷ Wojciech Zalewski, „Poland“, iš *Restorative Justice and Mediation in Penal Matters – A stock-taking of legal issues, implementation strategies and outcomes in 36 European countries*, Frieder Dunkel, Joanna Grzywa-Holten, Philip Horsfield vol. 2 (Forum Verlag Godesberg, 2015): 647–648, https://www.researchgate.net/publication/338336386_Dunkel_et_al_Restorative_Justice_in_Europe_2015_Vol_2.

⁹⁸ *Ibid.*

⁹⁹ 1997 m. birželio 6 d. Lenkijos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Kodeks karny), Dz.U. tłum. gb Nr 88, poz. 553, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., https://legislationline.org/sites/default/files/documents/6a/Poland_CC_1997_en.pdf.

¹⁰⁰ Stando-Kawecka, *supra note*, 66: 13,14.

buvo pasiekti teigiami rezultatai. Tačiau pastebėtina, kad Lenkija stokoja tiesioginio mediacijos reguliavimo, kadangi jokiuose teisiniuose aktuose nėra nurodyti mediatoriui keliami reikalavimai, bylos ir veikos, kurios gali būti nukreiptos mediacijos procesui, o tai reiškia, kad teisėjams bei prokurorams paliekama daug vietos interpretacijai, o tai turi įtakos ir mediacijos populiarumui valstybėje, kas matyti iš Lenkijos Respublikos teisingumo ministerijos paruoštos statistikos¹⁰¹.

3.2. Latvija

Mediacija baudžiamojoje justicijoje Latvijos Respublikoje yra plačiai reglamentuota. Pagrindiniai teisės aktai reguliuojantys mediacijos procesą, mediatorių veiklą yra 2004 m. sausio 1 d. įsigaliojęs Latvijos valstybės probacijos įstatymas¹⁰², 2005 m. spalio 1 d. įsigaliojęs Latvijos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas¹⁰³ ir 1999 m. balandžio 1 d. įsigaliojęs Latvijos Respublikos baudžiamasis kodeksas¹⁰⁴. 2004 m. įsigaliojus Latvijos valstybės probacijos įstatymui pirmieji mediatoriai buvo ruošiami ir vykdė mediaciją baudžiamosiose bylose, vėliau įgytus įgūdžius pritaikė vykdant mediaciją civilinėse bylose¹⁰⁵.

Latvijos baudžiamojo proceso kodekso 66 str. 13 d. bei 70 str. 1 d. numatyta, kad įtariamasis ir kaltinamasis turi teisę susitaikyti su nukentėjusiuoju, o minėto įstatymo 97 str. 4 d. ir 98 str. 1 d. numatyta, kad nukentėjusysis turi teisę susitarti su asmeniu, kurio neteisėtais veiksmais pastarajam buvo padaryta žala. Taigi, nors mediacija ir nėra tiesiogiai paminėta teisės akte, tačiau iš minėto reguliavimo darytina išvada, kad mediacijos procesas yra galimas visose baudžiamojo proceso stadijose. Baudžiamojo proceso kodekso 377 str. 9 d. numatyta, kad baudžiamojo proceso negalima pradėti, o pradėtas baudžiamasis procesas turi būti nutraukiamas tais atvejais, kuomet baudžiamajame procese, kuris gali būti pradėtas tik gavus nukentėjusiojo pareiškimą, nukentėjusysis ir įtariamasis ar kaltinamasis susitaikė ir žala, padaryta nusikalstama veika, buvo visiškai pašalinta ar atlyginta. Baudžiamojo proceso kodekso 379 str. 1 d. 2 p. numatyta, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnas su prokuroro sutikimu, prokuroras ar teismas gali nutraukti baudžiamąją bylą jeigu asmuo, padaręs nusikalstamą veiką ar apysunkį nusikaltimą,

¹⁰¹ Lenkijos Respublikos teisingumo ministerija, „Mediacijos ir mediacijos baudžiamajame procese 1998-2022 metų statistiniai duomenys“ (Ministerstwo Sprawiedliwości, „Dane statystyczne dotyczące mediacji, Mediacje karne w latach 1998-2022“), žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>.

¹⁰² „Latvijos Respublikos probacijos tarnybos įstatymas“ (Probacijas dienesta likums), Nr. 183, 2004, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://likumi.lv/ta/en/en/id/82551>.

¹⁰³ „Latvijos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“ (Kriminālprocesa likums), Nr. 74, 2005, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://likumi.lv/ta/en/en/id/107820-criminal-procedure-law>.

¹⁰⁴ „Latvijos Respublikos baudžiamasis kodeksas“ (Krimināllikums), Nr. 199/200, 1999, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://likumi.lv/ta/en/en/id/88966>.

¹⁰⁵ Agnė Tvaronavičienė ir kt., „Mediation in the Baltic States: developments and challenges of implementation“, *Access to Justice in Eastern Europe*, 4 (16) (2022):10, <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.4-a000427>.

baudžiamojo įstatymo nustatytais atvejais yra susitaikęs su nukentėjusiuoju ar jo įgaliotuoju atstovu. To paties straipsnio 4 d. numatyta, kad baudžiamojo proceso nutraukimas nėra galimas, jeigu buvo gauta duomenų, jog susitarimas tarp įtariamojo ar kaltinamojo ir nukentėjusiojo buvo pasiektas grasinimais, smurtu arba kitomis neteisėtomis priemonėmis. Susitaikymo atveju, tarpininkas, apmokytas valstybinės probacijos tarnybos, gali padėti susitarti nukentėjusiajam ir asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką (Baudžiamojo proceso kodekso 381 str. 1 d.). To paties straipsnio 2 dalyje numatyta, kad nustačius, kad baudžiamojoje byloje susitarimas yra galimas ir tarpininko įtraukimas į šį procesą gali būti naudingas, subjektas, vadovaujantis procesui, gali informuoti valstybinę probacijos tarnybą apie tokią galimybę, tačiau jeigu nusikaltimą padarė nepilnametis asmuo, tuomet valstybinė probacijos tarnyba turi būti informuojama kiekvienu atveju, išskyrus atvejus, kuomet taikos sutartis jau buvo sudaryta.

Latvijos Respublikos baudžiamojo kodekso 58 str. 2 d. numatyta, kad asmuo, padaręs nusikalstamą veiką, išskyrus tais atvejais, kuomet nusikalstama veika buvo sukelti padariniai žmogaus gyvybei, gali būti atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės jeigu su nukentėjusiuoju ar jo atstovu buvo sudaryta taikos sutartis, asmuo per pastaruosius metus nebuvo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės susitaikymo su nukentėjusiuoju pagrindu ir asmuo padaręs nusikalstamą veiką pašalino nusikalstama veika padaryta žalą arba atlygino ja padarytus nuostolius. Nei viename iš jau minėtų teisės aktų nėra nurodyta, kokių nusikalstamų veikų kategorijose susitarimas tarp nukentėjusiojo ir nusikalstamą veiką padariusio asmens gali būti sudaromas, todėl preziumuojama, kad aukos ir kaltininko mediacija gali būti taikoma visų nusikalstamų veikų atvejais. Remiantis 2014 m. duomenimis, Latvijoje mediacija dažniausiai buvo vykdoma vagysčių, svetimo turto sugadinimo, sveikatos sutrikdymo, kelių eismo taisyklių pažeidimo ir chuliganizmo atvejais¹⁰⁶.

Praktikoje daugeliu atveju mediacija yra inicijuojama įtariamo arba kaltinamojo. Dalis bylų yra nukreipiamos mediacijai policijos arba prokuratūros, retais atvejais – teismo. Asmenys, padarę nusikalstamas veikas aktyviai naudojami teise inicijuoti mediacijos procesą, kadangi dažnu atveju taikus susitarimas tarp kaltininko ir aukos gali lemti baudžiamojo proceso nutraukimą. Mediacijos proceso organizavimas yra reguliuojamas Ministrų kabineto įsakymais. Mediaciją vykdo probacijos tarnybos mediatoriai arba savanoriai¹⁰⁷.

¹⁰⁶ Diana Ziedina, „Restorative Justice in probation: Mediation and new promising practices in Latvia“, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2018/10/RJSession-I-workshop-A-Diana-Ziedina-Prague_240915-1.pdf.

¹⁰⁷ Liene Klišāne, Imants Jurevičius ir Andrejs Judins, *Probation in Europe Latvia* (The Netherlands: Conférence Permanente Européenne de la Probation, 2013), 19, <https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2021/07/Probation-in-Europe-2013-Chapter-Latvia.pdf>.

Latvijas probācijas tarnybas iestatymo 6 straipsnio 6 dalyje numatyta, kad viena iš probacijos tarnybos funkcijų yra organizuoti ir vadovauti mediacijos procesui baudžiamajame procese ir bylose dėl auklėjamųjų poveikio priemonių skyrimo vaikams. Probacijos tarnybos iestatymo 13 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad valstybinė probacijos tarnyba užtikrina galimybę nukentėjusiajam ir nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui inicijuoti mediacijos procesą. To paties straipsnio 2 dalyje yra numatytos valstybinės probacijos tarnybos funkcijos organizuojant ir valdant mediacijos procesus. Valstybinė probacijos tarnyba rengia mediacijos savanorius, informuoja subjektą apie mediacijos tikslus ir galimybes, teikia informaciją visuomenei apie mediacijos tikslus, o šiam tikslui pasiekti gali pasitelkti valstybės, vietos valdžios, visuomeninių organizacijų atstovus.

Latvijos mediacijos įstatymas¹⁰⁸ reglamentuoja mediacijos proceso organizavimą, mediatoriams keliamus reikalavimus ir pan. Šio įstatymo 19 straipsnio 1 dalyje yra numatytos sąlygos, norint tapti sertifikuotu mediatoriumi – asmuo turi būti ne jaunesnis nei 25 metai, būti nepriekaištingos reputacijos, įgijęs aukštąjį išsilavinimą, mokėti valstybinę latvių kalbą ir būti išklausęs mediatoriaus mokymo kursus. To paties straipsnio 2 dalyje numatyta, kad sertifikuotu mediatoriumi negali būti asmuo, kuris neatitinka jau minėtų reikalavimų, praeityje teistas už tyčinio nusikaltimo padarymą arba kurio atžvilgiu baudžiamasis procesas buvo nutrauktas, išskyrus atvejus, kuomet kaltinamasis nuo baudžiamosios atsakomybės buvo atleistas, yra įtariamas ar kaltinamas kitų nusikalstamų veikų padarymu arba pagal teismo sprendimą negali teikti mediacijos paslaugų. Be to, 2014 m. rugpjūčio 5 d. Ministrų kabineto nuostatose dėl mediatorių sertifikavimo ir atestavimo tvarkos Nr. 433¹⁰⁹ 17.4. straipsnyje nurodoma, kad asmuo, norėdamas tapti sertifikuotu mediatoriumi turi pateikti tarnybai dokumentus, patvirtinančius, kad pastarasis baigė ne mažiau kaip 100 akademinų valandų trunkančius mediatoriaus mokymų kursus. Taigi, kaip matyti, sertifikuotam mediatoriui yra keliami aukšti profesiniai ir asmeniniai reikalavimai, taip pat pastarasis turi būti baigęs ilgesnį laiką trunkančius mokymus, nei, pavyzdžiui, to reikalaujama Lietuvoje. Tuo tarpu 2018 m. birželio 19 d. Ministrų kabineto patvirtinti nuostatai Nr. 346 „Dėl savanorių rengimo ir atestavimo taisyklių nustatymo, skirtų proceso organizavimui ir vykdymui“¹¹⁰ nustato tvarką, kuria valstybinė probacijos tarnyba rengia

¹⁰⁸ „Latvijos Respublikos mediacijos įstatymas“ (Mediācijas likums), Nr. 2014/108.1, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://likumi.lv/ta/en/en/id/266615-mediation-law>.

¹⁰⁹ 2014-08-05 Latvijos Respublikos Ministrų kabineto įsakymas „Dėl mediatorių sertifikavimo ir atestavimo tvarkos“, Nr. 433, (2014-08-05 Ministru kabineta noteikumi Mediatoru sertifikācijas un atestācijas kārtība Nr. 433), žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://likumi.lv/ta/id/268136-mediatoru-sertifikacijas-un-atestacijas-kartiba>.

¹¹⁰ 2018-06-19 Latvijos Respublikos Ministrų kabineto įsakymas „Dėl savanorių rengimo ir atestavimo taisyklių nustatymo, skirtų proceso organizavimui ir vykdymui“ Nr. 346 (2018-06-19 Ministru kabineta noteikumi Kārtība, kādā apmāca un sertificē brīvprātīgā darba veicējus izlīguma procesa organizēšanai un vadīšanai Nr. 346), žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://likumi.lv/ta/id/300143>.

ir atestuoja savanorius mediacijos procesui organizuoti ir valdyti. Savanoris, norėdamas gauti pažymėjimą, turi dalyvauti valstybinės probacijos tarnybos parengtuose mokymuose, kurių trukmė yra ne mažiau nei 65 akademinės valandos. Šiuo metu Latvijoje mediatoriaus funkcijas atlieka 90 probacijos tarnybos pareigūnų ir 25 savanoriai¹¹¹.

Nors mediacija baudžiamojoje teisėje yra plačiai reglamentuota teisės aktais ir reguliuojama įstatymą įgyvendinamaisiais teisės aktais, tačiau jau minėtame „Mediacijos savaitė“ renginyje, Diana Zedina, mediacijos ir bendruomenės įtraukimo koordinavimo skyriaus vedėja pristatė kilsius mediacijos iššūkius baudžiamojoje teisėje. D. Zedina nurodė, kad Latvijos Respublikos valstybinės institucijos (policija, prokuratūra, teismai) stokoja mediacijos esmės supratimo ir naudojimo, taip pat praktikoje stokojama laiko, kuomet kaltininkas ar nukentėjusysis galėtų apsispręsti ar pageidauja dalyvauti mediacijos procese, stokojama ir supratimo, kad sėkminga mediacija nėra tik pasirašytas susitarimo aktas, sėkminga mediacija yra ir dialogas, nepilnamečių atstovų nuomonei teikiama prioritetinga reikšmė prieš paties nepilnamečio norą, taip pat trūksta pasirašytų susitarimų įgyvendinimo kontrolės ir probacijos tarnybos pareigūnai vienu metu užima dvi pareigas, t. y. mediatoriaus ir probacijos tarnybos pareigūno, kas didina jų darbo krūvį, o einamos minėtos pareigos reikalauja ir skirtingų įgūdžių.

Apibendrinus mediaciją Latvijos baudžiamojoje justicijoje pasisakytina, kad pastaroji yra plačiai reglamentuojama įvairiuose teisės aktuose, vieni pagrindinių yra Latvijos Respublikos baudžiamasis kodeksas, Latvijos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas ir Latvijos Respublikos probacijos tarnybos įstatymas, tačiau pastebėtina mediacijos terminas minėtuose baudžiamojo įstatymo kodeksuose nėra tiesiogiai minimas. Mediacija Latvijoje yra galima visų nusikalstamų veikų kategorijose ir visose baudžiamojo proceso stadijose. Mediacija vykdo sertifikuoti mediatoriai, kurie yra probacijos tarnybos pareigūnai ir savanoriai, kuriuos rengia probacijos tarnyba. Sertifikuotiems mediatoriams yra taikomi aukšti kvalifikacijos, išsilavinimo ir asmeniniai reikalavimai, tačiau dažnu atveju probacijos tarnybos pareigūnai einantys ir mediatoriaus pareigas susiduria su didesniu darbo krūvio ir skirtingų įgūdžių turėjimo iššūkiais. Kiekvienu atveju, kuomet nusikalstamą veiką padaro nepilnametis asmuo, apie tai turi būti informuojama probacijos tarnyba, tačiau apie dalyvavimą mediacijos procese dažnu atveju nusprendžia nepilnamečio asmens įstatyminiai atstovai. Dalyvavimas mediacijoje gali turėti esminės reikšmės baudžiamajam procesui, t. y. baudžiamasis persekiojimas gali būti nutraukiamas arba asmuo gali būti atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės.

¹¹¹ Diana Zedina, „Mediacijos baudžiamajame procese diena“. Mediacijos savaitė 2023. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.youtube.com/watch?v=fwIQkxROTrs>.

3.3. Vokietija

Vokietijoje mediacija baudžiamajame procese prasidėjo nuo nepilnamečių justicijos startuojant „pilotinėms“ (bandomosioms) programoms. Jaunimo teismo akte buvo įtvirtinta kaltininko ir aukos mediacijos galimybė, vėliau mediacija buvo įtvirtinta ir kituose valstybės baudžiamosios teisės aktuose. Akcentuotina, kad Vokietijoje yra dvejopo pobūdžio teismai – nepilnamečių iš suaugusių¹¹². Jaunimo teismo akto¹¹³ 10 straipsnyje, 1990 metais buvo įtvirtinta pirmoji nuostata apie mediaciją, numatant, kad mediacija gali būti skiriama kaip auklėjamoji priemonė jaunuoliui. Toks mediacijos teisinis reguliavimas rodo edukacinę instituto prigimtį, kadangi tokios priemonės padeda nusikaltusiam jaunuoliui aiškiai suprasti savo veiksmų neigiamas pasekmes, kurios kilo nukentėjusiesiems¹¹⁴. Remiantis minėto teisės akto 45 ir 47 straipsniais, bylą mediacijai gali nukreipti prokuroras arba teisėjas dirbantis su jaunimo bylomis. Nepilnamečio pastangos susitaikyti su nukentėjusiuoju 45 straipsnio 2 dalies pagrindu yra laikomos auklėjamojo pobūdžio priemonėmis, todėl tiek prokurorui, tiek teismui yra skiriama pareiga įvertinus jaunuolio pastangas susitaikyti su nukentėjusiuoju, baudžiamąją bylą nutraukti arba ją sustabdyti, kol proceso dalyviai dalyvaus mediacijos procese. Minėtame teisės akte nėra įvardijamos konkrečios nusikalstamos veikos, kurių padarymo atvejais mediacija yra galima, todėl darytina išvada, kad kiekvienu atveju prokurorui ir teisėjui yra suteikiama diskrecijos teisė nuspręsti, ar konkretus atvejis gali būti nukreipiamas mediacijai. Tai, kad šie du subjektai turi diskrecijos teisę nuspręsti dėl mediacijos taikymo, suponuoja, jog mediacijos procesas yra galimas visų baudžiamojo proceso stadijų metu.

Mediacija suaugusiųjų atvejais reglamentuota Vokietijos baudžiamajame ir baudžiamojo proceso kodeksuose. Vokietijos baudžiamojo kodekso (Strafgesetzbuch)¹¹⁵ 46a straipsnio 1 dalyje įstatymo leidėjas numatė dvi sąlygas, kad jeigu įstatymo pažeidėjas dėjo pastangas susitaikyti su nukentėjusiuoju ir visiškai arba didžiąja dalimi atlygino žalą, arba dėjo pastangas ją atlyginti, teismas gali sušvelninti bausmę, arba atvejais, kuomet sankcijoje numatyta bausmė neviršija 1 metų laisvės atėmimo bausmės arba bauda neviršija 360 minimalaus gyvenimo lygio dydžio, teismas gali nuo bausmės skyrimo susilaikyti. Kaltininko pastangos susitaikyti su nukentėjusiuoju

¹¹² Andrea Păroșanu, „Restorative Justice in Germany. Final national report of Germany“, *The 3E Model for a Restorative Justice Strategy in Europe Greece, United Kingdom, Bulgaria, Finland, Hungary, Poland, Spain (including research also in Turkey, the Netherlands, Denmark, Germany)*, JUST/2010/JPEN/AG/1534 (2013): 3, http://3e-rj-model.web.auth.gr/files/national_reports/Germany.pdf

¹¹³ 1974 m. gruodžio 11 d. „Vokietijos jaunimo teismo aktas“ (Jugendgerichtsgesetz), žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.gesetze-im-internet.de/jgg/BJNR007510953.html>.

¹¹⁴ Kury Helmut ir Annette Kuhlmann, „Mediation in Germany and Other Western Countries“, *Kriminologijos Studijos* (2016/4): 13, <https://www.zurnalai.vu.lt/kriminologijos-studijos/article/view/10726>.

¹¹⁵ 1998 m. lapkričio 13 d. „Vokietijos baudžiamasis kodeksas“ (Strafgesetzbuch), žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html.

arba atlyginti padarytą žalą yra vertinamos tais atvejais, kuomet nukentėjusysis nesutinka dalyvauti mediacijos procese. Vokietijos baudžiamojo proceso kodekso (Strafprozessordnung)¹¹⁶ 155a straipsnyje numatyta, kad kiekvienoje baudžiamojo proceso stadijoje prokuroras ir teismas turi įvertinti, ar byloje yra galimybių mediacijos pagalba kaltininkui ir aukai susitaikyti ir susitarti. Vokietijos baudžiamojo proceso kodekso 153a straipsnyje numatyta, kad mediacijai yra skiriamas 6 mėnesių terminas. Taigi, ikiteisminio tyrimo metu prokurorui įvertinus, kad įtariamasis ir nukentėjusysis pageidauja dalyvauti mediacijos procese, pastarasis gali atvejį perduoti mediacijai. Tais atvejais, kuomet byla perduodama į teismą, ši pareiga tenka teismui. Taigi, baudžiamasis įstatymas numato, kad dalyvavimas mediacijoje gali būti tik savanoriškas, o vadovaujantis Vokietijos baudžiamojo proceso kodekso 155a straipsniu, teisėsaugos institucijoms tenka pareiga kiekvienu atveju informuoti nukentėjusį apie galimybę susitaikyti su kaltininku ir susitarti dėl žalos atlyginimo mediacijos pagalba. Jeigu kaltininkas stengiasi susitaikyti su nukentėjusiuoju arba atstatyti padarytą žalą ar ją atlyginti, teismas, vadovaujantis Vokietijos baudžiamojo kodekso 46a straipsniu, gali skiriamą bausmę sušvelninti arba bausmės neskirti apskritai. Tiek nepilnamečių, tiek suaugusiųjų baudžiamoji justicija numato atkuriamojo teisingumo ir mediacijos galimybes po bausmės paskyrimo.

Mokslininkų teigimu, konkretus atvejis gali būti nukreipiamas mediacijai, jeigu atitinka tam tikrus kriterijus. Visų pirma svarbu, kad nors įstatymai nenumato reikalavimų nukentėjusiajam, kuris gali dalyvauti mediacijos procese, tačiau byloje svarbu nustatyti asmenį, kuriam dėl nusikalstamos veikos padarymo atsirado neigiamų padarinių. Byla, kurioje nuo nusikalstamos veikos padarymo niekas nenukentėjo, arba ja nebuvo sukelti neigiami padariniai, neturėtų būti nukreipiami mediacijai. Taip pat svarbu, kad kaltininkas pripažintų savo kaltę arba byloje turi būti aiškios nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės, o kaltininkas ir auka dėl šių aplinkybių turi sutarti. Dalyvavimas mediacijoje turi būti tik savanoriškas, o šalims neturi būti daromas spaudimas dalyvauti šiame procese¹¹⁷. Baudžiamuoju įstatymu nėra ribojamos nusikalstamų veikų rūšys, todėl darytina išvada, kad kaltininko ir aukos mediacija gali būti įgyvendinama ir padarius sunkų nusikaltimą. Tačiau, kaip teigia Vokietijos mokslininkai, praktikoje dažniausiai byla nukreipiami mediacijai tiek jaunuoliui, tiek suaugusiajam padarius nesunkų ar apysunkį nusikaltimą¹¹⁸. Taigi, mediacija Vokietijoje baudžiamajame teisėje galima nepaisant kaltininko amžiaus, t. y. ar jis nepilnametis, ar suaugęs, teistumo, nusikaltimo sunkumo

¹¹⁶ 1987 m. balandžio 7 d. „Vokietijos baudžiamojo proceso kodeksas“ (Strafprozeßordnung), žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html.

¹¹⁷ Párošanu, *supra note*, 101: 7.

¹¹⁸ Frieder Dünkel, Andrea Párošanu, „Restorative justice in Germany“, iš *Restorative Justice and Mediation in Penal Matters – A stock-taking of legal issues, implementation strategies and outcomes in 36 European countries vol. 1*, Frieder Dünkel, Joanna Grzywa-Holten, Philip Horsfield (Forum Verlag Godesberg, 2015), 301, https://rsf.uni-greifswald.de/storages/uni-greifswald/fakultaet/rsf/lehrstuehle/lsharrendorf/Bd50_1_9783942865319.pdf

ar rūšies, baudžiamojo proceso stadijos, tačiau svarbu, kad kaltininkas ir nukentėjęs asmuo sutiktų dalyvauti mediacijoje.

Mediacija Vokietijoje įgyvendinama per valstybines ir privačias organizacijas. Nepilnamečių justicijoje, prioritetas teikiamas ne pelno siekiančioms, privačioms organizacijoms, kurios teikia mediacijos paslaugas, tačiau praktikoje dažnai mediacija įgyvendinama ir jaunimo skyriuose, kurie taip pat teikia mediacijos paslaugas. Tuo tarpu suaugusiųjų mediacija įgyvendinama per valstybines mediacijos tarnybas ir kartais per probacijos tarnybą¹¹⁹. Vokietijos mediacijos įstatymo¹²⁰ 5 skyriuje nurodoma, kad pats mediatorius yra atsakingas už savo teorines ir praktines žinias, kurios užtikrintų pastarojo kompetenciją būti mediatoriumi. Tinkami pradiniai mokymai turi suteikti žinių apie mediacijos pagrindus, jo procesą ir pagrindines sąlygas, derybas ir bendravimo būdus, konfliktus, teisės aktus, kurie reglamentuoja mediacijos taikymą, taip pat mokymai turi apimti ir praktinius užsiėmimus, superviziją ir mediacijos simuliaciją. Asmuo yra laikomas sertifikuotu mediatoriumi, jeigu jis yra baigęs pirminius mediatoriaus mokymus, atitinkančius teisės aktus. Tačiau pastebėtina, kad pagrindiniame mediacijos teisės akte nėra nurodomi tikslūs reikalavimai mediatoriui, norinčiam būti sertifikuotu mediatoriumi, jo kvalifikacijai, mokymų trukmei ir pan. Atsižvelgus į tai, Vokietijos teisingumo ministerija 2016 m. išleido reglamentą, kuris šią spragą užpildė sureguliuodamas sertifikuotam mediatoriui keliamus reikalavimus, mokymų programą, sertifikavimo procesą¹²¹. Reglamente nurodoma, kad norint tapti sertifikuotu mediatoriumi reikia dalyvauti 120 valandų trukmės mokymuose, kurių metu vykdomos ir mediacijos simuliacijos. Tapus sertifikuotu mediatoriumi reikalinga pateikti duomenis, įrodančius kad mediatorius dalyvavo keturiuose mediacijos procesuose per dvejus metus, taip pat, kad dalyvavo keturiuose supervizijose ir kas ketverius metus mediatorius turi baigti 40 valandų trukmės mokymus. Taip pat reglamente nurodoma, kad sertifikuotu mediatoriumi laikomas ir toks asmuo, kuris baigė 90 valandų trukmės mokymus užsienyje ir dalyvavo keturiuose mediacijose kaip mediatorius ar ko-mediatorius. Reglamente taip pat detalai nurodoma privaloma 120 valandų trukmės mokymų programa.

¹¹⁹ Frieder Dünke ir Andrea Păroșanu, „Germany“, iš *European research on restorative juvenile justice Research and Selection of the Most Effective Juvenile Restorative Justice Practices in Europe: Snapshots from 28 EU Member States vol. 1*, Adelaide Vanhove, Giulia Melottieds (International Juvenile Justice Observatory Brussels Headquarters, 2015) 77, <https://icclr.org/publications/european-research-on-restorative-juvenile-justice-volume-1-research-and-selection-of-the-most-effective-juvenile-restorative-justice-practices-in-europe-snapshots-from-28-eu-member-states/>.

¹²⁰ 2012 m. liepos 21 d. „Vokietijos mediacijos įstatymas“, (Mediationsgesetz), žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_mediationsg/englisch_mediationsg.html#p0057.

¹²¹ 2016 m. rugpjūčio 16 d. Vokietijos teisingumo ministerijos reglamentas „Dėl sertifikuotų mediatorių mokymų ir kvalifikacijos“ (Verordnung über die Aus- und Fortbildung von zertifizierten Mediatoren (Zertifizierte-Mediatoren-Ausbildungsverordnung – ZmediatAusbV), žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?startbk=Bundesanzeiger_BGBl&start=//%255B@attr_id=%2527bgbl116s1994.pdf%2527%255D#_bgbl_%2F%2F%25B%40attr_id%3D%27bgbl116s1994.pdf%27%5D_1705050034576.

Apibendrinus, mediacija Vokietijoje prasidėjo nuo bandomųjų projektų nepilnamečių justicijoje, vėliau įsitvirtino ir suaugusiųjų baudžiamojoje teisėje. Pagrindiniai teisės aktai reglamentuojantys mediaciją yra Jaunimo teismo teisės aktas, Vokietijos baudžiamasis ir baudžiamojo proceso kodeksas. Mediacija gali būti taikoma visų baudžiamojo proceso stadijų metu, nepriklausomai nuo padarytos nusikalstamos veikos sunkumo ir kaltininko amžiaus. Mediacijai baudžiamajame procese suteikiamas 6 mėnesių terminas. Vokietijoje ir taikus susitarimas, ir kaltininko nuoširdžios pastangos susitaikyti su nukentėjusiuoju ir atlyginti padarytą žalą gali būti teismo įvertinamos skiriant švelnesnę bausmę ar susilaikant nuo bausmės skyrimo. Tiek prokurorui, tiek teismui įstatymu suteikiama diskrecijos teisė nukreipti atvejį mediacijai ir kiekvienu atveju informuoti nukentėjusįjį apie galimybę dalyvauti mediacijos procese. Mediacija vykdoma valstybinių ir privačių institucijų bei organizacijų, mediatoriams keliami reikalavimai yra reglamentuoti Vokietijos mediacijos įstatyme bei teisingumo ministerijos reglamente. Palyginus su kitomis valstybėmis, mediatoriams nėra keliami išskirtiniai reikalavimai dėl jų išsilavinimo, asmeninių savybių, nepriekaištingos reputacijos ir pan. Pastebėtina, kad mediacija plačiausiai reguliuojama ir taikoma nepilnamečių justicijoje.

3.4. Norvegija

Norvegijoje aukos ir kaltininko mediacija praktikoje pradėta naudoti dar 1981 – 1983 metais Lier savivaldybėje, Buskerudo apskrityje. Šiuo metu Norvegija yra žinoma kaip viena iš Skandinavijos valstybių, kurioje aukos ir kaltininko mediacija turi seniausią istoriją ir tvirčiausią įsitvirtinimą baudžiamojoje teisėje. Kaltininko ir aukos mediacija buvo reglamentuota 1991 m. Norvegijos mediacijos įstatyme, tačiau šiam netekus galios, pagrindinis teisės aktas reglamentuojantis mediacijos procesą yra Nacionalinis mediacijos tarnybos įstatymas¹²². Pažymėtina, kad skirtingai nuo kitų aptartų valstybių, mediacija Norvegijoje įgyvendinama tik per Nacionalinę mediacijos tarnybą. Pagrindinis šios tarnybos tikslas yra pateikti alternatyvą baudžiamajam procesui ir bausmei¹²³. Vien iš šio apibrėžimo galima daryti išvadą, jog mediacija Norvegijoje išsiskiria atskiro instituto statusu, o ne viena iš baudžiamojo proceso dalių, kuris ypatingai atsiskleidžia aptariant mediacijos reguliavimą valstybėje.

¹²² 2014 m. liepos 1 d. „Norvegijos nacionalinis mediacijos tarnybos įstatymas“ (Lov om konfliktrådsbehandling (konfliktrådsloven), žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2014-06-20-49>).

¹²³ Jenny Maria Lundgaard, „Restorative justice in Norway“, iš *Restorative Justice and Mediation in Penal Matters – A stock-taking of legal issues, implementation strategies and outcomes in 36 European countries vol. 2*, Frieder Dünkel, Joanna Grzywa-Holtén, Philip Horsfield (Forum Verlag Godesberg, 2015), 619, https://rsf.uni-greifswald.de/storages/uni-greifswald/fakultaet/rsf/lehrstuehle/lsharrendorf/Bd50_2_9783942865319.pdf.

Nacionalinio mediacijos tarnybos įstatymo 1 straipsnyje yra numatyta, kad tarnyba nagrinėja tiek civilines, tiek baudžiamąsias bylas, kurios nepriklauso nuo šalių amžiaus. Norvegijoje, amžius, nuo kurio subjektas gali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn yra 15 metų, todėl jaunesnių pažeidėjų bylos yra kvalifikuojamos kaip civilinės bylos ir šių atvejų neišsprendus mediacijos pagalba, pažeidėjo atžvilgiu baudžiamasis persekiojimas nepradedamas¹²⁴. Gavus pareiškimą dėl baudžiamojo proceso pradėjimo policijoje, nukentėjusiojo klausiama ar šis sutiktų dalyvauti kaltininko ir aukos mediacijoje, vietoje tradicinio baudžiamojo proceso. Jeigu abi šalys sutinka dalyvauti mediacijoje, prokuroras nustato, ar konkretus atvejis gali būti nukreipiamas mediacijai. Nors minėtame teisės akte nėra nurodomos sąlygos, kurios leidžia atvejį nukreipti mediacijai, tačiau įstatymas leidžia preziumuoti, kad atvejis gali būti nukreipiamas mediacijai, jeigu abi šalys sutinka dalyvauti mediacijos procese ir sutinka dėl padarytos nusikalstamos veikos esminių aplinkybių. Tai, kad kaltininkas ir auka turi sutarti dėl esminių veikos padarymo aplinkybių, leidžia daryti išvadą, kad pirminiai ikiteisminio tyrimo veiksmai yra atliekami, pavyzdžiui, apklausos. Taigi, nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes išnagrinėja policija, o aplinkybes, dėl asmens kaltumo – prokuratūra¹²⁵. Kaltininko nėra reikalaujama visiškai pripažinti savo kaltę, tačiau sutikimas dėl esminių bylos aplinkybių leidžia daryti išvadą, kad pastarasis pripažįsta savo kaltę bent iš dalies.

Mediacija dažniausiai naudojama kaip alternatyva baudžiamajam procesui, t. y. bylai dar nepasiekus teismo. Mediacijos metu pavykus sutarti, baudžiamasis procesas yra nutraukiamas arba nepradedamas. Tačiau remiantis pagrindiniais Norvegijos baudžiamaisiais įstatymais, darytina išvada, kad mediacija galima visų baudžiamojo proceso stadijų metu. Norvegijos baudžiamojo kodekso¹²⁶ 30 straipsnio g dalyje nurodoma, kad viena iš sankcijų gali būti dalyvavimas mediacijos procese, tais atvejais, kuomet pažeidėjo kaltė yra įrodyta. Minėto teisės akto 37 straipsnio i dalyje nurodoma, kad jeigu kaltininkas ir nukentėjusysis sutinka, teismas, kaip vieną iš bausmės vykdymo atidėjimo sąlygų gali įpareigoti kaltinamąjį dalyvauti mediacijoje ir laikytis mediacijos metu sutartų sąlygų, arba baigti vienerių metų trukmės Nacionalinės mediacijos tarnybos centro priežiūros programą. To paties straipsnio j dalyje nurodoma teismo įpareigojimo dalyvauti vienerių metų trukmės Nacionalinės mediacijos tarnybos centro jaunimo stebėjimo programoje bausmės vykdymo atidėjimo sąlyga, kuri yra taikoma tik nepilnamečiams. Remiantis tokiu reglamentavimu, darytina išvada, kad Norvegijoje mediacija dažniausiai taikoma kaip alternatyva baudžiamajam procesui, bausmės atidėjimo sąlyga arba bausmės alternatyva.

¹²⁴ *Ibid*, 624.

¹²⁵ Rokas Uscila, „Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija Skandinavijos šalyse“, *Jurisprudencija*, Vol. 29 Nr. 21 (2002): 94, <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/3585>.

¹²⁶ 2015 m. spalio 1 d. „Norvegijos baudžiamasis kodeksas“, (Lov om straff (straffeloven), žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2005-05-20-28/*#*).

Kaip jau minėta, 2014 m. Norvegijoje įsigaliojus Nacionaliniam mediacijos tarnybos įstatymui į valstybės teisinę sistemą atėjo naujovių. Vienos iš jų jau trumpai aptartos alternatyvios priemonės nepilnamečių įkalinimui – jaunimo bausmės ir jaunimo pažangos sekimas. Jaunimo bausmės alternatyva gali būti skiriama tik teismo, o jaunimo bausmės, tiek teismo, tiek prokuroro. Teismas nustato jaunimo bausmės terminą, bei laisvės atėmimo terminą tais atvejais, jeigu nepilnametis padarytų naują nusikalstamą veiką ir jeigu nesilaikytų jaunimo stebėjimo plane numatytų sąlygų. Nacionalinio mediacijos tarnybos įstatymo 22 straipsnyje nurodoma, kad jaunimo bausmės ir jaunimo pažangos sekimo alternatyvos susideda iš jaunimo konferencijos, veiksmų plano sudarymo ir veiksmų plano vykdymo etapų. Jaunimo bausmės priemonė vietoje įkalinimo yra naudojama, kuomet nepilnamečiai padaro sunkius nusikaltimus¹²⁷, t. y. tais atvejais, kuomet Norvegijos baudžiamajame įstatyme numatyta sankcija už padarytą nusikaltimą yra trejų arba daugiau metų laisvės atėmimo bausmė. Tuo tarpu jaunimo pažangos stebėjimo priemonė naudojama, kuomet nepilnametis padaro lengvesnio pobūdžio nusikaltimus¹²⁸. Tam, kad teismas galėtų nepilnamečiui skirti jaunimo bausmės priemonę, teismas privalo nustatyti, ar kaltinamasis nėra sulaukęs 18 metų amžiaus, ar pastarasis sutinka su jaunimo bausmės priemonės skyrimu, ar gyvena Norvegijoje, ar padarytas nusikaltimas yra priskirtinas sunkių nusikaltimų kategorijai arba yra kartotinis, ar jaunimo bausmės priemonės skyrimas nepilnamečiui neprieštarauja pamatiniams bausmės tikslams¹²⁹.

Mediatoriams keliami reikalavimai yra nurodomi Nacionalinės mediacijos tarnybos įstatymo 5 straipsnyje. Remiantis šiuo teisės aktu, mediatorius Norvegijoje yra asmuo, sulaukęs 18 metų amžiaus, Norvegijos ar kitos Šiaurės valstybės pilietis, arba asmuo, kuris yra registruotas Nacionaliniame registre, kaip tos valstybės gyventojas pastaruosius trejus metus iki įsidarbinimo, bei tinkantis mediatoriaus funkcijoms atlikti. Asmens charakteristika rodanti, kad pastarasis negali dirbti mediatoriumi centre nurodoma minėto įstatymo 6 straipsnyje. Šiuo metu Nacionaliniame mediacijos centre dirba 550 mediatorių, kurie aptarnauja 356 savivaldybių¹³⁰. Akcentuotina, kad Nacionaliniame mediacijos tarnybos centre pareigas einantys mediatoriai yra pagrindiniai subjektai, kurie užtikrina įstatymuose numatyto mediacijos proceso įgyvendinimą.

Apibendrinus aukos ir kaltininko mediaciją Norvegijoje, pasakytina, kad ji pasižymi stipriu teisiniu reglamentavimu atskirame Nacionaliniame mediacijos tarnybos įstatyme. Nors mediacijos terminas yra randamas ir Norvegijos baudžiamojo ir baudžiamojo proceso kodeksuose,

¹²⁷ Morten Holmboe, „Norwegian Youth Punishment - Opportunity or Trap?“, *Bergen Journal of Criminal Law & Criminal Justice* vol. 5(1) (2017): 41, <https://doi.org/10.15845/bjclcj.v5i1.1352>.

¹²⁸ Dag Leonardsen ir Therese Andrews, „Youth justice reforms in Norway: professional support for the panopticon society?“, *Youth Justice*, 22(1) (2022): 86, <https://doi.org/10.1177/1473225421995265>.

¹²⁹ Holmboe, *op cit.*, 42.

¹³⁰ The National Mediation Service, „About us“, (Konfliktrådet), žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://konfliktraadet.no/en/about-us/>.

tačiau pagrindiniu teisės aktu, reguliuojančiu mediaciją Norvegijoje yra laikomas minėtas įstatymas. Pastebėtina, kad išskirtinai nei kitose valstybėse, Norvegijoje aukos ir kaltininko mediacija prilygsta alternatyvai tradiciniam baudžiamajam procesui, tačiau yra galima ir baudžiamojo proceso metu. Dalyvavimas mediacijoje turi didelės reikšmės tolimesniems procesams, kadangi sėkmingas dalyvavimas mediacijoje gali lemti baudžiamojo persekiojimo nutraukimą. Norvegijoje didelis dėmesys yra skiriamas nepilnamečių baudžiamajai atsakomybei, o būtent, mediacijos ir atkuriamojo teisingumo pagalba siekiama, kad nepilnametis asmuo išvengtų realaus laisvės atėmimo, sukuriant pastarajam galimybę resocializuotis ir pasitaisyti. Mediacija yra galima visų nusikalstamų veikų kategorijų atvejais ir yra orientuota į alternatyvos baudžiamajam procesui ar bausmei sukūrimą.

Atlikus užsienio valstybių mediacijos teisinio reguliavimo baudžiamojoje justicijoje analizę nustatyti esminiai panašumai ir skirtumai (priedas Nr. 1). Aptartose valstybėse mediacija yra reglamentuota baudžiamuosiuose įstatymuose, nors kai kuriose mediacijos terminas nėra tiesiogiai minimas. Mediacija galima visų proceso stadijų metu, Vokietijoje ir Lenkijoje numatomas jai skirtas terminas. Mediacijos vieta dažniausiai matoma baudžiamajame procese, tik Norvegijoje mediacija išskiriama atskiru institutu, alternatyva baudžiamajam procesui. Nei vienoje iš valstybių nėra griežtai reguliuojami atvejai, kurie gali būti perduodami mediacijai, todėl dažnu atveju preziumuojama, kad mediacija yra galima visų nusikalstamų veikų padarymo atvejais, išskyrus tam tikras išimtis. Lenkijoje mediatoriams ir jų veiklai nėra keliami specialieji reikalavimai, mediacija organizuojama per organizacijas ir mediatorius įrašytus į registrą. Latvijoje mediacija vykdoma per probacijos tarnybą, mediaciją vykdo sertifikuoti mediatoriai arba savanoriai. Vokietijoje mediatoriai privalo išklauti 120 valandų trukmės kursus, o mediacija vykdoma per privačias, valstybines organizacijas, mediacijos tarnybas ir probacijos tarnybą. Norvegijoje mediatorių veiklą administruoja Nacionaliniai mediacijos tarnybos centrai, tačiau specifiniai reikalavimai be jau minėtų mediatoriams nėra keliami. Mediacijos pagrindu baudžiamasis procesas nutraukiamas arba nepradedamas, taip pat susilaikoma nuo bausmės skyrimo arba skiriama švelnesnė bausmė.

4. MEDIACIJOS TEISINIO REGULIAVIMO BAUDŽIAMOJOJE JUSTICIJOJE KRYPTIES NUSTATYMO TYRIMAS

4.1. Tyrimo metodika ir organizavimas

Siekiant nustatyti, kokiam mediacijos baudžiamajame procese teisiniam reguliavimui pritartų teisės praktikai nustatant teisinio reguliavimo gaires, buvo pasitelktas kokybinis duomenų rinkimo būdas – pusiau struktūrizuotas ekspertų interviu. Tyrimo objektas yra teisinis reiškiny – mediacija baudžiamajame procese, kuris šiuo metu Lietuvos Respublikos baudžiamojoje justicijoje neegzistuoja, todėl tyrimo metu buvo siekiama išskirti tyrimo dalyvių perspektyvas, interpretacijas, ekspertinę nuomonę, praktiką aptariama tema, kas yra būdinga kokybiniam duomenų rinkimo būdui.

Tyrimo dalyviais buvo pasirinkti penki ekspertai, turintys išskirtinių žinių ir patirties apie baudžiamąjį procesą dėl savo profesijos. Kadangi darbe ne kartą buvo akcentuojamas teiginys dėl mediacijos taikymo visose baudžiamojo proceso stadijose, todėl interviu dalyviais buvo pasirenkami asmenys iš ikiteisminio tyrimo ir teismo nagrinėjimo stadijų, kuriems, įtvirtinus mediaciją baudžiamojoje justicijoje, praktikoje būtų suteikta galimybė ją taikyti, todėl jų nuomonė dėl mediacijos teisinio reguliavimo yra ypatingai svarbi. Be šių, ekspertams buvo taikomi išsilavinimo, darbo patirties ir jo pobūdžio arba mokslinės veiklos reikalavimai. Visi tyrime dalyvavę ekspertai turi aukštąjį teisinį išsilavinimą ir ne mažesnę nei dešimties metų teisinio darbo patirtį. Trijų ekspertų pareigų funkcijos apima ir organizacinio pobūdžio veiklą, du tyrime dalyvavę ekspertai yra teisės mokslininkai. Siekiant užtikrinti dalyvių konfidencialumą, kai kurių ekspertų tikslios pareigos nebus įvardijamos. Tyrime dalyvavo vienas Vilniaus apskrities vyriausiojo policijos komisariato pareigūnas (toliau – E1), vienas Vilniaus apygardos prokuratūros prokuroras (toliau – E2), vienas Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros prokuroras (toliau – E3), vienas Vilniaus apygardos teismo teisėjas nagrinėjantis baudžiamąsias bylas (toliau – E4) ir vienas Lietuvos Aukščiausiojo teismo teisėjas (toliau – E5) nagrinėjantis baudžiamąsias bylas. Ekspertai buvo pasirenkami pagal minėtų įstaigų internetiniuose puslapiuose skelbiamą informaciją apie konkrečias pareigas užimančius asmenis renkant papildomą šiuos dalyvius charakterizuojančią medžiagą.

Kokybinis tyrimas buvo atliekamas nuo 2024 m. vasario 3 d. iki 2024 m. kovo 30 d. Tyrimą sudarė trys stadijos – kontaktų su potencialiais dalyviais užmezgimas, interviu su ekspertais atlikimas ir surinktų duomenų analizė.

Ekspertams elektroniniu paštu buvo siunčiami laiškai su prašymu dalyvauti interviu, nurodant tyrimo temą, tikslą ir pagrindinius klausimus (priedas Nr. 2). Ekspertams buvo siunčiami

susipažinti pagrindiniai klausimai, tačiau interviu metu dalyviams buvo užduodami papildomi, iš ekspertų atsakymų kylantys, patikslinantys klausimai, kurie padėjo gauti išsamesnius, susistemintus atsakymus išlaikant mažiau formalų pokalbį.

Suderinus ekspertams tinkamą datą ir laiką interviu buvo atliekami gyvai, telefonu ir nuotolinėmis priemonėmis pasitelkiant „Zoom“ programą. Kiekvienam interviu buvo skiriama nuo keturiasdešimties minučių iki vienos valandos trukmė, kuri priklausė nuo ekspertų faktinės galimybės skirti laiko pokalbiui. Interviu pabaigoje dalyvių buvo klausiama ar jie pageidauja gauti rašytinį pokalbio apibendrinimą, vienam iš interviu dalyvių išreiškus norą, buvo parengtas pokalbio apibendrinimas, kuris buvo išsiųstas elektroniniu paštu dalyviui susipažinti, vėliau gautas patvirtinimas apie apibendrinimo tikslumą.

4.2. Tyrimo rezultatai

Tyrimo paskutinė dalis sudaro interviu metu surinktų duomenų analizę, kuri tolimesniuose poskyriuose bus aprašoma pagal interviu metu figūravusias temas – teisinį mediacijos baudžiamajame procese reglamentavimą, mediacijos taikymo sąlygas, teisinius padarinius, mediatoriams keliamus reikalavimus ir galimas rizikas bei lūkesčius mediacijai baudžiamajame procese.

4.2.1. Mediacijos baudžiamajame procese teisinis reglamentavimas

Visų pirma ekspertams buvo užduotas klausimas, koks teisinis reglamentavimas būtų tinkamiausias siekiant įgyvendinti mediaciją baudžiamajame procese.

Ekspertai vienareikšmiškai nurodė, kad mediacijos atlikimo tvarka, jos forma, dokumento, kuris patvirtina apie mediacijos procesą forma, turėtų būti įtvirtinta LR BPK, o tuo tarpu LR BK turėtų būti įtvirtintos sąlygos, kurioms esant mediacijos procesas galėtų būti įgyvendintas, taip pat teisinės pasekmės ir kylantys padariniai, jeigu mediacijoje pasiektas susitarimas būtų pažeistas arba jo nesilaikoma. Vienas iš ekspertų (E3) pažymėjo, kad prastai sureguliuotas mediacijos procesas gali tapti „klastingu įrankiu“, kadangi asmuo, kuriam gresia baudžiamoji atsakomybė, sąmoningai siektų mediacijos proceso, nes tai nebūtų prilyginama bausmei – „svarbu nustatyti mediacijos tikslus, ar tai tik sutaikinimo procesas, ar mediacija turėtų atlėpti ir kitus baudžiamojo procesus tikslus, kuriuos kelia baudžiamoji teisė, t. y., nubausti asmenį“. „Tikėtina, kad mediacijos tikslas turėtų būti padaryti poveikį asmeniui, kad šis ateityje

nenusikalstų, o nukentėjusysis tokiu procesu turėtų būti visiškai patenkintas, kas reikštų, kad jo lūkesčiai yra pilnai atlepti“¹³¹.

Pastebėtina, kad daugelis ekspertų mediaciją baudžiamajame procese sieja su LR BK 38 straipsnyje numatyto susitaikymo institutu, pažymėdami, kad šis stokoja efektyvumo – „baudžiamajame procese numatytas susitaikymo institutas yra tik juridinis faktas, be jokios intervencijos į nukentėjusįjį ir įtariamąjį ar kaltinamąjį, jų galimą ateities santykį“¹³², „atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės *de facto* reiškia – gresia apkaltinamasis nuosprendis, *de jure* reiškia – valstybė suteikia šansą, jog jeigu šalys susitaikys ir jeigu viešasis interesas suponuoja, kad ateityje žmogus nenusikals, tuomet jis gali išvengti baudžiamosios atsakomybės sąlyginai jį atleidžiant, tačiau nedarant pastarajam esminio poveikio baudžiamuoju procesu“¹³³. Išskiriant mediacijos vietą LR BK 38 straipsnio kontekste, ekspertų nuomone, mediacija galėtų būti rezultatas, kuriuo remiantis galėtų būti svarstomas susitaikymo instituto taikymas. „Protingiausia būtų sėkmingos mediacijos metu svarstyti LR BK 38 str. nuostatų taikymą“¹³⁴.

Šiame kontekste, vienas iš ekspertų (E5) atkreipė dėmesį ir į tai, jog net ir pagal dabartinį LR BK 38 str. reguliavimą atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės išlieka valstybės teisė, tačiau ne pareiga – „mediacija labiausiai klestėtų privataus kaltinimo byloje, kadangi pagal anuometinį teisinį reguliavimą, nukentėjusiojo galioje buvo valdyti kaltinimo pareiškimą ir jo atsiėmimą, taip pat buvo apibrėžtos nusikalstamos veikos, kurios gynė asmens teises, o viešasis interesas buvo svarbus tik tuo atveju, jeigu buvo nustatoma, kad auka pati negeba arba nesupranta, jog jos teisės buvo pažeistos“. Todėl ekspertas iškėlė retorinį klausimą – kas būtų, jeigu šalys grįžtų po mediacijos su pasiektu susitarimu pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ar teisėją, tačiau teismas vis vien priimtų sprendimą baudžiamąjį persekiojimą tęsti. Panašaus pobūdžio klausimą uždavus kitiems ekspertams, pastarieji pastebėjo, jog esant tinkamų sąlygų visetui, kurių pagrindų mediacijos procesas galėtų būti taikomas konkrečiu atveju, teismas neturėtų teisinio pagrindo prašymą dėl baudžiamojo proceso nutraukimo ir atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės atmesti, tačiau tam reikalinga pateikti teismui susitarimo legitimumą patvirtinantį dokumentą. „Nors mediacijos procesas baudžiamajame ir civiliniame procese savo esme skirtusi, tačiau galėtume imti pavyzdį iš civilinio proceso, kuomet teismui yra pateikiama taikos sutartis patvirtinti, galbūt tuomet teismui nekiltų abejonių dėl baudžiamojo proceso nutraukimo“¹³⁵.

Vienas iš ekspertų (E2) pastebėjo mediacijos taikymo baudžiamajame procese galimybes atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagal laidavimą ir proceso užbaigimo teismo

¹³¹ E1.

¹³² E4.

¹³³ E5.

¹³⁴ E4.

¹³⁵ E3.

baudžiamuoju įsakymu atvejais – „mediacija padėtų baudžiamąjį procesą paversti „gyvesniu“ procesu ir tokiu būdu išvengtume nevalingai susiformavusios praktikos, kuomet taikome laidavimo institutą arba procesą baigiamo baudžiamuoju įsakymu kaltinamajam atitikus tik elementarias, formalias sąlygas“.

Šioje vietoje pastebėtina, kad nors ekspertai mediacijos metu pasiektą susitarimą laiko pagrindu, kuriuo remiantis būtų galima taikyti kitus baudžiamajame įstatyme numatytus institutus, tačiau ekspertų klausiant dėl mediacijos metu pasiekto susitarimo sukeliama padarinių, visi ekspertai nurodė mediaciją kaip pagrindą nutraukti baudžiamąjį persekiojimą (plačiau 4.2.3. poskyryje).

Daugumos ekspertų nuomone, mediacija galėtų būti taikoma ikiteisminio tyrimo ir teismo nagrinėjimo metu. „Proceso atžvilgiu, kuo anksčiau mediacija būtų taikoma, tuo geriau“¹³⁶. Vienas iš ekspertų (E2) pastebėjo, kad dažnu atveju, ikiteisminio tyrimo metu, prokuroras įprastai nesusitinka su įtariamuoju ir nukentėjusiuoju, tuo tarpu bylai perėjus į teismo nagrinėjimą teismas mato abi šalis, jų emocijas, todėl gali įžvelgti ir galimybes šalims susitaikyti. Tuo tarpu kitas ekspertas (E1) atkreipė dėmesį į policijos pareigūnų darbo specifikos ir pasitikėjimo svarbą – „tyrėjams kartais sunku tinkamai apibūdinti proceso šalis prokurorui ir jų polinkį taikytis, todėl šis procesas reikalauja didelio tyrėjo ir prokuroro tarpusavio pasitikėjimo“, be to ekspertas nurodė, kad „tyrėjams susitaikymo atveju tenka ir tarpininko pareiga, kuomet tenka su šalimis kelis kartus bendrauti, tartis dėl susitaikymo ir žalos atlyginimo klausimų, o tai reiškia, kad didėja ir jų darbo krūvis“. Remiantis tyrimo dalyvių atsakymais, darytina išvada, jog susitarimo pasiekimą dažnai lemia gyvas susitikimas su proceso dalyviais, kuomet nuo nusikalstamos veikos padarymo nėra praėję daug laiko, todėl mediacija turėtų būti prieinama ir ikiteisminio tyrimo, ir teismo nagrinėjimo metu.

Dėl mediacijos taikymo bausmės vykdymo stadijoje ekspertų pozicijos išsiskyrė. „Svarstytina, ar mediatoriaus funkcija turėtų pasibaigti tik pasiekus taikų susitarimą, manau, kad mediacija galėtų pereiti ir į probaciją, mediatorius galbūt turėtų asmenį lydyti viso baudžiamojo proceso metu“¹³⁷. Kito eksperto (E5) nuomone, „nėra ko medijuotis bausmės vykdyme, jeigu, pavyzdžiui, žalos atlyginimas yra priteistas, bausmė paskirta, nemanau, kad auka norės eiti ir dar kalbėtis su kaltininku“. Vis dėlto, svarstant mediacijos taikymo galimybes bausmės vykdymo stadijoje prieita išvados, jog jeigu šalis sies ateityje tarpusavio santykiai, arba jeigu auka viso baudžiamojo proceso metu nėra įgyvendinusi savo intereso žinoti nusikalstamos veikos padarymo priežastis, nėra sulaukusi atsiprašymo, paaiškinimo arba baudžiamasis procesas netenkina ir

¹³⁶ E4.

¹³⁷ E3.

neatlėpė kitų aukos lūkesčių, tuomet ekspertai įžvelgia mediacijos taikymo bausmės vykdymo metu naudą. „Jeigu baudžiamuoju procesu nebuvo atlėpti kiti nukentėjusiojo lūkesčiai, arba jeigu žmonės sieja giminystės, santuokos, kaimynystės santykiai, tai mediacija galėtų būti naudinga“¹³⁸.

Remiantis tyrimo duomenimis, mediacijos inicijavimas turėtų priklausyti tiek nuo proceso dalyvių, tiek nuo baudžiamojo proceso subjektų (prokurorų, teisėjų), „nereikėtų palikti atvejų tik pačių šalių iniciatyvai, nes ir dabar šalys turi galimybę taikytis, bet tuo procesu dažnu atveju nepasinaudoja, todėl reikėtų ir prokuroro, ir teisėjo iniciatyvos pasiūlyti dalyvauti mediacijoje“¹³⁹. Ekspertai išskiria ir baudžiamojo proceso subjektų pareigą, įtvirtinus mediaciją baudžiamajame procese, apie tokį procesą išsamiai informuoti šalis, o taip pat teisę pasinaudoti mediacijos procesu įterpti ir į nukentėjusiojo ir įtariamąjo, kaltinamojo procesines teises, jas išaiškinant baudžiamojo proceso stadijų metu. „Galimybę pasinaudoti mediacijos procesu galėtume perkelti ir į šalių procesines teises, tokiais atvejais, jas išaiškinant, proceso dalyviai būtų supažindinami ir su mediacija“¹⁴⁰.

Apibendrinus ekspertų nuomonę dėl mediacijos baudžiamajame procese teisinio reglamentavimo pastebėtina, kad nors ekspertai nenurodė, jog mediaciją reikėtų išskirti atskiru institutu ir įžvelgia mediacijos vietą baudžiamajame procese šalia kitų, baudžiamajame įstatyme įtvirtintų institutų, tačiau mediaciją ir jos metu pasiektą susitarimą sieja su rezultatu, kuris gali lemti, pavyzdžiui, LR BK 38 str., 40 str., LR BPK 418 str. nuostatų taikymą, imperatyviai jos neįtvirtinant būtinąją sąlyga minėtų normų taikymo kontekste. Mediacija turėtų būti prieinama ikiteisminio tyrimo ir teismo nagrinėjimo, o su tam tikromis išlygomis ir bausmės vykdymo metu. Mediacijos inicijavimas galėtų priklausyti nuo kaltininko ir aukos, taip pat baudžiamojo proceso subjektų, o teisę pasinaudoti mediacijos procesu turėtų būti reglamentuota šalia kitų procesinių teisių.

4.2.2. Mediacijos baudžiamajame justicijoje taikymo sąlygos

Antru klausimu buvo prašoma ekspertų išskirti pagrindines mediacijos baudžiamajame procese sąlygas. Nors ekspertai interviu metu ir nurodė, kad sąlygos turėtų būti „libalesnės“, nei norint taikyti susitaikymo institutą, tačiau remiantis ekspertų išskirtomis sąlygomis, pastebėtina, tiek mediacijos dalyviams, tiek atvejui, kuris gali būti nukreipiamas mediacijai, turėtų būti keliami aukšti reikalavimai.

¹³⁸ E2.

¹³⁹ E4.

¹⁴⁰ E3.

Visų pirma ekspertai išskyrė savanoriškumo sąlygą, „abi šalys turėtų viena ar kita forma išreikšti norą dalyvauti mediacijos procese“¹⁴¹. Kalbėdami apie mediacijos taikymą baudžiamajame procese korespondentai atkreipė dėmesį į tai, kad baudžiamajame procese, skirtingai nei civiliniame, proceso šalys nėra lygiavertės, auka yra silpnesnėje pozicijoje ir nukentėjusysis yra labiau pažeidžiamas, todėl privaloma mediacija galėtų sukelti didesnės žalos, negu įprastas baudžiamasis procesas. Taigi, privalomoji mediacija baudžiamajame procese gali kelti grėsmę nukentėjusiojo pakartotinei viktimizacijai. Kalbant apie sutikimą dalyvauti mediacijos procese, ekspertai nurodė, jog toks sutikimas byloje turėtų būti fiksuojamas rašytine forma ir jis turėtų būti pateikiamas ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui arba teisėjui (priklausomai nuo baudžiamojo proceso stadijos). Vienas iš ekspertų pridūrė, kad „tokiame sutikime turėtų būti nurodoma, kad šalys dalyvaudamos mediacijos procese supranta, jog jos metu pasiektas sutarimas kelia tam tikrus teisinius padarinius, t. y. gali lemti baudžiamojo persekiojimo nutraukimą“¹⁴². Taigi, šalių savanoriškumas turi pasireikšti ne tik laisva valia dalyvauti mediacijos procese, bet ir supratimu apie galimus teisinius padarinius.

Toliau ekspertai išskyrė kaltininkui taikomas sąlygas, o būtent kaltininką charakterizuojančius duomenis – ankstesnius teistumus, jų specifiką, dalyvavimą mediacijoje, kaltės pripažinimo klausimus. Nors ekspertai nurodė, kad kaltininko ankstesni teistumai neturėtų lemti reikšmės sprendžiant, ar šis gali dalyvauti mediacijoje, tačiau išskyrė tam tikras ribas, o būtent – „stebint nusikaltimų recidyvą arba ilgametę, tokio paties pobūdžio daromų nusikalstamų veikų kriminalinę patirtį, toks asmuo neturėtų dalyvauti mediacijoje, kadangi jo veiksmai rodo, kad pastarasis yra pasirinkęs priešingą valstybės normomis nustatytą gyvenimo būdą ir iš savo klaidų nepasimoko, o jo dalyvavimas mediacijoje gali turėti tikslą išvengti baudžiamosios atsakomybės“¹⁴³.

Kaltininkas mediacijoje galėtų dalyvauti ir kelis kartus, tačiau ekspertų nuomone, tik tais atvejais, jeigu padaroma skirtingo pobūdžio nusikalstama veika. Pagrindine to priežastimi ekspertai išskyrė tai, kad pakartotinių tų pačių veikų darymas suponuoja išvadą, kad mediacijos procesas esminės reikšmės kaltininkui neturėjo, nepadarė poveikio, o pakartotinis dalyvavimas mediacijoje nebeturėtų atkuriamuoju teisingumu siekiamų tikslų. „Pakartotinė mediacija būtų prasminga tik tuomet, jeigu mes matytume realų poveikį kaltininkui“¹⁴⁴. „Jeigu vieną kartą dalyvavo mediacijos procese, nepraėjo metai ir asmuo vėl kartoja savo poelgį, tai tokiu atveju be bausmės neišsisuksi“¹⁴⁵. „Jeigu tokio pačio pobūdžio nusikaltimą padarytų, tai gal mediacija jau

¹⁴¹ E1.

¹⁴² E3.

¹⁴³ E2.

¹⁴⁴ E4.

¹⁴⁵ E2.

nebūtų prasminga, tačiau jeigu, pavyzdžiui, vienas nusikaltimas smurtinis, o kitas susijęs su Kelių eismo taisyklių pažeidimu, tuomet gal mediacija ir būtų galima“¹⁴⁶. „Esminės reikšmės turėtų tai, kokios rūšies nusikalstama veika vėl buvo padaryta, jeigu neatsargi, manau, mediacija galėtų būti kartojama“¹⁴⁷. „Jeigu praeityje asmuo jau dalyvavo mediacijoje kitame ikiteisminiame tyrime ir vėl padaro neatsargų nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, tuomet ir dabartiniame ikiteisminiame tyrime asmuo galėtų dalyvauti mediacijos procese, tačiau jeigu padaro naują tyčinį nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, tuomet ne, kadangi tai rodo, kad pastarasis nesuprato nei mediacijos, nei baudžiamojo proceso esmės, o pakartotinumai gali reikšti ir tokio asmens nebaudžiamumo jausmą“¹⁴⁸.

Tęsiant apie asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką, keliamus reikalavimus dalyvaujant mediacijoje, ekspertai išskyrė kaltės sąlygą. Siekiant dalyvauti mediacijos procese nepakanka tik pripažinti esmines įvykio aplinkybes, kadangi procesu yra siekiama kitokių tikslų, nei siekia tradicinė baudžiamoji teisė ir jos procesas. „Nors, pavyzdžiui, norint baigti baudžiamąjį procesą teismo baudžiamuoju įsakymu, iš kaltininko nereikalaujama visiško kaltės pripažinimo, tačiau mediacijoje turėtų dalyvauti tik toks kaltininkas, kuris pripažįsta savo kaltę, kadangi ja siekiama kitokių tikslų, nei proceso užbaigimo greitesniu būdu“¹⁴⁹. Be to, ekspertų vertinimu, kaltininko pozicija dėl padarytos nusikalstamos veikos turėtų būti išsiaiškinta dar iki dalyvavimo mediacijos procese, kadangi asmuo, dalyvaujantis mediacijos procese ir neigiantis savo kaltę gali pakartotinai traumuoti nukentėjusįjį ir pastarajam padaryti dar didesnę žalą, „toks mediacijos procesas pavirstų ginču, o besiaiškinant, kas dėl įvykio yra kaltas, mediacija nebektų savo prasmės“¹⁵⁰. Ekspertai išskyrė ir kaltininko pozicijos dėl kaltės pripažinimo nuoseklumo svarbą - „jeigu jis (asmuo padaręs nusikalstamą veiką) bandė įrodinėti nekaltumą ir visą procesą vedė iki galo, o teisme pamatęs, kad situacija yra tokia, kad jis jau neišvengs tos bausmės ir tada puola medijuotis, kas yra neretas atvejis (ekspertas turi omenyje susitaikymo instituto taikymo atvejus), tai tada mediacija neturėtų būti taikoma“¹⁵¹.

Tuo tarpu korespondentų vertinimu, mediacijoje galėtų dalyvauti tiek fiziniai, tiek juridiniai asmenys, kuriems suteikti nukentėjusiojo, įtariamojo, kaltinamojo procesiniai statusai. „Kalbant apie finansinius nusikaltimus, juridinius asmenis gali atstovauti atstovai ir dažnu atveju svarbiausias yra žalos atlyginimo klausimas, turtinės teisės ir pan., kas galėtų būti ir mediacijos metu svarstytinas klausimas“¹⁵². Kitas ekspertas (E2) pastebėjo, kad „ginčo šalims esant įmonėms,

¹⁴⁶ E5.

¹⁴⁷ E3.

¹⁴⁸ E1.

¹⁴⁹ E3.

¹⁵⁰ E2.

¹⁵¹ E3.

¹⁵² E4.

baudžiamuoju procesu dažnai sprendžiami derybiniai klausimai dėl turtinės naudos, kurie galėtų būti išsprendžiami ir mediacijos būdu“. Be to, ikiteisminio tyrimo metu turi būti aiškiai nustatytas nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos asmuo – mediacijoje galėtų dalyvauti tik asmuo, kuris prokuroro nutarimu yra pripažintas nukentėjusiuoju kartu su įgaliotuoju arba įstatyminiu atstovu. Šie duomenys rodo, kad ekspertų vertinimu, pradėjus ikiteisminį tyrimą turi būti atlikti pirminiai ikiteisminio tyrimo veiksmai, t. y. suteikti procesiniai statusai, įteikti įtarimai, atliktos pirminės apklausos ir surinkti kiti duomenys, patvirtinantys, kad mediacijoje dalyvaujantys asmenys yra susiję vienu ar kitu būdu su nusikalstamos veikos padarymu ir jos aplinkybėmis. Pastebėtina ir tai, kad visų interviu metu ekspertai kalbėdami apie mediacijos šalis įvardijo galinčius dalyvauti tik vieną kaltininką ir vieną auką, šiuo klausimu vienas iš ekspertų (E1) pasisakė – „didelis dalyvių skaičius galėtų sukelti chaosą mediacijoje, ypač jeigu joje norėtų dalyvauti visi įtariamieji arba visi nukentėjusieji, toks procesas galimai sukeltų dar daugiau neaiškumų ir abejonių, o ir jo trukmė nepalyginamai prailgėtų“.

Toliau diskutuojant apie mediacijos baudžiamajame procese taikymo sąlygas ekspertai išskyrė tam tikras nusikalstamas veikas, kurių padarymo atvejais pastarieji matytų akivaizdžią mediacijos naudą proceso šalims arba kuomet mediacija būtų greitesnis ir efektyvesnis procesas nei tradicinis baudžiamasis procesas. „Padarius neatsargius nusikaltimus būtų tikrai būtų galima nukreipti į mediacijos procesą, ypač tais atvejais, kai padaromi tam tikrų taisyklių pažeidimai ir baudžiamojo įstatymo normos nukreipia į kitus norminius teisės aktus, t. y. kelių eismo taisyklių bei darbuotojų saugos ir sveikatos reikalavimų pažeidimai“¹⁵³. „Tikėtina, kad mediacijos proceso pagalba pavyktų išspręsti nemažai bylų kilusių dėl kelių eismo taisyklių pažeidimų ir finansinių nusikaltimų, kadangi tai daugiausiai susiję su padaryta materialine žala“¹⁵⁴. Kitas ekspertas (E4) pasidalino patirtimi - „aš iš praktinės patirties kartais pasigendu mediatoriaus ir jo vaidmens byloje, kuriose veikėjai susimuša tarpusavyje, tas pats įvykis dalijamas į dvi bylas, kurioje vienas yra kaltinamasis, o kitas nukentėjusysis, kitoje byloje atvirkščiai ir tada keliaujama su principais, su kaltės nepripažinimais, su reikalavimais, su ieškiniais, gaunasi principinė kova ir tada vienoje byloje vieną nuteisia, tai kitoje byloje tas pats žmogus jau jokių būdu nesisitaikys, nenusileis ir taip pat sieks nuteisimo, o rezultatas yra toks, kad abu yra nuteisiami, nors tikrai būtų galima tą bylą užbaigti šalims susitaikius ir ją nutraukti, abu neturėtų nei teistumo, nei kažkokių padarinių, tai tikrai būtų galima būtų pabaigti procesą greičiau, finansiškai mažiau nukentėtų dalyviai, neturėtų teistumo ir nereikėtų skusti sprendimų, mokėti advokatams“. Kitas ekspertas (E5) nurodė, kad „dabar turiu bylą su eismo įvykiu, kurioje neteistas žmogus nepripažįsta kaltės ir nori išvengti

¹⁵³ E2.

¹⁵⁴ E3.

atsakomybės, tačiau procesą būtų galima baigti paprasčiau, jeigu pripažintų kaltę ir susitaikytų su nukentėjusiuoju, taip išvengdamas jam grėšiančių padarinių“. Kito eksperto (E1) vertinimu, „mediacija ypatingai naudinga būtų nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės atvejais, kadangi mediacijos metu būtų galima atskleisti nepilnamečio padaryto nusikaltimo priežastis, mediacija galėtų padėti išsiugdyti socialinę brandą tokiame asmeniui, sumažinti pakartotinio nusikalstamumo riziką, kadangi dažnu atveju, net ir kalbant apie sunkius nusikaltimus, kuriuos padaro nepilnamečiai, jie yra padaromi spontaniškai, todėl intervencija į tokio nepilnamečio asmens poelgį galėtų padaryti didelę teigiamą įtaką jo veiksams, mąstymui ateityje“.

Pastebėtina, kad ekspertų nuomonės dėl mediacijos taikymo galimybių smurto artimoje aplinkoje atvejais išsiskyrė. Pagrindines aplinkybes smurto artimoje aplinkoje atvejui ekspertai išskyrė šalių tolimesnius santykius ir pakartotinės viktimizacijos aplinkybes. Mediacijos smurto artimoje aplinkoje atvejais šalininkai nurodė, kad mediacija būtų naudinga proceso šalims, kurias ateityje sies tarpusavio santykiai. „Mediacija tokioms šeimoms padėtų išsispřesti smurto klausimą, o ne jį užglaistyti, ypatingai tais atvejais, jeigu jie planuoja gyventi toliau kartu“¹⁵⁵. Pažymėtina, kad ekspertai mediacijos vietą smurto artimoje aplinkoje atvejais mato ir bausmės vykdymo stadijoje. „Smurto artimoje aplinkoje atvejais teismas priimdamas nuosprendį galėtų skirti alternatyvą baudžiamojo poveikio priemonei – mediaciją, tačiau tai galėtų būti įgyvendinama tik savanoriškumo pagrindu“¹⁵⁶. Mediacija galėtų tapti ir alternatyva baudžiamojo poveikio priemonei. „Baudžiamojo poveikio priemonė yra nukreipta į kaltinamąjį, todėl mediacija galėtų būti labiau auklėjamojo poveikio priemonė skirta abiems šalims, o ne nukreipta tik į kaltinamąjį, tačiau tik esant šalių sutikimui ir norui“¹⁵⁷. „Matyčiau, kad smurto artimoje aplinkoje atvejais mediacija turėtų pereiti į probaciją, mediatorius turėtų lydėti kaltininką, galbūt net ir atsakingas už jį būti, teikti jam pagalba probacijos tarnybos pagalba“¹⁵⁸.

Tuo tarpu ekspertai, dvejojantys dėl mediacijos smurto artimoje aplinkoje atvejais pagrinde priežastimi išskyrė pakartotinės viktimizacijos riziką. „Susitaikymo institute tai mažiau gresia, kadangi tai yra formalių sąlygų atitikimas, kuomet šalys iš esmės nekalba apie sukrečiantį šeimą įvykį“¹⁵⁹. Vis dėlto pastebėtina, kad smurto artimoje aplinkoje atvejais mediacija galėtų būti galima tik esant šalių savanoriškumui, ypatingai akcentuojant nukentėjusiojo norą dalyvauti šiame procese. Be to, stebint kaltininko veiksmų pakartotinumą, t. y. jeigu asmuo praeityje yra kelis kartus teistas už smurtinių nusikaltimų padarymą, ekspertų vertinimu, tai galėtų reikšti

¹⁵⁵ E4.

¹⁵⁶ E2.

¹⁵⁷ E2.

¹⁵⁸ E3.

¹⁵⁹ E5.

pakartotinės viktimizacijos riziką, kvestionuotinus kaltininko tikslus dalyvaujant mediacijos procese.

Ekspertai išskyrė ir nusikalstamas veikas, kurių padarymo atvejais mediacija kategoriškai negalėtų būti taikoma – padarius nusikaltimus žmoniškumui ir karo nusikaltimus, nusikaltimus Lietuvos valstybės nepriklausomybei, teritorijos vientisumui ir konstitucinei santvarkai, nusikaltimus visuomenės saugumui, nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus dorovei, seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui. „Mediacija neturėtų būti taikoma esant pažeidžiamoms aukoms, nors pagal dabartinį išaiškinimą, pažeidžiamomis šalimis laikomi beveik visi nukentėjusieji, tačiau manau, kad esant seksualiniams nusikaltimams, ypatingai nusikaltimams prieš vaikus, žmonių išnaudojimo, valstybės išdavystės ir panašiais atvejais, mediacija negalėtų būti toleruojama, manau, kad net ir pati visuomenė nesuprastų tokio teisingumo įgyvendinimo, gal tai labiau pakenktų mūsų teisinei sistemai, nei padėtų“¹⁶⁰. „Visų pirma mums reikia konkretaus nukentėjusiojo, nelabai įsivaizduoju mediacijos disponavimo narkotikais atvejais, su kuo šioje vietoje turėtų kaltininkas taikytis“¹⁶¹. Pastebėtina, kad mediacijos taikymo negalimumą padarius šias nusikalstamas veikas ekspertai sieja su pažeidžiamomis aukomis, baudžiamojo įstatymo saugomomis vertybėmis, žalos padarymu valstybei, jos suverenitetui arba nuo nusikalstamos veikos nukentėjusios tiesioginės aukos nebuvimu.

Apibendrinus mediacijos baudžiamojoje teisėje keliamas sąlygas ekspertai išskyrė savanoriškumo sąlygą, kuri pasireiškia tiek abiejų šalių sutikimu dalyvauti mediacijos procese, tiek šalių supratimu ir sutikimu su iš mediacijos metu pasiekto susitarimo kylančiais teisiniais padariniais. Taip pat tyrimo metu nustatytos kaltininkui keliamos sąlygos, viena iš jų – kriminalinė patirtis. Ekspertų vertinimu, asmens veiksmuose įžvelgiant tos pačios rūšies, sunkumo nusikalstamų veikų padarymo pakartotinumą, jo dalyvavimas mediacijoje yra kvestionuotinas įžvelgiant pastarojo galimą netinkamą tikslą dalyvauti mediacijoje. Taip pat asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką nepakanka tik pripažinti esmines nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes. Asmens pozicija dėl nusikalstamos veikos padarymo ir kaltės pripažinimo turėtų būti atskleista dar iki dalyvavimo mediacijoje ir viso proceso metu būtų nuosekli. Ekspertų nuomone, mediacijoje galėtų dalyvauti tiek fizinis, tiek juridinis asmuo, kurį atstovautų jo įgaliotasis atstovas, o be to, siekiant trumpiau truncančio, konstruktyvaus mediacijos proceso, jame turėtų dalyvauti dvi proceso šalys. Mediacija galėtų būti taikoma smurtinių, finansinių, kelių eismo ir darbų saugos taisyklių pažeidimų padarymo atvejais. Mediacijos smurto artimoje aplinkoje atvejais ekspertų nuomonės išsiskyrė, pagrindinėmis sąlygomis, kurioms esant mediacija galėtų būti taikoma

¹⁶⁰ E5.

¹⁶¹ E4.

korrespondentai išskyrė šalių savanoriškumą ir ateities tarpusavio santykius. Tuo tarpu abejojantys mediacijos taikymo galimybėmis smurto artimoje aplinkoje atvejais pagrindine to priežastimi išskyrė pakartotinės viktimizacijos riziką. Tais atvejais, kuomet nuo nusikalstamos veikos padarymo nėra nukentėjęs konkretus asmuo, žala padaryta valstybei, visuomenei, ekspertai nepritartų mediacijos taikymui.

4.2.3. Mediacijos teisiniai padariniai

Interviu metu ekspertų buvo klausiama, kokius teisinius padarinius turėtų ir neturėtų sukelti dalyvavimas mediacijoje, taikaus susitarimo pasiekimas baudžiamajam procesui.

Daugelis ekspertų mediacijos metu pasiektą taikų susitarimą sieja su baudžiamojo persekiojimo nutraukimu, t. y., ikiteisminio tyrimo arba baudžiamosios bylos nutraukimu teismo nagrinėjimo metu. „Mediacija galėtų būti viena iš sąlygų norint atleisti įtariamąjį ar kaltinamąjį nuo baudžiamosios atsakomybės, tačiau turi būti įgyvendinamos visos įmanomos sąlygos, t. y., asmuo turi nuoširdžiai gailėtis, atsiprašyti nukentėjusiojo ir realiai susitarti arba atlyginti padarytą žalą“¹⁶². Be to mediacijos metu pasiekto susitarimo pagrindu galėtų būti ir mažinama bausmė. „Turėtų būti nutraukiamas baudžiamasis procesas, jeigu taikus susitarimas būtų pasiektas, nes kokia prasmė tos mediacijos tada būtų, jau blogiausiu atveju galima kalbėti ir apie bausmių mažinimą, atsižvelgus į kitas sąlygas, bet principu tai turėtų būti rezultatas – supaprastintas, trumpesnis ir ekonomiškesnis procesas“¹⁶³. Ekspertai atkreipė dėmesį ir į tai, jog pasiektas susitarimas turėtų būti pateikiamas teismui įvertinti ir patvirtinti. „Jeigu dalyviai išreikštų norą dalyvauti mediacijoje, tuomet byloje galima skelbti pertrauką tam tikram laikotarpiui, šalims suteikiant galimybę joje dalyvauti ir susitarti, o sugrįžus po pertraukos į teisminį nagrinėjimą ir šalims pateikus pasiektą susitarimą teismui, teismas, vadovaudamasis LR BPK 235 str., baudžiamąją bylą galėtų nutraukti“¹⁶⁴. Vienas iš ekspertų (E1) išvelgė mediacijos taikymo galimybes ir sprendžiant dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo – „net ir pradėjus pareiškimo aplinkybių patikslinimą ir sprendžiant dėl procesinio sprendimo pradėti ar atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, šalims sudalyvavus mediacijoje, tai galėtų būti laikoma pagrindu priimti nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, kurį prokuroras patikrinęs patvirtintų“.

Tačiau ekspertai mediacijos metu pasiektą susitarimą sieja ir su rezultatu, kuriuo remiantis būtų galima svarstyti LR BK 38 str., 40 str. taikymą, taip mediacijos neišskiriant privaloma minėtų institutų taikymo sąlyga. „Viskas priklauso nuo to, kokią teisinę reguliavimą

¹⁶² E3.

¹⁶³ E4.

¹⁶⁴ E2.

turėsime, bet logiškiausia būtų sieti sėkmingą mediaciją su jau įtvirtintų institutų taikymo galimybėmis¹⁶⁵. Pastebėtina, kad šis ekspertas sėkmingą mediaciją sieja su mediacijos metu pasiektu susitarimu. „Mediacija baudžiamajame procese gali būti įtvirtinta tik savanoriškumo pagrindu, todėl negali būti privaloma susitaikymo, laidavimo, proceso baigimo teismo baudžiamuoju įsakymu sąlyga, tačiau jos metu pasiektas susitarimas galėtų būti pagrindas svarstyti vieną iš institutų taikymą“¹⁶⁶. Dalyvavimas mediacijoje galėtų padėti išgryninti kaltininko nuoširdų prisipažinimą, gailėjimąsi padarius nusikalstamą veiką, siekį ir pasižadėjimo ateityje nenusikalsti realumą, bei kaltininko požiūrį į savo veiksmus, ar jis yra pakankamai savikritiškas. Šios aplinkybės taip pat galėtų nulemti ir nukentėjusiojo pasitenkinimą procesu. „Mediacija padėtų išspręsti asmens kaltės pripažinimo ir gailėjimosi klausimus, ypač svarstant laidavimą arba susitaikymą, kadangi dalyvaudamas mediacijoje asmuo parodo, kad stengiasi pašalinti arba sušvelninti savo veiksmais padarytą žalą nukentėjusiajam, o pats nukentėjusysis galbūt turėtų didesnę pasitenkinimą pačiu procesu, nelaikydamas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės tik išsisukimu nuo bausmės“¹⁶⁷.

Vis dėlto pastebėtina, kad ir tais atvejais, kuomet mediacijos metu pasiektas susitarimo pagrindu ikiteisminis tyrimas, teisminis bylos nagrinėjimas nutraukiamas, ir tais atvejais, kuomet mediacijos metu pasiektas rezultatas yra laikomas pagrindu svarstyti kitų institutų taikymą, ekspertų vertinimu, tokio baudžiamojo persekiojimo nutraukimą, vadovaujantis LR BPK 214 straipsnio 2 dalimi, turėtų patvirtinti ikiteisminio tyrimo teisėjas, o teismo nagrinėjimo metu – teisėjas. Toks patvirtinimas reikalingas patikrinti susitarimo teisėtumą, įgyvendinimo galimybes. „Mediacijos metu pasiektas susitarimas turėtų būti patvirtinamas panašiai, kaip ir prokuroro nutarimas nutraukti ikiteisminį tyrimą kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius, t. y. ikiteisminis tyrimas tokiais atvejais nutraukiamas ikiteisminio tyrimo teisėjo sprendimu, kuris patvirtina prokuroro nutarimą dėl ikiteisminio tyrimo nutraukimo“¹⁶⁸. „Šalių susitarimas bet koku atveju turi būti patvirtinamas prokuroro arba teisėjo, kuris gavęs susitarimo kopiją privalo įvertinti ar toks susitarimas neprieštarauja teisės aktams, yra logiškas ir yra adekvatus situacijai“¹⁶⁹.

Vienas iš ekspertų (E2) nurodė ir tai, kad dalyvavimas mediacijoje galėtų būti viena iš nuteistąjį charakterizuojančių aplinkybių svarstant lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigos taikymo galimybes – „teismui sprendžiant dėl įkalinimo įstaigos komisijos nutarimo taikyti nuteistojo atžvilgiu lygtinį paleidimą iš laisvės atėmimo vietų įstaigos patvirtinimo, nuteistojo elgesys bausmės vykdymo metu, o būtent dalyvavimas mediacijoje, galėtų rodyti tokio nuteistojo

¹⁶⁵ E3.

¹⁶⁶ E5.

¹⁶⁷ E2.

¹⁶⁸ E4.

¹⁶⁹ E3.

pažangą mažinant pakartotinio nusikalstamo elgesio riziką, jo norą grįžti į visuomenę ir galėtų būti pagrindas manyti, kad jau yra pasiekti bausmės tikslai“. Taigi, nuteistojo dalyvavimas mediacijoje, net ir nepasiekus susitarimo, galėtų būti laikomas ir vienu iš jo riziką nusikalsti mažinančių kriminogeninių veiksmų.

Dalyvavimas mediacijoje gali sukelti padarinius ir teisiniame bylos nagrinėjime, net ir šalims nepasiekus bendro sutarimo, o būtent, teismas, skirdamas bausmę, į šias aplinkybes turėtų atsižvelgti. „Skirdamas bausmę teismas galėtų atsižvelgti į tai, kad ikiteisminio ar teismo nagrinėjimo metu šalys dalyvavo mediacijos procese, tačiau nebuvo pasiektas susitarimas, tačiau tai negalėtų būti laikoma kaltinamojo atsakomybę lengvinančia aplinkybe, kadangi tai galėtų reikšti kaltinamųjų piktavališką norą dalyvauti mediacijos procese, neturint tikslo susitaikyti, vien tam, kad skiriant bausmę pastarajam ji būtų švelninama“¹⁷⁰. Skiriant bausmę teismas turi atsižvelgti į visas veikos padarymą ir kaltininką charakterizuojančias aplinkybes, todėl įtvirtinus mediaciją procese, dalyvavimas joje taip pat teismo turėtų būti įvertinamas, laikant ją viena iš kaltinamąjį charakterizuojančių aplinkybių. „Skirdami bausmę vertiname veiką, vertiname kaltinamojo asmenybę, tai jeigu šalys dalyvauja mediacijos procese, bet nepasiekia susitarimo dėl vienos ar abiejų šalių, tai turėtų būti laikoma kaip kaltinamojo charakteristika, kuri rodo, kad asmuo norėjo taikytis, norėjo spręsti konfliktą kažkoku kitu būdu, tai rodytų jo kritišką požiūrį į savo veiksmus ir polinkį spręsti konfliktą ne teisiniu būdu, be abejo tai reikėtų įvertinti skiriant bausmę kaltinamajam“¹⁷¹. „Jeigu ikiteisminiame tyrime buvo vykdyta mediacija, bet nepavyko susitarti, tai teismo nagrinėjimo metu priimant nuosprendį turėtų būti konstatuota, kad buvo bandyta taikytis, tačiau susitaikyti nepavyko ir skiriant bausmę nereikėtų skirti griežtesnės bausmės vien dėl to, kad susitarimas nebuvo pasiektas“¹⁷². Kaip jau aptarta ir anksčiau, dalyvavimas mediacijoje, o aptariamam klausimui, ir mediacijos proceso nutraukimas, turėtų būti įtraukiamas į baudžiamosios bylos apyrašą, tam, kad remiantis bylos medžiaga, teismas galėtų nustatyti mediacijos nutraukimo aplinkybes. „Reikia pripažinti, kad mediacija yra organiškasis procesas ir tikrai natūralu, kad žmonės tiesiog nesusitaria, tačiau iš bylos medžiagos teismui turėtų būti žinoma, kad buvo vykdytas mediacijos procesas, kurios šalies ar mediatoriaus iniciatyva jis nutrauktas“¹⁷³. Vienas iš ekspertų (E5) pastebėjo ir tai, jog dalyvavimas mediacijoje apima ir kitas baudžiamajame įstatyme numatytas kaltinamojo atsakomybę lengvinančias aplinkybes, kurios nagrinėjant bylą ir ypačiai skiriant bausmę, turėtų būti įvertinamos – „jeigu jau buvo vykdyta mediacija, tai reiškia buvo šalių savanoriškumas, kaltininkas pripažino kaltę, bet jeigu nepriėjo

¹⁷⁰ E2.

¹⁷¹ E4.

¹⁷² E3.

¹⁷³ E1.

kompromiso, tai neturėtų būti kažkokia blogybė iš esmės sunaikinanti kaltinamojo padėtį, bet svarbu nustatyti tam tikras ribas, saugiklius, kadangi kaltininkai galėtų pradėti piktnaudžiauti tuo, jog vien dalyvavimas mediacijoje galėtų garantuoti tą švelnesnę bausmę ir dalyvautų procese tik dėl formalumo“. Taigi, dalyvavimas mediacijoje gali lemti tam tikrą teismo sprendimą, kuriuo kaltininko padėtis yra švelninama. Tačiau teismas kiekvienu atveju turėtų įvertinti kaltininko norą ginčą spręsti kitu, nei tradicinės baudžiamosios justicijos būdu ir jo dalyvavimo mediacijoje tikslą – ar susitaikyti su nukentėjusiuoju, ar išvengti atsakomybės siekiant kuo švelnesnės bausmės.

Ekspertų vertinimu, mediacijos metu pasiekto susitarimo nesilaikymas ar sulaužymas taip pat turėtų sukelti teisinės pasekmės, kurios turėtų būti panašios į LR BK 38 str. 3 d. numatytas, tačiau tam svarbu nustatyti kaltininko sąmoningą vengimą vykdyti sutartus įsipareigojimus. „Būtų tikslinga nustatyti ir padarinius, kurie kiltų jeigu kaltininkas nesilaikytų mediacijos metu pasiekto susitarimo, tarkim nesumokėtų tam tikros sumos per nustatytą terminą, arba neatliktų kitų veiksmų, kuriuos buvo įsipareigojęs atlikti sudarant susitarimą“¹⁷⁴. Keli ekspertai išskyrė ir būtinybę institucijoms įgyvendinti ir priimtų susitarimų stebėseną ir vykdymo kontrolės funkcijas. „Mediacijos metu pasiekto susitarimo vykdymą kažkas turėtų stebėti, galbūt probacijos tarnyba, nes prisižadėti gali visko, bet svarbu ar tą pasižadėjimą vykdo, probacijos tarnyba galėtų signalizuoti teisėsaugos institucijoms, jeigu tas pasižadėjimas nėra vykdomas ir gal tokiais atvejais nutrauktą baudžiamąjį persekiojimą reikėtų atnaujinti“¹⁷⁵. „Turėtume apsaugoti nukentėjusiuosius nuo gudrių pažeidėjų, ypatingai jeigu yra svarbus žalos atlyginimo, kompensavimo klausimas, nes kaltininkas gali pasirašyti įsipareigojimą, bet realiai jo neįgyvendinti ir jeigu mediacija būtų sureguliuota taip, kad toks kaltininko elgesys nesukelia jokių realių pasekmių, nukentėjusysis gali jaustis apgautas ir turbūt prarasti pasitikėjimą baudžiamuoju procesu, vėlgi tapti ta silpnėsne, pažeidžiama puse“¹⁷⁶. „Reikėtų gal užtikrinti, kad nukentėjusysis galėtų gauti susitartą pinigų sumą, t. y. žalos atlyginimą, priverstinai ją išieškant iš kaltininko prašant teismo išduoti vykdomąjį raštą“¹⁷⁷. Pasisakydamas dėl baudžiamąjo persekiojimo atnaujinimo, vienas ekspertas (E3) išskyrė būtinybę nustatyti kaltininko sąmoningą veikimą siekiant išvengti žalos atlyginimo – „kažkas panašaus į LR BK 38 str. 3 d. reglamentavimą turėtų būti, jeigu asmuo nevykdo patvirtinto įsipareigojimo, bet šioje vietoje svarbu nustatyti ir kaltininko sąmoningą vengimą atlyginti padarytą žalą ar sumokėti sutartą pinigų sumą, tik tokiu atveju baudžiamasis persekiojimas galėtų būti atnaujinamas“.

¹⁷⁴ E2.

¹⁷⁵ E3.

¹⁷⁶ E1.

¹⁷⁷ E4.

Apibendrinus, mediacijos metu pasiektas susitarimas turėtų sukelti teisinius padarinius. Ekspertų nuomone, susitarimo pagrindu galėtų būti atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą, nutraukti ikiteisminį tyrimą ar teisminį bylos nagrinėjimą, arba pasiektas susitarimas gali būti pagrindas svarstyti kitų, jau baudžiamajame įstatyme reglamentuotų institutų taikymo galimybes. Siekiant patikrinti susitarimo teisėtumą, atitiktį kitiems teisės aktams, jis turėtų būti patvirtinamas prokuroro, ikiteisminio tyrimo ar teismo nagrinėjimo teisėjo. Teismas, skirdamas bausmę kaltinamajam turėtų atsižvelgti ir į tai, jog pastarasis dalyvavo mediacijoje, net ir tais atvejais, kuomet bendras susitarimas nebuvo pasiektas. Teismo skiriama bausmė galėtų būti švelninama, neišskiriant dalyvavimo mediacijoje kaltinamojo atsakomybę lengvinančia aplinkybe. Bausmės vykdymo stadijoje, dalyvavimas mediacijoje ar taikaus susitarimo pasiekimas gali būti laikoma nuteistąjį teigiamai charakterizuojančiais duomenimis, kurie įvertinami svarstant lygtinį paleidimą iš laisvės atėmimo vietų įstaigos. Teisinius padarinius turėtų sukelti ir tai, jeigu mediacijoje pasiekto susitarimo nėra laikomasi. Tokiais atvejais siekiant apsaugoti nukentėjusiojo interesus, pastarajam turėtų būti suteikiama galimybė prašyti teismo išduoti vykdomąjį raštą, o baudžiamasis persekiojimas galėtų būti atnaujinamas tik įžvelgus sąmoningą vengimą vykdyti prisiimtus įsipareigojimus.

4.2.4. Reikalavimai mediatoriams

Interviu metu ekspertų taip pat klausiama, kokie kompetencijų ir kvalifikacijų reikalavimai turėtų būti keliami mediatoriams, vykdančioms mediaciją baudžiamajame procese.

Pastebėtina, kad tik vienas iš apklaustųjų (E1) nurodė, kad „mediatoriams vykdančioms mediaciją baudžiamajame procese šiuo metu keliami reikalavimai yra per maži“. Mediatoriams, norintiems vykdyti mediaciją baudžiamajame procese turėtų būti keliami aukštesni reikalavimai, nei šiuo metu, kuriuos turi atitikti mediatorius. „Visų pirma, 40 valandų kursų trukmė yra per trumpa, todėl ji turėtų būti didinama, arba keliami specialūs aukštojo išsilavinimo specializacijos reikalavimai, taip pat mediatorius turėtų labai gerai išmanyti baudžiamąjį procesą ir įstatymus, turėti kažkokios patirties dirbant šioje srityje, būti psichologiškai stiprus ir gebantis bendrauti tiek su aukomis, tiek su kaltininkais“¹⁷⁸. Šio eksperto vertinimu, mediatoriams vykdančioms mediaciją baudžiamajame procese turėtų būti keliami aukštesni išsilavinimo, darbo patirties, psichologinių žinių standartai.

Pažymėtina, kad nors kiti ekspertai neišskiria išsilavinimo specifikos ar kursų trukmės reikalavimų, tačiau ekspertų nuomonės dėl stipresnių psichologinių žinių ir darbo patirties

¹⁷⁸ E1.

baudžiamajoje justicijoje sutampa. „Mediatoriams, be šiuo metu keliamų reikalavimų, reikėtų ne tik teisinių žinių, tačiau stiprių psichologinių žinių, todėl pritartina, kad pastarieji turėtų pereiti tam tikrus kursus“¹⁷⁹. „Mediacijos subjektas turėtų būti specifinis, kadangi mediacija būtų ypatingo baudžiamojo proceso užbaigimo forma, tai jam turėtų vadovauti mediatorius, kuris specializuojasi baudžiamajoje teisėje ir turėtų ne tik žinių, bet ir praktinės patirties“¹⁸⁰.

Tuo tarpu dvejų ekspertų vertinimu, šiuo metu keliamų reikalavimų pakaktų ir mediatoriams vykdančioms mediaciją baudžiamajame procese. „Jeigu dabar viskas tinkama, tai nematau, kad reikėtų kelti kažkokių papildomų reikalavimų mediatoriams vykdančioms mediaciją baudžiamajame procese, griežtinti reikalavimų nereikėtų“¹⁸¹. „Niekio išskirtinio nereikėtų, ne teisė šiuo atveju svarbiausia, o dialogo mezgimas, viskas priklauso nuo mediacijos tipo, keli kolegos dirba mediatoriais civiliniuose ginčuose, todėl matau, kad reikalingos visai kitos savybės nei teisininko, žinoma, teisinės žinios praverčia, bet turbūt labiausiai reikėtų mediacijos proceso žinių ir mediacijos praktikos“¹⁸².

Tęsiant tyrimą dėl mediatorių kvalifikacijos, vieno iš ekspertų (E2) manymu, mediatoriai baudžiamajame procese galėtų būti ir baudžiamojo proceso subjektai, t. y. mediatoriais galėtų būti ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir prokurorai, taip pat teismo psichologai, tačiau svarbu, kad visi šie asmenys turėtų ne tik teisinių, bet ir psichologinių žinių, todėl visiems būtų keliami vienodi reikalavimai, neišskiriant išlygų prokurorams ar ikiteisminio tyrimo pareigūnams dėl jų einamų pareigų. Tačiau kitas apklaustasis tokiam siūlymui nepitaria, išskirdamas didelį darbo krūvį ir tokio asmens suinteresuotumą pasiekti taikų susitarimą. „Mediatoriais neturėtų būti prokurorai, pareigūnai, teisėjai, kadangi dėl didelio darbo krūvio pastarieji gali norėti patys sumedijuoti atvejį, tam, kad darbo krūvis sumažėtų, greičiau baigtųsi tyrimas, mažiau procesinių sprendimų reikėtų priimti“¹⁸³. Pastarojo eksperto vertinimu, mediatorių pareigybė neturėtų būti įdiegiama kiekvienoje institucijoje, taip išvengiant galimo suinteresuotumo ir šališkumo atvejų. „Mediatoriai turėtų būti šalia proceso esantys asmenys, kitokių atveju susidurtume su nešališkumo dalykais, pvz., prokuroro ir mediatoriaus santykis, kuomet jie kartu dirba, todėl turėtų būti atskira institucija, pavyzdžiui, mediatorių pareigybės būtų steigiamos probacijos tarnyboje ir taip atvejai nukreipiami į ją, o toliau mediatoriai, bendradarbiaujant su probacijos pareigūnais jau vykdytų to atvejo ar konkretaus asmens elgesio priežiūrą, kontrolę, stebėtų, kaip jis vykdo priimtus įsipareigojimus ir sulaužius susitarimą apie tai informuotų teisėsaugą“¹⁸⁴. Pastebėtina, kad tokiam teisiniui

¹⁷⁹ E2.

¹⁸⁰ E3.

¹⁸¹ E4.

¹⁸² E5.

¹⁸³ E3.

¹⁸⁴ E3.

reguliavimui pritaria ir kiti ekspertai. „Tikslingiausia būtų įkurti bendrą mediatorių instituciją į kurią mediacijos atvejai galėtų būti nukreipiami, o ne kiekvienoje įstaigoje įsteigti po mediatoriaus pareigybę“¹⁸⁵. „Nemanau, kad reikėtų įsteigti pareigybes institucijose, užtektų sąrašo panašaus į ekspertų, kurį administruotų kažkokia įstaiga, pavyzdžiui, Mediatorių rūmai ir tuomet prokuroras ar teisėjas galėtų kreiptis į administruojančią sąrašą instituciją, kuri iš jo parinktų mediatorių“¹⁸⁶. „Nereikia kažkokių papildomų pareigybių, kadangi papildomi biurokratiniai kliuviniai gali atsirasti, išlaidos, etatai, ūkiniai klausimai, darbo vietos įrengimas ir panašiai, todėl siekiant išvengti tokių dalykų, manau, kad paprasčiau būtų sąrašas“¹⁸⁷. Nors ekspertai vieningos nuomonės neturi, tačiau pastebėtina, kad pastarieji išskiria mediatoriaus nepriklausomumo ir nešališkumo svarbą, kuri, daugumos nuomone, galėtų būti įgyvendinama nesteidžiant atskirų pareigybių institucijose, tačiau sudarant mediatorių sąrašą, kurį administruotų pasirinkta institucija.

Vis dėlto pastebėtina, kad ekspertai nepitaria privačiai mediacijos formai išskiriant baudžiamojo proceso viešumą, lygias galimybes pasinaudoti mediacijos procesu, bei galimas korupcinio pobūdžio rizikas. Ekspertai atkreipė dėmesį į tai, kad baudžiamasis procesas yra labiau viešas, valstybinis, negu civilinis procesas, kuris labiau privatus. „Jeigu mediacijos procesas būtų ir šalių finansuojamas, tuomet atsiranda rizika dėl korupcijos, papirkimų, ne lygių galimybių pasinaudoti mediacijos procesu“¹⁸⁸. Keli ekspertai išskyrė ir mediacijoje dalyvaujančių šalių, kurias sieja baudžiamieji santykiai, skirtumus bei jų jėgos disbalansą. „Reikia prisiminti, kad skirtingai nei civiliniame, baudžiamajame procese dažnu atveju proceso dalyvių nesieja praeities santykiai, baudžiamajame procese jos dažnu atveju nėra lygios, todėl jeigu turėtume privačias mediacijos paslaugas, tai būtų keista stebėti, kas mokės už mediaciją, kas pasirenks mediatorių, kaip mes užtikrinsime, kad mediacija tikrai buvo savanoriška, kad, pavyzdžiui, kaltininkas tikrai niekaip nesusijęs su mediatoriumi“¹⁸⁹. „Nukentėjusiajam turbūt reikėtų daug drąsos vien dalyvauti mediacijoje, susitinkant dar kartą su kaltininku, tačiau jeigu dar mediatorių pasiūlytų pats kaltinamasis, nemanau, kad toks procesas jam keltų pasitikėjimą nei mediacijos procesu, nei pačiu mediatoriumi“¹⁹⁰.

Apibendrinus, ekspertų vertinimu mediatoriai, dirbantys baudžiamosios justicijos srityje turėtų pasižymėti stipriomis psichologinėmis žiniomis, išmanyti mediacijos ir baudžiamąjį procesus. Viena iš ekspertų nuomone, 40 akademinių valandų mokymai mediacijos tema yra per trumpi, todėl jų trukmę reikėtų didinti, arba kelti specialius reikalavimus aukštajam

¹⁸⁵ E1.

¹⁸⁶ E5.

¹⁸⁷ E4.

¹⁸⁸ E3.

¹⁸⁹ E2.

¹⁹⁰ E1.

universitetiniam išsilavinimui išskiriant jo specifiką. Ekspertų nuomonė dėl mediatoriaus vietos baudžiamajame procese išsiskyrė. Dalis jų mano, kad mediatorius turėtų būti laikomas baudžiamojo proceso subjektu, kadangi tai padėtų užtikrinti kokybiškesnį baudžiamojo proceso tęstinumą ir padėtų integruoti alternatyvų ginčų sprendimų būdą – mediaciją į baudžiamąjį procesą. Tuo tarpu kiti ekspertai išskiria mediatoriaus objektyvumo ir neutralumo svarbą, todėl mediatoriai turėtų būti atskirti nuo baudžiamojo proceso, taip išvengiant galimų poveikio, korupcijos rizikų. Vis dėlto, ekspertai išskiria galimybę sudaryti bendrus mediatorių sąrašus, kuriuos administruotų tam tikra institucija, t. y., mediatorių veikla turėtų būti administruojama panašiai kaip Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos sąraše įrašytų advokatų, arba Valstybinės teismo medicinos tarnybos sąraše įrašytų ekspertų. Tai padėtų užtikrinti mediatorių veiklos stebėseną ir kontrolę. Pažymėtina, jog ekspertų vertinimu, privati mediacija baudžiamajame procese nėra galima, išskiriant baudžiamajame procese dalyvaujančių šalių nelygiavertiškumą.

4.2.5. Iššūkiai ir galimybės

Galiausiai, ekspertų buvo klausama, su kokiais potencialiais iššūkiais ir galimybėmis pastarieji susidurtų profesinėje veikloje, jeigu mediacija būtų įdiegta į baudžiamąjį procesą.

Įgyvendinus mediaciją baudžiamajame procese, ekspertai pagrindinėmis galimybėmis išskiria greitumą, efektyvumą ir baudžiamojo proceso ekonomiškumą, kadangi mediacija baudžiamajame procese padėtų sumažinti tyrimų laiko sąnaudas, taip pat žmogiškuosius ir finansinius resursus. „Mediacija galėtų būti efektyvesnis procesas negu įprastas baudžiamasis, kadangi dėl intervencijos į kaltininką sumažėtų pakartotinio nusikaltimo rizika, kas ateityje pasireikštų ir mažesniu darbo krūviu“¹⁹¹. „Kol kas sunku pasakyti, kokie tie plusai būtų, tačiau žvelgiant logiškai, tai mediacija sukeltų baudžiamajame procese grandinės efektą – ikiteisminio tyrimo metu pasiekus susitarimą nusitrauktų tyrimas, tai reiškia, kad prokuroro veiklos rezultatai pagerėtų, o taip pat į teismą nebūtų perduodama baudžiamoji byla, kas reiškia ir teismų darbo krūvio sumažinimą, teisme sudalyvavus mediacijoje galėtų būti skiriama švelnesnė bausmė, o bausmės vykdymo stadijoje dalyvavimas mediacijoje galėtų lemti ir trumpesnę bausmės atlikimo trukmę“¹⁹². „Mūsų procesas taptų gyvesnis, nebūtų toks formalus, gal ir nukentėjusiajam baudžiamasis procesas suteiktų didesnę pasitenkinimo ir teisingumo jausmą, o mes sumažintume principinių bylų skaičių, taip būtų galima sukcentruoti dėmesį į kitas, sunkesnes, didesnių laiko

¹⁹¹ E2.

¹⁹² E3.

ir jėgų sąnaudų reikalaujančias bylas“¹⁹³. „Turėtume supaprastintą, greitesnį baudžiamąjį procesą“¹⁹⁴.

Pagrindiniais iššūkiais ekspertai išskiria mediacijos įdiegimo į baudžiamąją justiciją pradžią, individualių atvejų vertinimą, šalių norą dalyvauti mediacijos procese. „Kiekvienas atvejis turėtų būti vertinamas atskirai, o vien tik formalių mediacijos sąlygų atitikimas neturėtų reikšti, kad mediacija gali būti įgyvendinama, turbūt turėtų praeiti daug laiko kol susiformuotų kažkokia praktika ar būtų paruoštos rekomendacijos, kada atvejį būtų galima nukreipti į mediaciją“¹⁹⁵. Vienas iš ekspertų (E1) pastebėjo ir tai, jog remiantis mediacijoje dalyvaujančių šalių charakteristika, t. y., vienas iš jų pažeidėjas, o kitas auka, dėl jėgų ir pasitikėjimo vienas kitu disbalansu, šalys gali ir nenorėti dalyvauti mediacijoje – „dažnai asmenys bijo atvykti net ir į akistatas, todėl institucijoms tektų pareiga užtikrinti, kad šalys jaustųsi saugios procese, šioje vietoje pasitarnautų profesionalus mediatorius, tačiau vis tiek manau, kad šalys retais atvejais sutiktų dalyvauti mediacijos procese, būtent dėl fakto, jog reikės susitikti akis į akį, vis dėlto, jeigu mediacija būtų vedama individualių susitikimų forma, tuomet tikėtina, kad šalys jaustųsi saugesnės ir aktyvesnės, bet vėl gi viskas priklauso nuo reguliavimo, kokį ji turėsime“. „Kol kas sunku pasakyti apie iššūkius, iššūkis didžiausias dabar būtų įvesti tą mediaciją į teisinį reglamentavimą, o jau ją įgyvendinant kiltų praktinės veiklos problemos, kurias spręstume“¹⁹⁶. Vienu iš mediacijos įdiegimo baudžiamajame procese trukdžių vienas iš ekspertų (E3) įvardijo ir informacijos apie mediacijos procesą stygių – „Iš pradžių turbūt sunku būtų atvejus nukreipti į mediaciją, nes visuomenė nelabai žino, kas ta mediacija yra, nekeltų didelio pasitikėjimo procesas, tai turbūt natūralu, nes naujovės yra sunkiai priimanamos, bet čia turėtų sužaisti jau mediacijos populiarinimas, jos sklaida“. Kitas ekspertas (E2) pasidalino ir praktine patirtimi įžvelgdamas terpę, kurioje prokurorui, svarstančiam atvejį nukreipti į mediacijos procesą, gali kilti sunkumų – „jeigu pasižiūrėtume į Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros strateginį veiklos planą, ten numatyta, kad nusikalstamos veikos turi būti tiriamos ekonomiškėsiu procesu, yra numatytos net siekiamos procentinės išraiškos, šiuo atveju susitaikymas (LR BK 38 str.) yra vienas iš ekonomiškėsiu proceso rodiklių, bet mediacija gali ir užtrukti, tai reiškia ir pats procesas užtrukti gali, tai galime susidurti su dilema, ar procesą baigti ekonomiškėsiu straipsnio pagrindu, ar mediacija, kuri gali lemti terminų padidėjimą ir kuri gali būti pagrindas, dėl kurio nėra pasiektas tas ekonomiškėsiu rodiklis“. Pastebėtina, kad ekspertų nurodytos galimos rizikos iš esmės remiasi į mediacijos teisinį reguliavimą, kuris gali lemti minėtų iššūkių kilimo aplinkybes.

¹⁹³ E4.

¹⁹⁴ E1.

¹⁹⁵ E5.

¹⁹⁶ E4.

Kalbant apie mediacijos baudžiamajame procese reguliavimo pradžią, ekspertų vertinimu, visų pirma reikalingos diskusijos su institucijomis, kurios pradėtų įgyvendinti mediaciją ir ją taikytų savo darbinėje praktikoje. „Visų pirma svarbu organizuoti susitikimus su policijos atstovais, prokurorais, teismais, tam, kad būtų nustatytas mediacijos tikslas ir ko siekiama ją įdiegiant į baudžiamąją justiciją, reikalinga nustatyti jos vietą baudžiamajame procese“¹⁹⁷. Vis dėl to pastebėtina, kad ekspertų nuomonės dėl mediacijos įgyvendinimo apimties išsiskiria. Viena iš eksperto (E2) vertinimu, tinkamiausia pradėti nuo tikslinės grupės – „reikėtų pradėti nuo tikslinės grupės, pavyzdžiui, nepilnamečių įtariamųjų ir nukentėjusiųjų, stebėti kylančias problemas ir rezultatus, tuomet palaipsniui svarstyti apie mediacijos įdiegimą visame baudžiamajame procese“. Tačiau kitų ekspertų nuomone, mediaciją tikslingiausia įgyvendinti visa apimtimi. „Tinkamiausia būtų įtvirtinti mediacijos nuostatas įstatyme ir pradėti ją taikyti visa apimtimi, nes kitoku atveju, išskiriant tam tikras nusikalstamas veikas ar žmonių grupes, tikėtina, kad ateityje tektų peržiūrėti daug sprendimų, pasipiltų skundai“¹⁹⁸. „Nepritarčiau kažkokiems etapams, manau, kad mediacija turėtų būti iškart sureguliuota visam baudžiamajam procesui ir tuomet jau žiūrėti kas bus, visuomet juk veiklos sritis galime siaurinti“¹⁹⁹. „Jeigu jau priimame politinį sprendimą, kad mediacija yra reikalinga baudžiamajame procese, tuomet ją turėtume sureguliuoti apimant visą procesą, nemanau, kad pabandymai išskiriant kažkokias konkrečias veiklos sritis būtų teisinga šalių atžvilgiu, jau tada kylančias taikymo problemas galėtume spręsti, siaurinant taikymo sritį arba ją išplečiant“²⁰⁰.

Apibendrinus, ekspertai įžvelgia mediacijos naudą profesinėje veikloje organizuojant tyrimus, nagrinėjant baudžiamąsias bylas, kadangi mediacijos būdu išspręstas ginčas gali lemti greitesnį ir paprastesnį baudžiamąjį procesą, mažesnį darbo krūvį, neperpildytas įkalinimo įstaigas, kurioms įtaką darytų skiriamos švelnesnės bausmės ir trumpesnė bausmės atlikimo trukmė. Mediacijos metu šalims gali būti daroma teigiama įtaka, kuri ateityje gali pasireikšti sumažėjusiu nusikalstamumu, nukentėjusiųjų pasitenkinimu procesu. Pagrindiniais iššūkiais ekspertai išskyrė mediacijos teisinio reguliavimo problematiką, kuri gali pasireikšti ne vienoda praktika nukreipiant individualius atvejus į mediaciją, ikiteisminio tyrimo terminų prailgėjimą, kuris gali lemti ir institucijų strateginiuose veiklos planuose numatytų rodiklių nepasiekimą. Ekspertai taip pat abejoja šalių iniciatyva dalyvauti mediacijos procese, išskiriant žinių apie mediaciją stygių, nepasitikėjimą procesu bei baimę susitikti gyvai. Vis dėlto, įžvelgdami rizikas, ekspertai taip pat nurodė ir jų sprendimų būdus, o būtent, jog baudžiamajame procese atkuriamasis

¹⁹⁷ E2.

¹⁹⁸ E1.

¹⁹⁹ E4.

²⁰⁰ E5.

teisingumas galėtų būti įgyvendinamas ir šaudyklinės mediacijos būdu dalyvaujant profesionaliam mediatoriui, o visuomenės pasitikėjimas mediacija galėtų būti didinamas plečiant jos sklaidą. Nors ekspertų nuomonės dėl mediacijos įdiegimo baudžiamajame procese apimties išsiskyrė, tačiau pastebėtina, kad visi tyrime dalyvavę ekspertai pritaria mediacijos įdiegimui baudžiamajame procese.

IŠVADOS

Ginamieji teiginiai pasitvirtino:

1. Mediacija yra vienas iš atkuriamojo teisingumo modelių, kurios tikslas yra dalyvaujant mediatoriui padėti šalims pasiekti abi šalis tenkinantį sprendimą, taip jas sugrąžinant į padėtį iki nusikalstamos veikos padarymo ir sukuriant alternatyvą tradiciniam baudžiamajam persekiojimui. Kaltininko ir aukos mediacija remiasi pamatiniais savanoriškumo, konfidencialumo, sąžiningumo, realaus sprendimų įgyvendinimo, mediatoriaus nešališkumo ir restitucijos principais. Mediacijos pagrindiniai subjektai yra kaltininkas ir auka, kurios mediacijoje yra lygiavertės, joms paliekama apsisprendimo laisvė dėl teisingumo įgyvendinimo. Procese šalys yra aktyvios, joms sukurama terpė išsakyti lūkesčius ir interesus, tuo tarpu tradicinis baudžiamasis persekiojimas pasireiškia formaliu procesu, kuris neretai baigiasi šalių nepasitenkinimu juo. Įgyvendinus mediaciją teisinėje sistemoje nėra siekiama pakeisti tradicinę baudžiamąją justiciją, tačiau ja padaromas didesnis poveikis šalims.
2. Mediacija Lietuvos baudžiamojoje justicijoje prasidėjo nuo jos įdiegimo Lietuvos probacijos tarnyboje. Stebint jos veikimą, nustatyta, kad jos efektyvumas mažėja. To priežastimis išskirtinas teisinio reglamentavimo stygius, kuris trukdo mediatoriams bendradarbiauti su kitomis institucijomis, o tai lemia mažėjantį atvejų nukreipimą į mediaciją ir stabdo jos veikimą. Kitos atkuriamojo teisingumo apraiškos aptinkamos baudžiamajame įstatyme – kaltininko ir aukos susitaikymo (LR BK 38 str.), nepilnamečio atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės (LR BK 93 str.), baudžiamojo proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu (LR BPK 418 str.) institutuose. Šie institutai su mediacija turi kelis bendrus panašumus – susitaikymas, susitarimas, įsipareigojimas arba nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimas, tačiau išskiria pagrindiniai skirtumai, t. y., trečiojo, neutralaus asmens nedalyvavimas procese, bei atkuriamojo teisingumo tikslo nebuvimas. Taikant minėtus institutus yra siekiama baudžiamojo persekiojimo nutraukimo arba jo supaprastinimo, tačiau dėl šalių nelygybės jų vaidmens baudžiamajame procese sumenkinimo ir formalaus požiūrio į padarytą nusikalstamą veiką, šalių tikrieji lūkesčiai baudžiamajam procesui nėra atskleisti ir pateisinti, kas gali lemti jų nepasitenkinimą pasiektu įstatyminiu teisingumu.
3. Palyginus Lenkijos, Latvijos, Vokietijos Federacinės Respublikų ir Norvegijos Karalystės mediacijos institutų teisinį reguliavimą nustatyta, kad mediacija yra reglamentuota pagrindiniuose baudžiamuosiuose įstatymuose ir jų proceso kodeksuose, mediacija yra

prieinama visų baudžiamojo proceso stadijų metu, mediacijos metu pasiekti susitarimai sukelia teisinius padarinius, o būtent, baudžiamojo proceso nutraukimą, atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės arba paskirtos bausmės švelninimą arba alternatyvą jai. Nei vienoje iš valstybių mediacija nėra ribojama nusikalstamų veikų rūšies, jų sunkumo kontekste. Pagrindiniai skirtumai tarp šių valstybių mediacijos teisinio reguliavimo pastebėtini reguliuojant mediatorių veiklą, mediacijos trukmę. Kiekvienoje iš šių valstybių mediacija yra reglamentuota ir atskiruose mediacijos įstatymuose, kurie yra tinkamai suderinti su baudžiamaisiais įstatymais, taip užtikrinant sklandų mediacijos procesą ir mediatorių veiklą.

4. Atlikus kokybinį tyrimą nustatyta, kad Lietuvos baudžiamajame justicijoje reikalingi mediacijos pokyčiai reglamentuojant mediaciją LR BK ir LR BPK, kuriuose būtų numatyta, kad mediacijos metu pasiektas susitarimas gali būti vienas iš pagrindų taikyti kitus baudžiamajame įstatyme įtvirtintus baudžiamojo proceso nutraukimo institutus, mediacija turėtų būti prieinama visų baudžiamojo proceso stadijų metu. Reglamentuojant mediaciją, turėtų būti numatytos pagrindinės jos taikymo sąlygos – šalių savanoriškumas, kaltininko kriminalinę patirtį charakterizuojančios aplinkybės, kaltės pripažinimas, individualaus ir aiškaus nukentėjusiojo nustatymas. Mediacijos metu pasiekto susitarimo pagrindu galėtų būti nutraukiamas baudžiamasis procesas, o jo nepasiekus, dalyvavimas mediacijoje įvertinamas skiriant bausmę, sprendžiant klausimus dėl nuteistojo lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigos. Baudžiamuosiuose įstatymuose turėtų būti numatyti ir mediacijos metu pasiekto susitarimo nesilaikymo padariniai. Mediatoriai, vykdantys veiklą baudžiamajame procese turėtų pasižymėti stipriomis baudžiamojo proceso ir psichologinėmis žiniomis, išskiriant jų gebėjimą bendrauti su pažeidžiamais asmenimis. Mediatoriai turėtų būti įrašomi į bendruosius sąrašus, o jų veikla administruojama tam tikros institucijos. Nors mediatorių veiklos masto, nusikalstamų veikų diferencijavimo, mediacijos vietos baudžiamajame procese klausimais ekspertų nuomonės išsiskyrė, tačiau remiantis interviu dalyvavusių apklaustųjų atsakymais, darytina išvada, kad mediacija Lietuvos baudžiamajame procese yra reikalinga ir reikalauja platesnių diskusijų.

PASIŪLYMAI

1. Atsižvelgus į tyrimo metu gautus duomenis ir nustatčius, kad mediacijos institutas yra reikalingas Lietuvos baudžiamojoje justicijoje, **įstatymų leidėjui** siūlytina reglamentuoti mediacijos institutą Lietuvos Respublikos baudžiamojo ir baudžiamojo proceso kodeksuose, juose numatant pagrindines atvejų nukreipimo į mediaciją sąlygas, jos vietą ir organizavimo tvarką baudžiamajame procese, sukeliamus teisinius padarinius ir susitarimo nesilaikymo pasekmes. Taip pat pakeisti Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymą, jame atskiru skyriumi išskiriant mediatoriams vykdančioms veiklą baudžiamojoje justicijoje keliamus reikalavimus, mediacijos baudžiamajame procese vykdymo tvarką, atkuriamojo teisingumo principus.
2. Siekiant sklandaus ir kompleksiško mediacijos instituto integravimo į Lietuvos baudžiamąją teisę, **Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijai** siūlytina paruošti Atkuriamojo teisingumo vadovą, jame detaliau aprašyti mediacijos baudžiamojoje justicijoje vykdymo tvarką ją išskiriant baudžiamojo proceso stadijomis, analizuoti probleminius klausimus, nurodyti mediatoriams metodines gaires vykdant mediaciją baudžiamajame procese.
3. **Lietuvos mediatorių rūmams** siūlytina sudaryti atkuriamojo teisingumo darbo grupę, kuri organizuotų metodinius mokymus mediatoriams norintiems vykdyti veiklą baudžiamajame procese, sistemizuotų mediacijos baudžiamajame procese veiklos rezultatus, rengtų metinės ataskaitas, siūlytų įstatymines pataisas, ruošų visuomenei skirtus informacinio pobūdžio pranešimus, leidinius, organizuotų pasitarimus ir diskusijas su teisėsaugos institucijų atstovais, mokslininkais.
4. Remiantis šiuo darbu **mokslininkams** siūlytina atlikti platesnio masto tyrimus, šiame darbe išskirtus probleminius aspektus naudojant atliekamų tyrimų gairėmis.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės aktai:

1. „Aštuonioliktosios Vyriausybės programos nuostatų įgyvendinimo planas“, TAR, 2021-03-17, Nr. 5318. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://lsadps.lt/images/20210302VPNPprojektas-skelbimui.pdf>
2. „Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR“. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2012/29/oj>
3. „Europos Tarybos 2007 m. gruodžio 7 d. rekomendacija Nr. CEPEJ (2007)13 „Dėl mediacijos baudžiamosios bylose įgyvendinimo““. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://rm.coe.int/1680747759>.
4. „Europos Tarybos konvencija „Dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo““. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/517d7b226ec911e89bb0cb50d0500eab?jfwid=6m4099ke4>
5. „Europos Tarybos Ministrų komiteto 1999 m. rugsėjo 15 d. rekomendacija Nr. R (99) 19 „Dėl mediacijos baudžiamosiose bylose““. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=090000168062e02b.
6. „Europos Tarybos Ministrų komiteto 2018 m. spalio 3 d. rekomendacija CM/Rec(2018)8 „Dėl atkuriamojo teisingumo baudžiamosiose bylose““. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016808e35f3.
7. „Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. CM/REC (2018) 8 „Dėl atkuriamojo teisingumo baudžiamojoje teisėje“. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016808e35f3
8. „Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija“. Valstybės žinios, 1995-07-21, Nr. 60-1501. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19848>.
9. „Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2017 m. gruodžio 8 d. įsakymas Nr. V-532 „Dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) probacijos tarnybose taisyklių patvirtinimo““. TAR, 2017-12-08, Nr. 2017-19809. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://infollex.lt/teise/Default.aspx?id=7&item=doc&AktoId=440526>.

10. „Latvijas Republikas baudziamasis kodeksas“ (Krimināllikums), Nr. 199/200, 1999. Žiūrēta 2024 m. balandžio 20 d., <https://likumi.lv/ta/en/en/id/88966>.
11. „Latvijas Republikas baudziamojo proceso kodeksas“ (Kriminālprocesa likums), Nr. 74, 2005. Žiūrēta 2024 m. balandžio 20 d., <https://likumi.lv/ta/en/en/id/107820-criminal-procedure-la>.
12. „Latvijas Republikas mediacijos įstatymas“ (Mediācijas likums), Nr. 2014/108.1. Žiūrēta 2024 m. balandžio 20 d., <https://likumi.lv/ta/en/en/id/266615-mediation-la>.
13. „Latvijas Republikas Ministru kabineta įsakymas „Dėl mediatorių sertifikavimo ir atestavimo tvarkos““, Nr. 433, (2014-08-05 Ministrų kabineta noteikumi Mediatorų sertifikacijos un atestacijos kārta Nr. 433). Žiūrēta 2024 m. balandžio 20 d., <https://likumi.lv/ta/id/268136-mediatoru-sertifikacijas-un-atestacijas-kartiba>.
14. „Latvijas Republikas Ministru kabineta įsakymas „Dėl savanorių rengimo ir atestavimo taisyklių nustatymo, skirtų proceso organizavimui ir vykdymui““, Nr. 346 (2018-06-19 Ministrų kabineta noteikumi Kārta, kādā apmāca un sertificē brīvprātīgā darba veicējus izlīguma procesa organizēšanai un vadīšanai Nr. 346). Žiūrēta 2024 m. balandžio 20 d., <https://likumi.lv/ta/id/300143>.
15. „Latvijas Republikas probācijas tarnybos įstatymas“ (Probācijas dienesta likums), No. 183, 2004. Žiūrēta 2024 m. balandžio 20 d., <https://likumi.lv/ta/en/en/id/82551>.
16. „Lenkijos Republikos baudziamasis kodeksas“ (Kodeks karny), Dz.U. tłum. gb Nr 88, poz. 553. Žiūrēta 2024 m. balandžio 20 d., https://legislationline.org/sites/default/files/documents/6a/Poland_CC_1997_en.pdf.
17. „Lenkijos Republikos baudziamojo proceso kodeksas“, (Kodeks postępo ania karnego). Žiūrēta 2024 m. balandžio 20 d., <https://global-regulation.com/translation/poland/7050083/the-act-of-6-june-1997.-the-code-of-criminal-procedure.html>.
18. „Lenkijos Republikos Teisingumo ministro 2015 m. gegužės 7 d. įsakymas „Dėl mediacijos proceso baudziamosiose bylose““, Nr. 716 (Rozporządzenie Ministra Spraw iedli ości z dnia 7 maja 2015 r. spra ie postępo ania mediacyjnego spra ach karnych). Žiūrēta 2024 m. balandžio 20 d., <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=DU20150000716>.
19. „Lietuvos Republikos baudziamasis kodeksas“, Valstybės žinios, 2000-10-25, Nr. 89-274.
20. „Lietuvos Republikos baudziamojo proceso kodeksas“, Valstybės žinios, 2002-04-09, Nr. 37-1341.

21. „Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2023 m. lapkričio 20 d. įsakymas Nr. I-230 „Dėl Rekomendacijų dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu patvirtinimo““, TAR, 2023-11-20, Nr. 2023-22260. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., https://.infolex.lt/ta/901925?is_aktualiju=1.
22. „Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymas“, Valstybės žinios, 2008-07-31, Nr. 87-3462. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://eseimas.lrs.lt/portal/legalActEditions/lt/TAD/TAIS.325294>.
23. „Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas“, Valstybės žinios, 2012-01-06, Nr. 4-108. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d. <https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.415894>.
24. „Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „dėl aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos““, TAR, 2020-12-11, Nr. 27121. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/973c87403bc311eb8c97e01ffe050e1c>
25. „Mediacijos vykdymo Lietuvos probacijos tarnyboje tvarkos aprašas“ patvirtintas Lietuvos probacijos tarnybos direktoriaus 2022 m. liepos 1 d. įsakymu Nr. V- 184 (Lietuvos probacijos tarnybos direktoriaus 2023 m. birželio 21 d. įsakymo Nr. V-152 redakcija). TAR, 2023-06-21, Nr. 12312. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/151c37e2106b11ee9ac6bb8cb9c06455?jf_id=16tca671cm.
26. „Norvegijos baudžiamasis kodeksas“, (Lov om straff (straffeloven), 2015 m. spalio 1 d. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2005-05-20-28/*#*.
27. „Norvegijos nacionalinis mediacijos tarnybos įstatymas“ (Lov om konfliktrådsbehandling (konfliktrådsloven), 2014 m. liepos 1 d. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2014-06-20-49>.
28. „Vokietijos baudžiamasis kodeksas“ (Strafgesetzbuch), 1998 m. lapkričio 13 d. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html.
29. „Vokietijos baudžiamojo proceso kodeksas“ (Strafprozeßordnung), 1987 m. balandžio 7 d. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html.
30. „Vokietijos jaunimo teismo aktas“ (Jugendgerichtsgesetz), 1974 m. gruodžio 11 d. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.gesetze-im-internet.de/jgg/BJNR007510953.html>.

31. „Vokietijos mediacijos įstatymas“, (Mediationsgesetz), 2012 m. liepos 21. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_mediationsg/englisch_mediationsg.html#p0057.
32. „Vokietijos teisingumo ministerijos reglamentas „Dėl sertifikuotų mediatorių mokymų ir kvalifikacijos““ (Verordnung über die Aus- und Fortbildung von zertifizierten Mediatoren (Zertifizierte-Mediatoren-Ausbildungsverordnung – ZmediatAusbV), 2016 m. rugpjūčio 16 d. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?startbk=Bundesanzeiger_BGBl&start=//*%255B@attr_id=%2527bgbl116s1994.pdf%2527%255D#_bgbl_%2F%2F*%5B%40attr_id_%2527%27bgbl116s1994.pdf%27%5D_1705050034576.

Teismų praktika:

33. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2008 m. gegužės 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-85/2008. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.infolex.lt/tp/86737>.
34. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2008 m. spalio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-503/2008. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.infolex.lt/tp/90566>.
35. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2010 m. birželio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-347/2010. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.infolex.lt/tp/165877>.
36. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2011 m. rugsėjo 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-396/2011. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.infolex.lt/tp/225929>.
37. Šiaulių apygardos teismo 2014 m. liepos 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-539-135-2014. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.infolex.lt/tp/835986>.
38. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2015 m. kovo 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-206-697/2015. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.infolex.lt/tp/1024254>.
39. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2015 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-599-976/2015. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.infolex.lt/tp/1163763>.
40. Panevėžio apylinkės teismo 2016 m. spalio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-315-581/2016. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.infolex.lt/tp/1352369>.
41. Lietuvos Apeliacinio teismo 2017 m. rugpjūčio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-235-307/201. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.infolex.lt/tp/1511635>.
42. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2020 m. sausio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-52-942/2020. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.infolex.lt/tp/1819187>.
43. Vilniaus apygardos teismo 2020 m. sausio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-177-891/2020. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.infolex.lt/tp/1915811>.

44. Vilniaus apygardos teismo 2020 m. gruodžio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-507-929/2020. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.infolex.lt/tp/1953698>.
45. Vilniaus apygardos teismo 2022 m. birželio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-185-898/2022. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.infolex.lt/tp/2093957>.
46. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2023 m. kovo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-103-489/2023. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.infolex.lt/tp/2153766>.
47. Vilniaus apygardos teismo 2023 m. spalio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-358-468/2023. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://www.infolex.lt/tp/2196699>.
48. Vilniaus miesto apylinkės teismo 2023 m. spalio 31 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-2506-1034/2023., <https://www.infolex.lt/tp/2227494>.

Specialioji literatūra ir kiti šaltiniai:

49. Armour, Marilyn. „Restorative Justice: Some Facts and History." *Tikkun* 27, no. 1 (2012). <https://www.tikkun.org/restorative-justice-some-facts-and-history/>.
50. Ažubalytė, Rima, Jurgaitis Ramūnas ir Zajančauskienė Jolanta. *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys: vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
51. Baksa, Greta. „Different Mediation Styles and Their Use in Family Mediation“, *Jogi Tanulmányok* 2012 (2012): 249-260. https://heinonline.org/skaitykla.mruni.eu/HOL/Page?public=true&handle=hein.journals/jogi2012&div=57&start_page=249&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults.
52. Chauhan, Priya. „Alternative Dispute Resolution - Solution in Civil and Criminal Matters“ *Indian Journal of Law and Legal Research* 4, (2022): 1-12. <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/injllw6&i=306>.
53. Classen, Ron. „Restorative Justice – Fundamental Principles“ (2004). http://restorativejusticediscipline.com/library/RJ_Prin_w_Copyright.pdf.
54. Diana Ziedina, „Restorative Justice in probation: Mediation and new promising practices in Latvia“. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d. https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2018/10/RJSession-I-workshop-A-Diana-Ziedina-Prague_240915-1.pdf.
55. Dünkel, Frieder ir Andrea Păroșanu. „Germany“. Iš *European research on restorative juvenile justice Research and Selection of the Most Effective Juvenile Restorative Justice Practices in Europe: Snapshots from 28 EU Member States vol. 1*, Adelaide Vanhove, Giulia Melottieds (International Juvenile Justice Observatory Brussels Headquarters, 2015): 75-80. <https://icclr.org/publications/european-research-on-restorative-juvenile-justice-volume-1-research-and-selection-of-the-most-effective-juvenile-restorative-justice-practices-in-europe-snapshots-from-28-eu-member-states/>.

56. Dünkler, Frieder ir Andrea Păroșanu. „Restorative justice in Germany“. Iš *Restorative Justice and Mediation in Penal Matters – A stock-taking of legal issues, implementation strategies and outcomes in 36 European countries vol. 1*, Frieder Dünkler, Joanna Grzywa-Holten, Philip Horsfield (Forum Verlag Godesberg, 2015): 293-329. https://rsf.uni-greifswald.de/storages/uni-greifswald/fakultaet/rsf/lehrstuehle/lsharrendorf/Bd50_1_9783942865319.pdf.
57. Elnegahy, Sherif. „Can Mediation Deliver Justice“, *Cardozo Journal of Conflict Resolution* 18, no. 3 (2017): 759-804. https://heinonline-org.skaitykla.mruni.eu/HOL/Page?public=true&handle=hein.journals/cardcore18&div=34&start_page=759&collection=usjournals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults.
58. Europos Komisijos 2020 – 2025 m. Europos Sąjungos strategija dėl nusikaltimų aukų teisių. Žiūrėta 2024 m. balandžio 26 d., https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/criminal-justice/protecting-victims-rights/eu-strategy-victims-rights-2020-2025_en#:~:text=2020%2D2025%2CThe%20European%20Commission%20adopted%20on%2024%20June%202020%20its%20first,fully%20rely%20on%20their%20rights.
59. Fainisi, Florin ir Fainisi Viktor Alexandru. „Mediation in the Field of Criminal Disputes at European Level“ *Contemporary Readings in Law and Social Justice* 9, No. 2, (2017): 293-309, žiūrėta 2024 m. vasario 11 d. https://heinonline-org.skaitykla.mruni.eu/HOL/Page?collection=usjournals&handle=hein.journals/conreadlsj9&id=448&men_tab=srchresults.
60. Garvery, Stephen P. „Restorative Justice, Punishment, and Atonement“. *Utah Law Review*, Nr.1 (2003): 303-318. https://heinonline-org.skaitykla.mruni.eu/HOL/Page?public=true&handle=hein.journals/utahlr2003&div=16&start_page=303&collection=usjournals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults.
61. Giedrytė-Mačiulienė, Renata ir Venckevičienė Judita. „Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose Lietuvoje“, *Teisės problemos* Nr. 2 (92), (2016): 69-87. <https://teise.org/wp-content/uploads/2017/02/Giedryt%C4%97-Ma%C4%8Diulien%C4%97-Venckevi%C4%8Dien%C4%97-2016-2.pdf>.
62. Gudeikė, Donata ir Diana Zedina. „Mediacijos baudžiamajame procese diena“. Mediacijos savaitė 2023. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d. <https://www.youtube.com/watch?v=fwIQkxRQTrs>.
63. Harry L. Munsinger; Donald R. Philbin Jr., „Why Can't They Settle: The Psychology of Relational Disputes“, *Cardozo Journal of Conflict Resolution* 18, no. 2 (2017): 311-362. <https://heinonline-org.skaitykla.mruni.eu/HOL/Page?public=true&handle=hein.journals>

[cardcore18&div=18&start_page=311&collection=usjournals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults.](#)

64. Helmut, Kury ir Annette Kuhlmann. „Mediation in Germany and Other Western Countries”, *Kriminologijos Studijos*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, (2016): T4: 5-46. <https://www.zurnalai.vu.lt/kriminologijos-studijos/article/view/10726>.
65. Holmboe, Morten. „Norwegian Youth Punishment - Opportunity or Trap?”. *Bergen Journal of Criminal Law & Criminal Justice* vol. 5(1) (2017): 37-58. <https://doi.org/10.15845/bjclcj.v5i1.1352>.
66. Informatikos ir ryšių departamentas, „Nusikalstamumo duomenų rinkiniai“, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://ird.lt/lt/paslaugos/tvarkomu-valdomu-registru-ir-informaciniu-sistemu-paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-atviri-duomenys-paslaugos/nusikalstamumo-duomenu-rinkiniai/family.NU?DT%5B%5D=2023-12&DT%5B%5D=2022-12&DT%5B%5D=2021-12&SAV%5B%5D=LR&cols=DT>.
67. Yvon Dandurand, Yvon ir Griffiths Curt T. *Handbook on restorative justice programmes*. Criminal justice handbook series, 2006. https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/06-56290_Ebook.pdf.
68. Kalėjų departamentas prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos. „2020 metų veiklos ataskaita“. 2021 m. vasario 15 d., Vilnius. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d. <https://www.lrs.lt/sip/getfile?guid=688c7b32-9cb6-41d2-bf98-47d714c34aa4>.
69. Kaminskienė, Natalija, Račelytė Daiva, Tvaronavičienė Agnė, Mienkowska-Norkienė Renata, Atutienė Eglė, Štaraitė-Barsulienė Giedrė, Saudargaitė Ieva, Uscila Rokas, Banys Aurimas, Langys Egidijus, Pečkys Vidas, Špokas Edvardas, Čiuladienė Gražina ir Aleknonis Gintaras. *Mediacija: vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013.
70. Kawecka, Barbara Stańdo ir Joanna Deszyńska. „Final national report of Poland“, *The 3E model for a Restorative Justice Strategy in Europe*, (2013). http://3e-rj-model.web.auth.gr/files/national_reports/Poland.pdf
71. Klišāne, Liene, Jurevičius Irmants ir Judins Andrejs. *Probation in Europe Latvia*. The Netherlands, Conférence Permanente Européenne de la Probation, 2013. <https://www.cepprobation.org/wp-content/uploads/2021/07/Probation-in-Europe-2013-Chapter-Latvia.pdf>.
72. Lenkijos Respublikos teisingumo ministerija, „Mediacijos ir mediacijos baudžiamajame procese 1998-2022 metų statistiniai duomenys“ (Ministerstwo Sprawiedliwości, „Dane statystyczne dotyczące mediacji, Mediacje karne w latach 1998-2022“). Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d. <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>.

73. Leonardsen, Dag ir Therese Andrews. „Youth justice reforms in Norway: professional support for the panopticon society?“. *Youth Justice*, 22(1) (2022): 85-100. <https://doi.org/10.1177/1473225421995265>.
74. Leverton, W. Reed. „The Case for Best Practice Standards in Restorative Justice Processes“. *American Journal of Trial Advocacy* 31, No. 3 (2008): 501-530. https://heinonline-org.skaitykla.mruni.eu/HOL/Page?public=true&handle=hein.journals/amjtrad31&div=32&start_page=501&collection=usjournals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults.
75. Lietuvos Kalėjų tarnyba, „Administracinė informacija“, žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d. http://kaldep.lt/lt/kalejimudepartamentas/administracine_informacija/ataskaitos/metu.html.
76. Lundgaard, Jenny Maria. „Restorative justice in Norway“. Iš *Restorative Justice and Mediation in Penal Matters – A stock-taking of legal issues, implementation strategies and outcomes in 36 European countries vol.. 2*, Frieder Dunkel, Joanna Grzywa-Holten, Philip Horsfield (Forum Verlag Godesberg, 2015): 619-636. https://rsf.uni-greifswald.de/storages/uni-greifswald/fakultaet/rsf/lehrstuehle/lsharrendorf/Bd50_2_9783942865319.pdf.
77. Michailovč, Ilona. „Mediacijos galimybės baudžiamojoje justicijoje priėmus nuosprendį“, *Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje*, Gintautas Sakalauskas, Vilnius: Žara, (2017): 233-250. <https://teise.org/wp-content/uploads/2017/11/Bausmiu-tendencijos-ir-perspektyvos-2017.pdf>.
78. Michailovič, Ilona, Bikelis Skirmantas, Čepas Algimantas, Dobrynina Margarita, Simaitis Rimantas, Šneideris Darius, Ūselė Laura ir Venckevičienė Judita. *Atkuriamojo Teisingumo Perspektyvos Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos Teisės Institutas, 2014.
79. Michailovič, Ilona, Liesis Mantas. „Mediacija Lietuvos baudžiamojoje ir administracinių nusižengimų justicijoje teisminėje bylos nagrinėjimo stadijoje“. *Kriminologijos studijos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, (2017): 91-114. <https://zurnalai.vu.lt/kriminologijos-studijos/article/view/11931/10537>.
80. Păroșanu, Andrea. „Restorative Justice in Germany. Final national report of Germany“, iš *The 3E Model for a Restorative Justice Strategy in Europe Greece, United Kingdom, Bulgaria, Finland, Hungary, Poland, Spain (including research also in Turkey, the Netherlands, Denmark, Germany)*, JUST/2010/JPEN/AG/1534 (2013). http://3e-rj-model.web.auth.gr/files/national_reports/Germany.pdf.
81. Roberta Petkevičiūtė. „Tarpinstitucinio bendradarbiavimo stiprinimas mediacijos plėtrai“. Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d. <https://youtube.com/watch?v=TijuEizXvXA&t=7892s>.

82. Skrobotowicz, Grzegorz Adam ir Kazić-Çakar Ena. „Criminal Mediation in Polish and Bosnian Legislation – Similarities, Differences, and Challenges in the 21st Century“. *Review of European and Comparative Law*, Vol. 53, No. 2, (2023): 101-127. <https://doi.org/10.31743/recl.14938>.
83. Sondaitė, Jolanta. „Mediacijos stiliai“. Iš *Mediatoriaus vadovas. Metodinis leidinys*, Natalija Kaminskienė, Jolanta Sondaitė, Agnė Tvaronavičienė, Daiva Račelytė, Egidijus Langys, Odeta Intė, 102-107. Vilnius: Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, 2019.
84. Sułkowski, Karol. „Mediacja polskim prawnym“. *Studenckie Zeszyty Naukowe* 20.35 (2017): 83-96. https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/b_metal.element.ojs-doi-10_17951_szn_2017_20_35_83.
85. Tarptautinių žodžių žodynas, žiūrėta 2024 m. vasario 11 d., <https://tzz.lt/u/ultima-ratio/>.
86. The National Mediation Service, „About us“, (Konfliktrådet). Žiūrėta 2024 m. balandžio 20 d., <https://konfliktraadet.no/en/about-us/>.
87. To, Christopher. „Facilitative versus Evaluative Mediation“, *Asian Dispute Review* 20, no. 2 (2018): 81-87.
88. Tvaronavičienė, Agnė, Kaminskienė Natalija, Rone Dana ir Uudekül Rea. „Mediation in the Baltic States: developments and challenges of implementation“. *Access to Justice in Eastern Europe*, 4 (16) (2022): 68-86. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.4-a000427>.
89. Umbreit, Mark S. ir Armour Marilyn Peterson. „Restorative Justice and Dialogue: Impact, Opportunities, and Challenges in the Global Community“. *Washington University Journal of Law & Policy* Nr.36 (2011): 65-89. <https://journals.library.ustl.edu/lapolicy/article/id/1941/>.
90. Umbreit, Mark S., Vos Bety, Robert B. Coates ir Lightfoot Elizabeth. „Restorative Justice in the Twenty-First Century: A Social Movement Full of Opportunities and Pitfalls“, 89 Marq. L. Rev. 251 (2005): 253-304. <https://scholarship.la.marquette.edu/mulr/vol89/iss2/3>.
91. Uscila, Rokas. „Atkuriamasis Teisingumas Penitencinėje Sistemoje“. *Pedagogika: Mokslo Darbai* Nr. 103 (2011): 92-98.
92. Uscila, Rokas. „Atkuriamojo teisingumo koncepcija, jo modeliai nepilnamečių justicijoje“. Iš *Nepilnamečių Justicija Lietuvoje: teorija ir praktika*, Ieva Česnaitytė, 60-74. Vilnius: NPLC, 2007.
93. Uscila, Rokas. „Mediacijos taikymas baudžiamojoje justicijoje“, iš *Kriminalistika ir ekspertologija: mokslas, studijos, praktika. I dalis*. Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, Lietuvos teisės institutas, 2017.

94. Uscila, Rokas. „Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija Skandinavijos šalyse“. *Jurisprudencija*, Vol. 29 Nr. 21 (2002): 92-107. <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/3585>.
95. Xavier, Anil. „Why Mediation Matters?“, *International Journal on Consumer Law and Practice* 5, (2017): 21-26. <https://repository.nls.ac.in/ijclp/vol5/iss1/3/>.
96. Zalewski, Wojciech. „Poland“. Iš *Restorative Justice and Mediation in Penal Matters – A stock-taking of legal issues, implementation strategies and outcomes in 36 European countries*, Frieder Dunkel, Joanna Grzy a-Holten, Philip Horsfield vol. 2, (Forum Verlag Godesberg, 2015): 637-673. https://www.researchgate.net/publication/338336386_Dunkel_et_al_Restorative_Justice_in_Europe_2015_Vol_2.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe analizuojamos mediacijos įgyvendinimo Lietuvos baudžiamojoje justicijoje galimybės nagrinėjant dabartines mediacijos teisinio reguliavimo ir atkuriamojo teisingumo apraiškas baudžiamajame procese. Išanalizavus mokslinę doktriną, palyginus užsienio valstybių mediacijos praktiką, išskiriant jų panašumus ir skirtumus mediacijos reglamentavimo, taikymo sąlygų, mediatoriams keliamų reikalavimų, jų veiklos įgyvendinimo ir mediacijos keliamų teisinių padarinių kontekste, atliktas kokybinis tyrimas – ekspertų interviu, kuriuo nustatytos mediacijos baudžiamojoje justicijoje teisinio reguliavimo gairės.

Mediacija, atkuriamasis teisingumas, teisinis reguliavimas

ANNOTATION

The master's thesis analyzes the possibilities of implementing mediation in Lithuanian criminal justice by examining the current manifestations of the legal regulation of mediation and restorative justice in the criminal process. After analyzing the scientific doctrine, comparing the mediation practice of foreign countries, distinguishing their similarities and differences in the context of the regulation of mediation, conditions of application, requirements for mediators, the implementation of their activities and the legal consequences of mediation, a qualitative study was conducted - expert interviews, which established guidelines for the legal regulation of mediation in criminal justice .

Mediation, restorative justice, legal regulation

SANTRAUKA

Magistro baigiamajame darbe „Mediacijos baudžiamojoje justicijoje teisinio reguliavimo pokyčiai“ nagrinėjama mediacijos samprata, bruožai, atskleidžiami teisinio reguliavimo pradmenys Lietuvos penitencinėje aplinkoje ir atkuriamojo teisingumo apraiškos baudžiamajame įstatyme numatytuose kaltininko ir nukentėjusio asmens susitaikymo, nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ir baudžiamojo proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu institutuose.

Išanalizavus mokslinę literatūrą, teisės aktus ir aktualią teisminę praktiką nustatyta, kad tradicinis baudžiamasis procesas pasižymi formaliu požiūriu į nusikalstamą veiką ir su jos padarymu siejamas šalis, kuris pasireiškia didėjančiu teisėsaugos institucijų darbo krūviu, augančiu nusikalstamumo skaičiumi ir visuomenės nepasitikėjimu įgyvendinamu teisingumu. Šios aplinkybės rodo, kad Lietuvos baudžiamojoje justicijoje reikalingas ir alternatyvus ginčų sprendimo būdas, kuris veiktų išvien su tradicine baudžiamąja justicija. Mediacijos integravimui į baudžiamąjį procesą būtinas sistemingas ir efektyvus teisinis reguliavimas, kurio reikalingumas įžvelgtinas ne tik identifikavus atkuriamojo teisingumo apraiškų turinčių institutų probleminius aspektus, bet ir akcentuojamas tarptautiniuose teisės aktuose.

Darbe palyginami Latvijoje, Lenkijoje, Vokietijoje ir Norvegijoje įtvirtinto mediacijos instituto baudžiamajame procese teisiniai reguliavimai mediacijos reglamentavimo, jos taikymo sąlygų, nusikalstamų veikų, teisinių padarinių, mediatorių veiklos ir jiems keliamų reikalavimų bei nepilnamečių justicijos kontekste.

Atliktas kokybinis tyrimas parodė, kad teisėsaugos ir teisingumą įgyvendinančių institucijų atstovai įžvelgia mediacijos instituto įdiegimo Lietuvos baudžiamojoje justicijoje reikalingumą, LR BPK reglamentuojant mediacijos atlikimo tvarką, jos formą, LR BK nustatant pagrindines taikymo sąlygas – šalių savanoriškumą, aplinkybes susijusias su asmens padariusio nusikalstamą veiką kriminaline patirtimi, kaltės pripažinimu ir nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos padarymo nustatymu, keliamus teisinius padarinius – baudžiamojo persekiojimo nutraukimu arba švelnesnės bausmės skyrimu. Atsižvelgus į baudžiamųjų santykių specifiškumą, mediatoriai, vykdytys veiklą baudžiamajame procese turi pasižymėti baudžiamojo proceso ir psichologinėmis žiniomis.

Sisteminiam mediacijos baudžiamojoje justicijoje teisinio reguliavimo tobulinimui reikalingi LR BK, LR BPK, Mediacijos įstatymo pakeitimai, Atkuriamojo teisingumo vadovo parengimas, atkuriamojo teisingumo darbo grupės sukūrimas, diskusijų su mokslininkais ir teisės praktikais mediacijos baudžiamojoje justicijoje tema rengimas.

SUMMARY

The master's thesis "Changes in the legal regulation of mediation in criminal justice" examines the concept of mediation, its features, reveals the basics of legal regulation in the penitentiary environment of Lithuania and the manifestations of restorative justice in the institutes of the reconciliation of the perpetrator and the victim, the release of minors from criminal responsibility and the termination of the criminal process by a criminal order of the court provided for in the criminal law.

After analyzing the scientific literature, legal acts and current judicial practice, it was found that the traditional criminal process is characterized by a formal approach to the criminal act and the parties associated with its commission, which manifests itself in the increasing workload of law enforcement institutions, the growing number of crimes and the public's lack of confidence in the justice being implemented. These circumstances show that Lithuanian criminal justice requires an alternative dispute resolution method that would work together with traditional criminal justice. The integration of mediation into the criminal process requires a systematic and effective legal regulation, the necessity of which can be seen not only after identifying the problematic aspects of institutions with manifestations of restorative justice, but also emphasized in international legal acts.

The paper compares the legal regulations of the mediation institute established in Latvia, Poland, Germany and Norway in the criminal process in the context of mediation regulation, conditions of its application, criminal acts, legal consequences, activities of mediators and the demands placed on them, and juvenile justice.

The conducted qualitative study showed that the representatives of law enforcement and justice-implementing institutions see the necessity of introducing a mediation in the criminal justice system of Lithuania. The Criminal Procedure Code regulating the procedure for conducting mediation, its form, the Criminal Code determining the main conditions of application - the voluntariness of the parties, the circumstances related to the criminal experience, the admission of guilt and the determination of the victim, legal consequences - termination of criminal prosecution or imposition of a lighter sentence. Taking into account the specificity of criminal relations, mediators must have criminal process and psychological knowledge.

Systematic improvement of the legal regulation of mediation in criminal justice requires amendments to the Criminal Procedure Code, the Criminal Code, the Law on Mediation, the preparation of the Restorative Justice Guide, the creation of a restorative justice working group, discussions with researchers and legal practitioners on the topic of mediation in criminal justice.

PRIEDAI

Priedas Nr. 1

Užsienio valstybių mediacijos teisinio reguliavimo baudžiamojoje justicijoje palyginimas

	Lenkija	Latvija	Vokietija	Norvegija
Teisinis reglamentavimas	BK, BPK. Mediacijos terminas minimas tiesiogiai.	BK, BPK, Probacijos tarnybos įstatymas. Mediacijos terminas tiesiogiai neminimas.	BK, BPK, Jaunimo teismo teisės aktas, Mediacijos įstatymas. Mediacijos terminas minimas tiesiogiai.	Nacionalinis mediacijos tarnybos įstatymas, BK, BPK. Mediacijos terminas minimas tiesiogiai.
Statusas	Viena iš baudžiamojo proceso dalių.	Viena iš baudžiamojo proceso dalių.	Viena iš baudžiamojo proceso dalių.	Atskiras institutas, alternatyva baudžiamajam procesui.
Nusikalstamos veikos	Nesureguliuota. Atvejai nenukreipiami dėl pakartotinės viktimizacijos rizikos, neaiškių aplinkybių, kaltininko teistumo, dėl seksualinių, finansinių, ekonominių, narkotinių medžiagų nusikaltimų.	Nesureguliuota. Preziumuojama, kad mediacija galima visų kategorijų ir sunkumų nusikalstamų veikų padarymo atvejais.	Nesureguliuota. Preziumuojama, kad mediacija galima visų kategorijų ir sunkumų nusikalstamų veikų padarymo atvejais. Dažniausiai nukreipiami atvejai dėl nesunkių ar apysunkių nusikaltimų padarymo.	Galima visų nusikalstamų veikų padarymo metu.
Teisiniai padariniai	Sąlyginis arba visiškas (nepilnamečių justicija) baudžiamojo proceso nutraukimas, baudmės švelninimas	Baudžiamojo proceso nutraukimas arba asmens atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės.	Bausmė neskiriama arba skiriama švelnesnė bausmė.	Alternatyva baudžiamajam procesui, bausmei, baudmės atidėjimo sąlyga, baudžiamojo proceso nutraukimas.
Reikalavimai mediatoriams	Pilietis, nejaunesnis nei 26 m., veiksnus, mokantis valstybinę kalbą, neteistas, turintis žinių apie mediaciją. Reikalavimai išsilavinimui, kvalifikacijai, kompetencijai nenumatyti.	Sertifikuoti probacijos tarnybos mediatoriai arba savanoriai. Sertifikuotas mediatorius turi būti nejaunesnis nei 25 m., nepriekaištingos reputacijos, įgijęs aukštąjį išsilavinimą, mokėti valstybinę kalbą, išklauses 100 akademinį valandų trukmės mokymų kursų. Savanoris - išklauses 65 akademinį valandų trukmės	Sertifikuotas mediatorius turi būti išklauses 120 valandų trukmės mokymus, dalyvavęs 4 mediacijose per 2 metus, arba baigęs 90 valandų trukmės mokymus užsienyje ir dalyvavęs 4 mediacijose kaip mediatorius ar ko-mediatorius.	Mediatorius turi būti ne jaunesnis nei 18 m. amžiaus, Norvegijos ar kitos Šiaurės valstybės pilietis, arba asmuo, kuris yra registruotas Nacionaliniame registre, kaip tos valstybės gyventojas pastaruosius trejus metus iki įsidarbinimo, bei tinkantis mediatoriaus funkcijoms atlikti.

		probacijos tarnybos parengtus mokymus.		
Mediacijos proceso organizavimas	Nukreipiama baudžiamojo proceso subjektų, esant šalių sutikimui, mediatoriui arba organizacijai įrašyti į registrą.	Inicijuojama proceso šalių arba nukreipiama baudžiamojo proceso subjektų valstybinei probacijos tarnybai. Nusikaltimą padarius nepilnamečiui, probacijos tarnyba informuojama kiekvienu atveju.	Inicijuojama proceso šalių ir nukreipiama baudžiamojo proceso subjektų privačioms arba valstybinėms organizacijoms teikiančioms mediacijos paslaugas.	Nukreipiama baudžiamojo proceso subjektų, esant šalių sutikimui, Nacionaliniam mediacijos tarnybos centrui.
Terminas	1 mėnesio terminas.	Nenumatyta.	6 mėnesių terminas.	Nenumatyta.
Stadijos	Galima visų proceso stadijų metu.	Galima visų proceso stadijų metu.	Galima visų proceso stadijų metu.	Alternatyva baudžiamajam procesui. Galima visų proceso stadijų metu.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis moksline literatūra, Lenkijos, Latvijos, Vokietijos ir Norvegijos teisės aktais.

Ekspertams siunčiamas el. laiškas:

Laba diena,

Esu Džestina Paludnevičienė, Mykolo Romerio universiteto Mediacijos magistro II kurso studentė, rengiu magistro baigiamąjį darbą tema "Mediacijos baudžiamojoje justicijoje teisinio reguliavimo pokyčiai", darbo vadovas prof. dr. Rokas Uscila. Šiuo metu atlieku kokybinį tyrimą - ekspertų interviu, kurio metu tikiuosi atskleisti policijos pareigūnų, prokurorų ir teisėjų požiūrį aptariama tema. Tyrimo tikslas nustatyti, koks teisinis reguliavimas būtų tinkamiausias mediacijai baudžiamojoje justicijoje.

Labai norėčiau išgirsti Jūsų asmeninę nuomonę šia tema. Tyrimui būtų naudojami nuasmeninti Jūsų atsakymai, todėl įsipareigoju užtikrinti anonimiškumą. Interviu gali būti atliekamas nuotolinėmis priemonėmis, Jums patogiu laiku, kurio trukmė 30-40 minučių. Pateikiu klausimus susipažinimui ir tikiuosi Jūsų bendradarbiavimo.

1. Koks teisinis reglamentavimas būtų tinkamiausias įgyvendinant mediacijos taikymą baudžiamojoje justicijoje?
2. Kokias išskirtumėte pagrindines sąlygas norint taikyti mediaciją?
3. Kokius teisinius padarinius turėtų/neturėtų sukelti dalyvavimas mediacijoje, taikaus susitarimo pasiekimas baudžiamajam procesui?
4. Kokie kompetencijų ir kvalifikacijų reikalavimai turėtų būti keliami mediatoriams, vykdančioms mediaciją baudžiamajame procese?
5. Su kokiais potencialiais iššūkiais ir galimybėmis susidurtumėte taikant mediaciją savo profesinėje veikloje?

Pagarbiai

Džestina Paludnevičienė